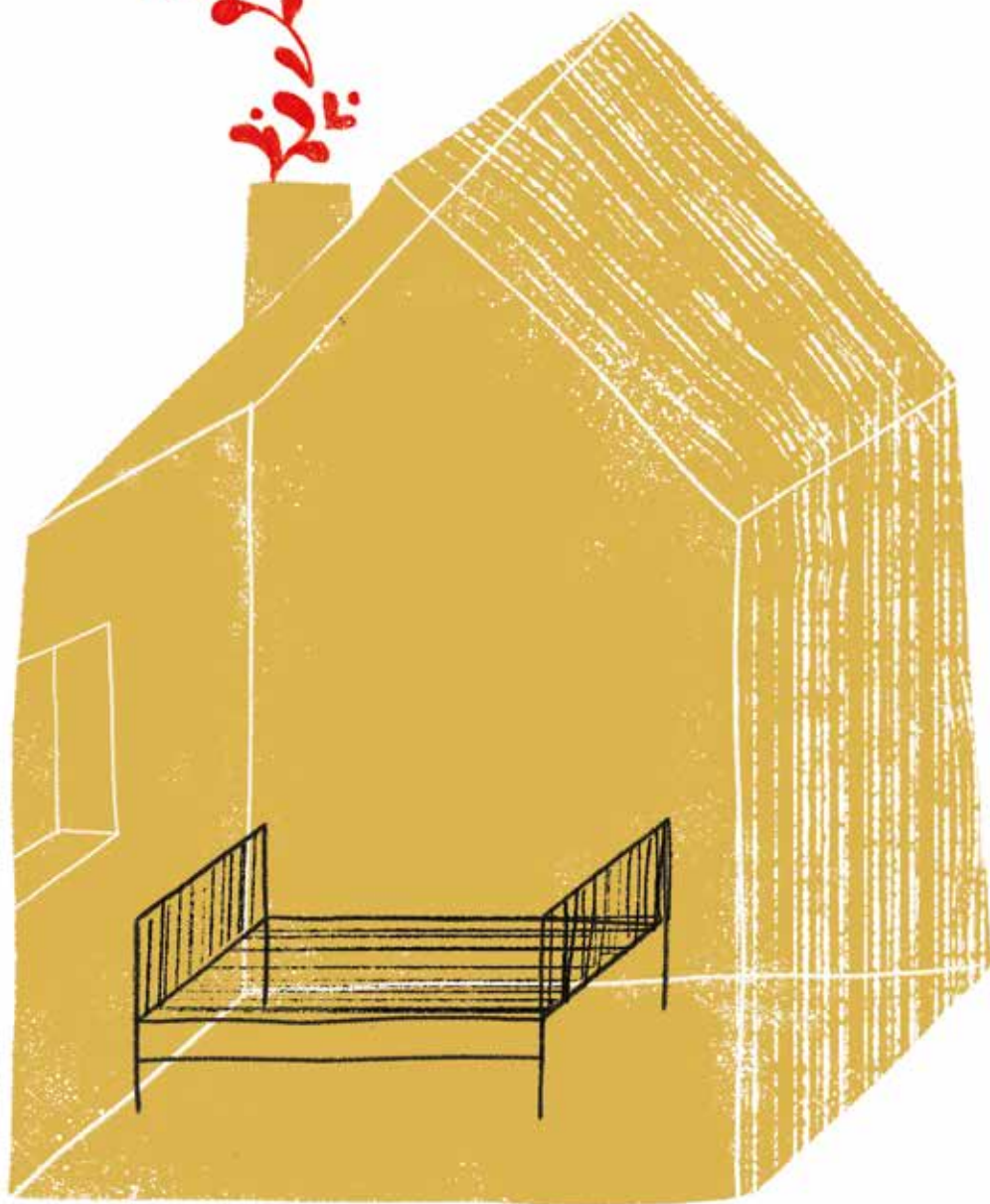


credo

evangélikus folyóirat

XXIX. ÉVFOLYAM
2023/4. • 1800 FT



„A műszák nem konzervatív kisasszonyok, ők haladnak a korrál, [...]
teszállottak az arisztokratikus Helikonról, s a kunyhókban telepedtek meg.
Boldog én, hogy szinte kunyhóban születtem.” (PETŐFI SÁNDOR)

SPIRITUSZ

Tartalom

MOLNÁR KRISZTINA RITA: <i>A rövid élet motívuma</i> <i>Egy Petőfi Sándor-kiállítás megnyitójára</i>	1
FALUSI MÁRTON: <i>Petőfi Sándor</i>	4
FARKAS ARNOLD LEVENTE: <i>A beteljesületlen vágy</i>	6
KERTÉSZ ESZTER: <i>E kettő</i>	8
FENYVESI FÉLIX LAJOS: <i>Örökké tartó pillanat</i>	9
AGSAI ROLAND: <i>Talán</i>	10
HÁY JÁNOS: <i>A világeköltészet Petőfi nevű szereplője</i>	11
JANCSÓ ÁGNES: <i>Szöveges feladat</i>	20
HEGYI GYÖRGY: <i>Gatyába' táncol</i>	23
LACKFI JÁNOS: <i>Petőfi nagyobb összeget fektet aranyba</i>	24
SZÖVÉNYI-LUX BALÁZS: <i>#petofine</i>	26
PETŐCZ ANDRÁS: <i>Szabadság, szerelem</i>	28
FENYVESI FÉLIX LAJOS: <i>Merre vagy, halott?</i>	29
SZEMETHY ORSOLYA: <i>Jó fiú</i>	30
PETŐCZ ANDRÁS: <i>Merre vagy, Petőfi Sándor?</i>	34
FENYVESI FÉLIX LAJOS: <i>Márciusi Ifjak</i>	35
VADOS ANNA: <i>Annak, aki az írást fontolgatja</i>	36
MIKLYA ZSOLT: <i>Hogy fáj nekem...</i>	38
PETŐCZ ANDRÁS: <i>November végén</i>	40
AGSAI ROLAND: <i>Nem szétbogozható</i>	41
PETRŐCZI ÉVA: <i>Most kitiüntetés-esők szakadnak...</i>	42
FENYVESI FÉLIX LAJOS: <i>Keresni hiába</i>	43
ZSÁVOLYA ZOLTÁN: <i>A titán roncsai</i>	44
VÖRÖS ISTVÁN: <i>Találkozás Dunavecse határában</i>	46
MARTON RÉKA ZSÓFIA: <i>Itt a Petőfi, hol a Petőfi</i>	48
PETRŐCZI ÉVA: <i>Négy év Aszódon</i>	50
MIKLYA LUZSÁNYI MÓNIKA: <i>A félegyházi csata</i>	51
PETRŐCZI ÉVA: <i>Az én pástorkirályom...</i>	54
TÓTH KINGA: <i>Petőfi Sándor akarok lenni</i>	55
SZILÁGYI MÁRTON: <i>Énkép, háttérben forradalommal</i> <i>Lapok Petőfi Sándor naplójából</i>	58
ISÓ M. EMESE – IFJ. ARATÓ GYÖRGY: <i>Fényes szívek – Petőfi nyomában Kiskőrösön</i> <i>Interjú dr. Filus Erikával és Kispálné dr. Lucza Ilonával</i>	66
ARATÓ GYÖRGY: <i>Az első magyar költőtől a sokhúrú lantig: a bolgár Petőfi</i>	96
<i>Petőfi idei koszorúi közé. A szerkesztők utószava</i>	108
<i>Lapszámunk szerzői</i>	110
BABITS MIHÁLY: <i>Petőfi koszorúi</i>	112

A rövid élet motívuma*

Egy Petőfi Sándor-kiállítás megnyitójára

→ MOLNÁR KRISZTINA RITA

Ha lenne mód, megírnám neki, hogy igaza lett. Az álmok tényleg nem hazudnak. Ahogy anyjának szóló versében (*Jövendölés*) írta 1843-ban, amikor még csak húszéves volt:

„Anyám, az álmok nem hazudnak;
Takarjon bár a szemfödél:
Dicső neve költő-fiadnak.
Anyám, soká, örökkön él.”

Ha lenne mód, levelet kellene írnom neki az időn túlról, és meg kellene kérdeznem tőle, mit gondolt arról, hogy megemlékezünk róla szerte a világban, távol Magyarországtól, például egy csodálatos kisvárosban, mondjuk kilencszáz kilométerre szülőfalujától, Kiskőröstől. Igen, például Sztrugában is összegyűlünk, hogy emlékezzünk rá, és felidézzük megismételhetetlen, rövid és csodálatosan intenzív életét – mely mégis annyira jellegzetesen az európai nemzeti öntudat és a romantikus szabadságélmény lázában égett – és természetesen valóban halhatatlanná lett verseit.

Ha lenne mód, levelet kellene írnom a kétszáz éves, de örökre fiatal költőtársnak. Egy őszinte levelet, mert nem illik hozzá, csak az igaz beszéd.

Ebben a levélben meg kellene írnom neki, hogy milyen sokáig idegen volt számomra. Utcaneveket jelentett, szobrokat, iskolai ünnepeket és kötelező memoritereket. Csupa olyasmit, ami kötelező: kötelező tiszteletet, áhítatot és pátoszt. Istenem, csupa olyasmit, amit gyűlölt volna.

Amíg fiatalabb voltam nála, nem értettem őt

– elsősorban a személyiségét, nem a verseire gondolok. Idegesített, egzaltáltak tűnt, és nem tudtam felfogni, miért akkora szám a költészete. Miért kell dicsőíteni a magyar népdalformát? Miért olyan érdekes átmenteni a verseibe? Annyira egyszerű: csak tizenkét szótag, páros rím, a néptáncok ritmusa. Felező tizenkettes. Az osztálytársaimmal kívülről fújtuk a forradalmi eseményeket. Március 15., *Nemzeti dal*, „Talpra magyar, hí a haza!”, eső és esernyők, kokárdák – őszintén szólva halálosan untuk az egészset.

Petőfi még huszoneves koromban is bosszantott. Azt hiszem, ez az ellenállás is az intenzív kapcsolat egy fajtája, hiszen valóban erős hatást gyakorolt rám. Képtelen voltam elfogadni azt az *ars poeticát*, amelyet *A XIX. század költői* című, ugyancsak közismert versében deklarált:

„Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalmaid s örömed:
Nincs rád szüksége a világnak,
S azért a szent fát félretedd.”

A költészet nem barikádharc – az én generációm már így gondolta. Egészen másféle költőkön nevelkedtünk. A szocializmusban szocializálódva elegünk volt a permanens forradalomból. Magányosabb, jóval filozofikusabb, szemlélődőbb és zárkózottabb költőket olvastunk és kedveltünk. Például Rainer Maria Rilket, a francia szimbolistákat vagy T. S. Eliotot. És Nemes Nagy Ágnes, Weöres Sándort vagy Pilinszkyt a magyar költők közül.

Aztán egyszer csak hirtelen idősebb lettem nála. Telt az idő, és már az anyja lehettem volna. Az anyja, aki hazavárja lánglelkű fiát. Vagy legalább egy levelet, csak egy verset tőle: „Anyám, az álmok

¹ Elhangzott angolul 2023. augusztus 24-én Macedóniában, Sztrugában, a Struga Poetry Evenings nemzetközi költőtalálkozón, a *Petőfi Around the World* című, szintén nemzetközi vándorkiállítás megnyitóján.

nem hazudnak...” Ekkoriban történt, hogy elkezdtem érteni őt. Hogy miért volt ez a fiatal férfi, ez a nagyon tehetséges költő mégiscsak zseni. Amikor újraolvastam elbeszélő költeményét, a *János vitézt*. Jancsinak és kedvesének, Iluskának nagyon fiatalon el kell szakadniuk egymástól. A történet kezdetén. „Elváltak egymástól, mint ágtól a levél...” – azt hiszem, ez az egyik legszomorúbb sor a magyar költészetben. És nem tudom, honnan tudta pontosan ez a huszonnégy éves költő, hogy a két erőszakkal elválasztott szerelmes a valóságban nem találkozhat többé, csupán Tündérországbán.

Ez volt az első igazság, amely megváltoztatta a gondolkodásomat Petőfivel és a költészetének fontosságával kapcsolatban. Ez a megváltozott látószög tette lehetővé, hogy egészen máshogy tekintsek hatalmas életművére és tragikusan rövid életére.

És azt hiszem, nem mehetünk el szó nélkül e mellett a fontos motívum mellett. A rövid élet motívuma mellett. Amilyen rövid élet Rómeónak és Júliának vagy Arthur Rimbaud-nak vagy a mi hősünknek, Petőfi Sándornak jutott. Ezeknek a rövid, de nagyon intenzív életeknek mindegyike egy-egy rendkívül fontos üzenetet hordoz. Ezeknek a különleges, majdnem hihetetlen sorsoknak mindegyike egy-egy példázat.

Rómeó és Júlia élete és halála arra emlékeztet bennünket, hogy harcolnunk kell az igaz szerelemért. Arthur Rimbaud versei és sorsa arra, hogy meg kell találnunk saját ösvényeinket az életben és a költészetben is. Petőfi Sándor élete és költészete pedig azonkívül, hogy harcolnunk kell a szabadságért, arra is, hogy nem szabad elfelejtenünk, hogy a versek, amelyeket írunk, nem csak a sajátjaink. Hogy a szavak és a formák, amelyeket használunk, mindenki számára érthetők legyenek. ■



Petőfi Sándor

→ FALUSI MÁRTON

1.

Reálpolitikus? Mártír?

A dilettánsok szeretik élesen
elválasztani vagy összekapcsolni
ezt a kettőt: vagy alkut köt, vagy meghal
a hazáért, illetőleg – e kötőszót
kéretik helyesen használni –
manővereket az hajtson végre,
aki jó előre látja
pompás pofára esését.

Mindazonáltal a haza megvan,
jóllehet – e kötőszó itt ityeg-fityeg –
végveszélye nélkül fogalmilag kizárt.
A kifejezést, hogy fogalmilag kizárt,
egyetlenegyszer ejtettem ki,
az államvizsgán, és akkor sem
indokoltan, meg is buktattak miatta.

Fogalmilag semmi sem zárható ki
– úgymond – a lehetőségek tárházából.
Csakhogy a fogalom nem ad választási
esélyt a világ és a szabadság között,
mert a valóságban se reálpolitikát,
se mártíromságot nem tervez senki.

Ő a szálló igéket összekötő szó,
láthatatlan lélegzetvételiünk,
megsemmissülésünk: a mi és az ők
benne érnek össze, hogy kioltásuk egymást.

Ő jutott eszembe, mikor a nagykaput
kicsapta a hófúvás, és nagyanyám
halálhírét a faliújságra felszögeztem,

esküvőmről írt szonettkoszorúmat azzal
nyújtotta át a korrektor, hogy javítsam ki
a kondom helyesírását rímhelyzetben.

(helyzetdal)

Szent Márton felezze
csak tizenkettesét,
dobjon be tizenkét
felest éhgyomorra.

Semminek se lenni
ám kifizetődő,
forgatni rulettet,
szemet, köpönyeget.

Szabadság, szerelem:
e kettőt *rühelem*,
palimadár volnék,
nem *hüle* – *hüle* nem.



2.

Az intézmények vagy az emberek?
Érvek, cáfolatok sorakoznak
mindkettő mögött, nem lépnek le,
állnak félre egyik irányban sem,
hiszen nincs felfestés egyenrangú
tévútjaink előfeltevéssein.

Emezek leépültek, amazok kihaltak.
Vörösmarty megszavazza azt a törvényt,
amit meg nem szavazhat, azaz még ő sem.
Megérett a nép a leváltásra,
nem népszerű, nem is népies,
a hatalom ugyanúgy megrontja,
akárcsak a királyt, ám a babér
letéphetetlenül fenn ragyog
költőink homlokán: töviskoszorú,
más néven a józan ésszel szögesen
ellentétes értelmű szövegdrót.

Ugyan, kít izgat a nép, és ki izgatja
közösségét? Az állam: igazgat
– ne firtassuk, jól-e, avagy rosszul –,
fiskális alkoholizmusát
alpesi bankban kezelzeti,
s mivel az álláspontok egytől
egyig képviselhetetlenek,
egyaránt füttyül a szofista veretésre
és a veretes államférfiakra.

A törés akkor gyógyul, hogyha fáj –
vonta le a határozatokat
értékelő végkövetkeztetést
alkotmányjog-szemináriumvezetőm,
ám mihelyt a magolástól kialvatlanul
nagy, közös nemzetbe merülök,
jogszociológus ébreszt föl a szomszéd
tanszékről: rossz volt a diagnózis.

Hogy mindenki kívülről fújja az igazat,
egyetemes távlatból nézve semmit
nem számít, más távlat pedig nincsen.
Költővé csakis a vesztes avanszálhat,
az ő alakját egész egyszerűen
bent felejtik az anyanyelvben,
míg a sorok mögött nyomtalanul
elvész a pátriárka és a párt titkára.

Ne a történetet vagy az intézüciót,
ne az elméletet vagy a gyakorlatot,
akkor már inkább a mi és az ők
között fekvő senkiföldjén halálba
segített költőket sirassuk, amíg csak
élünk, egyéb teendőnk úgysem akad.



A beteljesületlen vágy

→ FARKAS ARNOLD LEVENTE

Pócsmegyer, huszonhárom, május hét, vasárnap. A kezdősor kétszer megismétli a címet. A második sor utolsó szava, az időre rímelő nő, a költő szándéka szerint valószínűleg ige, de a bennem mocorgó kisördög felveti minduntalan annak a lehetőségét, hogy főnévként értelmezzük. A harmadik-negyedik sor játékosága nem érvényesül az ötödik sor tragikus hangvétele miatt. A hatodik sort nagyon lassan mondom, minden szót megnyomok. Eszter szerint ez így jó. A hetedik sor elejét nehéz mondani. Egy kérdésbe bújtatott sóhaj, amit lemondó keserűséggel kellene mondani. A sor második fele, villog ellenünk, valóban villog az ell betűk miatt.

Szigetmonostor, huszonhárom, május nyolc, hétfő. Szomorú, hogy a háborúra nem a szomorú rímel, hanem a szomorúbb. Körülményes lett volna a háború-szomorú rímpárt működtetni. Persze van olyan költő, aki ha azt írja, felhő, rímelenek rá a fellegek. Eszter szerint a gyerekek, akik azért ültek az első sor és a színpad között, mert ők megtehetik, hiszen gyerekek, nagyon megijedtek. Üvöltöttem a verset, fröcsögött a nyálam és a verejtékem, hangom ereje betöltötte a teret, a lelkeket és az űrt. Hiba volt abból kiindulnom, hogy egy őrült az, aki elbeszéli e gyászdolgokat. Illetve őrült és örült között van különbség, én dühöngő őrült voltam, pedig szerencsésebb lett volna csendes őrültnek lenni.

Pócsmegyer, huszonhárom, május kilenc, kedd. Harmadjára sikerült jól elmondanom. Persze minden interpretáció csak egy interpretáció interpretációja. Mintha azt olvastam volna valahol, hogy Petőfi volt Nietzsche kedvenc költője, sőt mintha Engels is fordított volna Petőfit. Az biztos, hogy amikor a magyar költő azt mondta, potomság, a német filozófus ötéves volt. Mindketten lutheránusok. Nem

hiszem, hogy Engels tudott magyarul, mondja Eszter. Nietzschének nagyon tetszett volna egy olyan nyelv, amin nem kell feltétlenül kimondani vagy leírni, hogy én, ezt még Ottó mondta Debrecenben, amikor egy szemináriumon együtt olvastuk a *Zarathustrát*. Pedig mindketten romantikusok, a romantika jelszava pedig az én.

Szigetmonostor, huszonhárom, május tíz, szerda. Neked mit jelent Petőfi, kérdezi Eszter. Semmit. Hazugság. Nem tudom. Amikor gyermek voltam, és azt a szót hallottam, hogy költő, akkor Petőfi és József Attila jutott eszembe, meg azok a versek, amiket apámtól hallottam. Nem vagyok én kapitány, nem járok én paripán, juhászlegény vagyok én, csacsin masírozok én. Aztán a gimiben Gyuszi azt mondta, hogy Gödöllőn gyereket csinált egy cigánylánynak, pedig akkor már Júlia vőlegénye volt. Ezerszer Júlia. Aztán elolvastam Krúdy *Zoltánka* című drámáját, amiben Zoltánka el is megy Gödöllőre. Ha jól emlékszem, Krúdyt ki akarták hívni párbajra, mert úgy érezték, a *Zoltánkával* kikezdi Petőfi nimbuszát.

Pócsmegyer, huszonhárom, május tizenegy, csütörtök. Éltemet ha elpipáztam, mennybe visznek angyalok. Kidobott egy csomag cigarettát a vonatablakon, hogy tisztuló tüdővel száguldjon a szerelem felé. Amikor Kassák elolvasta *Az apostolt* és a *János vitézt*, akkor neki a *János vitéz* tetszett jobban. Meg is rótták a barátai: egy igazi kommunista *Az apostolért* rajong. Apostoll. Esztertől kaptam azt a kötetet Krúdy drámáival, amiben a *Zoltánkát* is olvastam. Jó ez a cím, *Zoltánka*, olyan, mint egy keserédes vígjáték címe. Janika. Sanyika. Julika. Sütő András *Engedjétek hozzám jönni a szavakat* című könyvében van egy gyerek, akit Petőfi Sándornak hívnak. Nem tud magyarul, csak románul.



Pócsmegyer, huszonhárom, május tizenkilenc, pén-tek. *Legszebb versében* Erdős Virág azt írja, hogy a legszebb vers egy uncia arany petőfi puncija, de tény, Arany és Petőfi barátsága közismert tény. Tompa. Utolsó levelét is Arany Jánoshoz írta. Azt hiszem, Petőfi nevét mindenki ismeri. Talán nincs is olyan település, ahol ne volna Petőfi vagy Petőfi Sándor utca. Pócsmegyeren ha elindulunk a Kossuth utca felől az Ady Endre úton, jobbra a József Attila út nyílik, balra a Petőfi Sándor. A Petőfi Sándor út a révhez vezet. Pihen a rév, kikötötték, benne hallgat a sötétség. Esztertől megtanultam, mi a különbség a komp és a rév között. Nagyváradon park viseli Petőfi nevét. Bruckner Szigfrid mégsem ismeri.

Pócsmegyer, huszonhárom, május húsz, szombat. Egy dolog, hogy Bruckner Szigfrid nem ismeri a legnagyobb magyar költő nevét, más dolog, hogy Szörnyeteg Lajos szerint vers az, aminek a sorait egymás alá írjuk, megint más, hogy Mikkamakka szerint a versnek rímelnie kell. A legnagyobb magyar költő, ez mit jelent, kérdezi Eszter. Legnagyobb. Magyar. Költő. A legnagyobb itt azt jelenti, a leghíresebb, persze a magyar költők közül. De talán Kulcsár-Szabó Ernőnek van igaza, amikor azt mondja, versek vannak, költők nincsenek. Következésképpen lehet nagy vagy legnagyobb költőnek lenni, de már az is valami, ha jó verset ír valaki. Éppen csak azt kellene definiálni, hogy mi a jó, a jót jól.

Pócsmegyer, huszonhárom, május huszonegy, va-sárnap. Krisztustalan. Amikor ezt a jelzót használja Petőfi, nem gondol semmi pogányságra, pedig a krisztustalan a krisztusos ellentéte, a krisztusos pedig a keresztény. A beteljesületlen vágy illusztrálására használja ezt a jelzót. Ráadásul ez a sóvár és kielégítetlen vágy éppen a borivásra irányul, a bor pedig, mint a Megváltó kiontott vére, szintén krisztusos. Vízet iszom. A cím refréknént ismétlődik, a víz eltörli a bűnöket, a Vörös-tenger lemossa a zsidókról Egyiptomot, a víz életet, a vérrel és a lélekkel együtt az igazságról tanúskodik. És ott van a versben a pénz is. Illetve a pénz hiánya. Eszter szerint egy krisztustalanul krisztusos versben a pénz júdásos motívum. Júdás az apostolok pénztárosa. A pénz betegség, kezelni kell. ■

E kettő

→ KERTÉSZ ESZTER

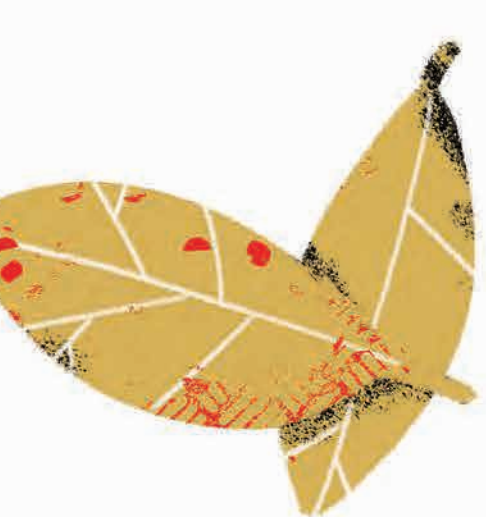
„Szabadság, szerelem”
(Petőfi Sándor)

E kettő kell. De nem kívülről.
Tenyérbe, szívbe égetett
belső törvény, átírhatatlan –
szabad másként nem lehetek.
Ha gondolatban, szóban, tettben,
méltóságban nem köthet más,
ha megtettem, mit megtehettem –
ez lenne a szabadulás.

E kettő kell. De nem kívülről.
Ha majd forrását meglelem,
iszom abból, és magam leszek
ki nem apadó szerelem.
Ha majd nem félek kifeszülni
szakadék partjai közé,
leszek égi szerelem hídja,
nem valamelyik ördögé.

E kettő kell. Nem egymás ellen,
s nem magamnak őrizve meg:
mindent átvérző szerelemből
adnék szabadságot neked.





Örökké tartó pillanat

→ FENYVESI FÉLIX LAJOS

Örökké tartó pillanat –
vonj sugaradba!

Tárt ablakok a fölkelő nap fényén,
valami arany zúgás
a tavasz közelítene,
és semmi nem volt hiába,
nem veszett kárba semmi.

A tengerhullám átcsap a sziklán,
cédrusok zúgatják Isten nyelvét.

Senki sincs egyedül.

Borostyán fut a templom falára,
a szél virágot szór a folyóba,
szerelmes szavak mindenütt;

végenincsen öröm és csókok,
koszorúk mindig más homlokán,
csönd azúr hangjai.

Egy kéz elsimítja a világ ráncait.



Talán

→ ACSAI ROLAND

Petőfi Sándor művészi öntudatához

Talán majd lesz egy utca,
mi őrzi nevemet,
talán ez, bármily furcsa,
amin éppen megyek.

Kerül majd márványtábla,
„Itt élt és alkotott...”,
erre a társasházra,
mi akkor állni fog.

A tankönyvben fotómra,
mert lesz még könyv talán,
bajuszt rajzol titokban
egy majdani diák.

Sok jogdíjat keresnek
a jogutódjaim,
kik lányaimtól lettek,
vagy épp a lányaim.

Nem hallom, ki szavalja
el majd a versemet,
művészi öntudatra
ott már nem ébredek.



A világeköltészet Petőfi nevű szereplője

→ HÁY JÁNOS

Kétszáz éve született egy magyar költő, akiről úgy tartják a magyarok, hogy a költő mintapéldánya. Amikor otthon elmeséltem, hogy költő akarok lenni, nagyot nevettek a szüleim is, a nagyszüleim is. Nem értettem, miért. Az én családom elég szegény volt, földművesek voltak évszázadok óta. Nem volt közöttük még egy tanító sem. A földművesekből általában földművesek lesznek, és nem költők, de hát vannak bolond gyerekek, gondolták a szüleim, s nevettek. Majd kinövi a gyerek, ahogyan a gyerekruhákat szokás. S mikor én ragaszkodtam az elhatározásomhoz, végső érvként előhozták: de hát költőnek ott a Petőfi. Magyarországon Petőfi neve egyet jelent a *költő* szóval és hivatással. Egy magyar gyerek úgy születik, hogy az alapszókincsében nem sokkal az *apa*, az *anya*, az *enni* és az *inni* után ott szerepel ez a szerző.

Ismerik őt az ovisok, nagyon menőnek tartják, hogy Petőfi Sándor gatyában táncol. Ismerik a nyugdíjasok. Anyukám, mikor összevissza zöldségekből csinál levest, csak azt mondja, Petőfi-leves. Aztán magyarázatként, hogy minek nevezzelek. Még a gumimellű celebek is felismerik, igaz, néha összekeverik József Attilával, de erről végül is nem ők tehetnek, nem kellett volna ennyire hasonlítani. Beszélünk róla, ismerjük a verseit, tanuljuk az életét, tanuljuk a verseit, s most, hogy kétszáz éves lett, úton-útfélen szóba kerül. Színházi előadások, koncertek, oktatási programok kötődnek hozzá. Az állam támogatja Petőfi megünneplését, s a közönség sem idegenkedik, hiszen Petőfi Magyarországon mindenkié.

De vajon lehet-e még érvényesen megszólalni róla?

Arra gondoltam, egy dolog indokolhatja a megszólalást: ha meg tudom mutatni, mennyiben hordoz Petőfi személye, költői alkata és életműve olyan vonásokat, amelyek a költészet és a költői alkat, az alkotás és az irodalom általános alakulása szempontjából mindenki számára, akit érdekel az irodalom, érdekesekek tudnak lenni. Hogy egy Petőfi nevű magyaron

keresztül többet lássunk abból, ami minden költőre és minden modern kori irodalmi műre érvényes.

Talán vizsgáljuk meg először azt, hogy milyen korról van szó. Mikor élt ez a költő, s mi zajlott akkor a világ költészeti színpadán? S hogy egyáltalán létezett-e ez a színpad? Petőfi egy levélben azt panasolja, a kiadók köpnek a költészetre, mert csak a haszon érdekli őket, ezért a regényeket nyomják ezerrel. Mintha ma hallanánk ezt a panaszt, holott az 1830-as évekről van szó, amikor bár a költészet nem hozott annyit piacilag, mint a próza, de mégis minden épkéz-láb ember költő akart lenni, s nem író. Lehet, hogy anyagilag nem volt már akkor sem hasznos költőnek lenni, de legalább kivételes elismerés övezte a költőket. Ez az a kor, amikor a modern költészet a romantika köntösében a világon mindenütt megteremti a máig követett költészeti és költői modelleket. Ekkor lép a színre Oroszországban Puskin, Lengyelországban Mickiewicz, Ukrajnában Tarasz Sevcenko, Angliában Shelley, Keats és Byron, a németeknél kicsit előbb ott volt Goethe, Schiller, Hölderlin, csupa olyan alkotó, akik a kor meghatározó alakjai voltak. Botrányhősök és elmélyült, megszállott alkotók, némikor és nem is ritkán szabadsághősök, sőt szabadságharcok áldozatai is. Shelley és Byron botrányos szerelmi ügyei miatt menekül Angliából, Puskin a becsületét védi egy párbajban, és meghal, az én hősöm, akárcsak Byron, a harctéren a szabadság védelmében pusztul el. Olyan események kötődnek az életükhöz, amelyek azt mutatják, ők a korszak popzenészei és celebritásai voltak, akikről örökösen hangos volt a korabeli sajtó. Elég csak elképzelní, amikor család és feleség elől menekülve, a társadalmi normákat sutba vágva Shelley, Byron, Mary Shelley és Byron volt terhes szeretője az 1810-es évek közepén nyakába vette a világot, s a Genfi-tó mellett letáborozva Mary megalkotta a világ azóta is egyik legsikeresebb horrorhősét, Frankenstein

doktort. Annyi meghökkentő tett kötődik a társaság nevéhez, hogy egy narkós alkoholista futballista sem tudna a nyomukba érni.

De szemben az üres és érvénytelen celebekkel, ők a feltűnősködés mellett és közben lerakták a modern költészet alapjait s nem utolsósorban a modern irodalmi nyelv alapjait is. Az a nyelv, amelyet beszélünk, az ő nyelvük, ők azok, akiket szótár nélkül tudunk már olvasni, mert ők az anyanyelvünk. Nem pusztán nyelvi, hanem érzelmileg is, hiszen a modern ember alapproblémáit fogalmazzák meg. Az ő írásaik az első lélektanilag mélyen átgondolt alkotások.

Néhány éve Varsóban egy értelmiségi társaságban ültem, főleg nők, egyetemi tanárok között. Egyszer csak arra lettem figyelmes, hogy egy Adam nevű emberről beszélnek. Mindenkinek volt valami hozzáfűznivalója. Adam nagyon szép férfi volt, Adam fantasztikus író, Adam mennyire impulzív ember és gondolkodó volt, és milyen briliáns elme! Már kezdtem szarul érezni magam, hogy én ott vagyok, hús és vér, és mégis egy ismeretlenről áradoznak. Végül megkérdeztem a mellettem ülő tanárnőt, hogy ki az az Adam, mire teljes természetességgel mondja, hogy Adam Mickiewicz, aki persze már százötven éve halott, s mégis úgy beszélnek róla, mint testi elevenségről. Nagy kó esett le a szívemről, Adam nem rivális.

Ez a történet is mutatja, hogy ezek az alkotók a mai napig a nemzetek alapmintái, s mint alapminták meglehetősen hasonlítanak egymásra, s meglehetősen hasonló szerepet játszottak a saját nemzetük történetében. A szabadság, a szerelem, a függetlenség és a személyiség önállóságának bajnokai voltak. Az elsők, akik fel merték vállalni a társadalmi köztöttségektől független, az esélyegyenőségre és az emberi méltóság tiszteletben tartására épülő életet. Minden forradalmi gondolatnak a megalapozói. Minden szabad életmódmodell mögött ott állnak, vagy oda lehet őket állítani, mert ők amúgy semmilyen konzummodell mögé nem álltak volna.

Ezek közül a nagy alkotók közül az egyik Petőfi, aki egy kicsi és ritka nyelven hozott létre világszínvonalú költészetet, s került be Victor Hugo híres versébe, az *Európa térképébe* (*Carte d'Europe*).

Ő az egyike azoknak, akik megváltoztatták az európai gondolkodást. Ő az, akit még életében számtalan nyelvre lefordítottak, és azóta is fordítanak. Aki miatt divatba jöttek a szabadságszerető magyarok s kicsit még a magyar nyelv is. Nietzsche kedvenc költője volt, hat versét meg is zenésítette, hiszen a modern kiábrándulást megfogalmazó filozófus épp azt akarta, mint Petőfi: gyökerestől átalakítani a világot, kiirtani a középszert és helyzetbe hozni a zsenialitást és az életerőt.

Minden új nemzedék, akár a civil életről van szó, akár a művészetről, szeretne érvényre jutni. Az a célja, hogy az öregektől átvegye a hatalmat, az irányítást, a döntéshozatalt. És bár az öregek foggal-körömmel ragaszkodnak a hatalmukhoz, ez a váltás mindig meg is történik. Régen talán az erő és az ügyesség győzött, a modern korban inkább a tudás. Olyan gyorsan alakul át a világ technológiailag, hogy egy bizonyos életkor fölött az ember már képtelen felfogni. Mire megtanulok egy új eszközt használni, addigra a modellt már ki is vonják a forgalomból.

A művészet terén az új, az újszerű mindig az érvényes megszólalásról szól. Az irodalom centrumába kerülő irodalmi nyelvek elavulnak, elveszítik eredeti erejüket, valóságához való kötődésüket. Klasszicizálódnak, és megunjuk őket. Emlékszem, mikor fiatal voltam, mindig elcsodálkoztam, hogy egy-egy öregebb író még él, mert már az volt a fejében, hogy azok már halottak, mert művészileg már tényleg halottak voltak. Ekkor jönnek a fiatalok, s azt mondják, kell valami kifejezőbb nyelv, valami, ami hitelesebbem beszél a világról. Valójában nem akarják a hírességeket letaszítani a trónusukról, nem akarják kinyírni az előttük járókat, csak hiteles nyelvet akarnak. De ez mégis azt jelenti, hogy ezzel a nyelvvel meg lehet kérdőjelezni az épp uralkodó nyelvhasználatot és az uralkodó nyelvhasználók jogát az uralomhoz. Hogy nemzetközi példát hozzak, Flaubert realista nyelve megkérdőjelezi Dumas nyelvét és azt a fajta romantikus elbeszélést, amelyet ő képviselt. Flaubert-hez képest Dumas nevetséges, ahogyan Bródy Sándorhoz vagy még inkább Móriczhoz képest Jókai beszédmódja ósdi és elavult. A 19. század elején születő költészet szemben áll a

klasszicizáló, mitológiai utalásokkal és műveltségi panelekkel telepakolt nyelvekkel, gondoljunk csak Berzsenyi verseire, amelyek megértéséhez tucatnyi jegyzetre van szükség. Ez a fennkölt nyelv nem kell.

A nyelvváltás általában olyan, mint egy forradalom, a társadalom perifériáján élő nyelvek kerülnek be a centrumba. Az európai irodalomban ilyen volt a népköltészet nyelve. Petőfi nyelvi újítása az, hogy elveti a görögös verselést, a megszokott klasszikust, és helyette egyszerűen ritmizáló és rímelő költszetet hoz létre, amely költszet nyelve a közvetlen, hétköznapi nyelvhez van közel, s kevésbé a görög vagy latin klasszikusokéhoz. Forradalmi újdonság ez a beszédmód, amely számtalan remekművet hoz, valamint megalkotja Petőfi egyik fontos költői szerepét, a népdalköltőt. Ami nem is egyszerű szerep, hiszen a népdalköltészet alapja a természetes megszólalás. Egy népdalt író ember életében egyszer-kétszer ír dalt, például akkor, amikor szerelmes, s ezt az érzést evidensen a maga természetességével tudja képviselni. Egyszerű képek, egyszerű ritmus és rímszerkezet, egyszerű üzenetek, egyértelmű érzelmek.

A népdalköltő szerepe olyan fontos volt Petőfinak, hogy képes volt beöltözni parasztnak és ebben a ruhában, lajbiban és fokossal grasszálni Pest utcáin, csak hogy hitelesebbnek látszódjon. Én vagyok a népdalköltő – hirdette a viselet –, hiszen én a nép gyermeke vagyok – bár persze egyáltalán nem volt a nép gyermeke, de megszimatotha azt, amit manapság PR-nak hívunk. És sikeres volt ez a költszet, mert néhány év múlva, mikor a Kisfaludy-Társaság népdalgyűjtő akciót szervezett, a frissen gyűjtött népdalok között tucatnyi Petőfi-vers is szerepelt. Gyanítom, hogy még ma is vannak olyan Petőfi-versek, amelyeket sokan népdalnak tartanak, például a „Juhászlegény, szegény juhászlegény!” kezdetű verset (*Alku*).

Mielőtt továbbmegyünk a költői szerepek felsorolásában, egy alapkérdést kell feltennünk: mi is a szerep? Amikor egy író elkezd írni, az első, amit mindenképpen tudnia kell, hogy nem az a fontos, hogy ő mit érez, hanem az, hogy milyen érzések vannak megfogalmazva a szövegben. Ez pedig nem jelent mást, mint távolságtartást az érzelmek és a mű

tárgya között. Ez, mondhatni, egy művészetelméleti ellentmondás, mert egyszerre kell megtartani ezt a távolságot, és egyszerre kell fenntartani a kapcsolatot az alkotó szívével, hiszen abból táplálkozik a mű. Amikor ez a distancia megteremtődik, akkor alakul ki a szerep, akkor alakul ki az a valaki, aki megszólal a versben. Vagyis a versben megszólaló én és a privát én elkülönülése.

Persze mindannyian szerepet játszunk, a gyerekeimnek apa vagyok, a boltban vásárló, az anyukámnak a kislátó, tanárok vagyunk, vagy orvosok, minden szerep, mert nem szólalhatunk meg mindenütt ugyanúgy. A szerep a művész alapeszköze. Az írónak tudnia kell, hogy ki az, aki megszólal a szövegben, és hogy honnan beszél. Ismernünk kell a személyiségét, és tudnunk kell, mit tud, mit ismer, mit láthat a világból. Ha a szerep nagyon idegen tőlünk, és idegen az alkotótól, könnyen modorossá vagy mesterkéltté válik. Ha modoros, ha mesterkéltség, nem hiszünk neki. Ha a szerep túl közeli, az a veszélye, hogy a privát személyiségünk, a privát érzéseink eluralkodnak rajta, és az olvasó nem tud azonosulni vele, nem találja meg önmagát a szövegben, holott mindig magunkat akarjuk olvasni minden irodalmi műben.

Ügyesen kell szerepet választani, ha egyáltalán ez választás kérdése, és nem rápakolódik az emberre, ha nem kényszerűség, ha nem a helyzet hozza a szerepeket és a szerepváltásokat is. Mert ha nem vagyunk elég flexibilisek, akkor a munkahelyünkön úgy szólalunk meg, mintha mi lennénk a kollégák anyukája vagy apukája. Gyakori vezetői hiba, amikor a főnök azt hiszi, hogy ő a munkatársak barátja, s nem érti, a többiek miért félnek mégis tőle. Ellenben ha tudjuk, hogy ki az, aki megszólal ebben a szerepkörben, akkor a megszólalás könnyebbé válik, furcsa mód természetessé.

Amikor a költők ihletért kutatnak, keresik magukban azokat az érzelmeket, amelyek kiválthatják a verset, akkor rendszerint szerepet keresnek, keresik a megbántott szerelmes szerepét, keresik az emberiségért aggódó ember szerepét, keresik a fájdalmat átélő, a sebeit nyilatkozó szerepét. Ha megtalálják, már majdnem kész a vers. Mert a szerep kirajzolja a megszólalás módját, a témát, a gondolatokat, de

még a verselést is. Egy forradalmár nem úgy szólal meg, mint egy szerelmes. Persze nem árt, ha van az emberben némi tehetség is, mert anélkül csak rossz színészek leszünk, és nem alkotók.

Petőfi mintha mindezt ösztönből tudta volna, s már az első lépéseiben biztos szerepválasztó volt. Talán, mert nem volt magyar? Szülei szlovákok voltak. Az első szerep az volt, hogy magyar leszek. Egy tanult nyelv mestere, egy felvett identitás hőse. Híres verse, a *Füstbement terv* sorai – „Egész uton – hazafelé – / Azon gondolkodám: / Miként fogom szólítani / Rég nem látott anyám?” – nem arra vonatkoznak, hogy azt mondom-e, hogy drága anyám vagy édes, kedves anyám, hanem arra, hogy szlovákul szólók-e hozzá, vagy magyarul. A vers zsenialitása, hogy ilyen privát alapon fogalmazza meg azt az érzést, hogy a rég nem látottakhoz nem tudunk szólni, a heteken és hónapokon át tervezett mondataink nem tudnak elhangozni, hisz nincs olyan szó, amely képviselni tudná az elmúlt idő érzelmi deficitjét, csak egy dolog tud beszélni, a test, csak csüggeni tudunk egymás ajkán, persze szótlanul.

Ennyi előzmény után időszerű megkérdezni, hogy valójában ki is volt ez a Petőfi. Mint minden különleges embert, az ő születését is legendák övezik. Nem tudni pontosan, mikor született: 1822. december 31-én vagy 1823. január 1-jén. Két magyar város is vetélkedik a születése helyéért, van olyan legenda, mely szerint Kiskőrös és Félegyháza között, egy fogadóban született, méghozzá az istállóban. Persze a lényeg, hogy megszületett. Apja feltörekvő vállalkozó, kocsmáros és hentes. Fontos tudni, hogy ebben az időben nincs önálló Magyarország. Magyarország a Habsburg Birodalom része. Az országra vonatkozó döntéseket Bécsben, a császári udvarban hozzák. Fontos tudni, hogy ez egy soknemzetiségű birodalom, ahol a különböző nemzetek és nemzetiségek ebben az időben már megfogalmazzák az önállósulási törekvéseiket. Petőfi szlovák családja a többségi magyarság körében él, és szándékuk szerint abba akar beilleszkedni.

De térjünk vissza az élethez. A kisfiúnak, mondhatni, jól megy a sora. Az apa, mivel van miből, elhatározza,





hogy a legjobb iskolákba adja, nem érdekli, mennyibe kerül, ebből a fiúból valaki lesz. A kisfiú kilencévesen elkerül otthonról, bentlakásos iskola, aztán egy másik bentlakásos iskola. Az apa mindig jobbat és jobbat akar választani. Ha a gyerek valahol kudarcot vall, rögvest beíratja egy másik iskolába. Egészen addig megy ez így, míg Petőfi tizenöt-tizenhat évesen megpróbál kilépni az iskolai keretek közül és színésznek állni.

A színészet abban az időben olyan volt, mint a hatvanas években a rockzene, nem kellett hozzá nagyon tudni zenélni, hogy belépj egy zenekarba, és mindenképpen nagyon menőnek számítottál. Petőfi első próbálkozását az apa megakadályozza. Jól elveri. De egy évvel később már egy vándortársulat tagja. Abban az időben nem voltak épített színházak, a társulatok városról városra vándoroltak, és kocsmákban léptek fel, a közönség adományaiból éltek.

Petőfi itt tanulja meg, hogy mit jelent mások bőrébe bújni. Isteníti a színészetet, bár tehetségtelen színész volt. Állítólag a hangja fülsértő volt, s ha kacagott, elővillant ijesztő farkasfoga. Hamarosan el is hagyja a pályát, s indul egy újabb életmódkísérelt: katonának áll. Még nincs tizennyolc éves, de hazudik. Azt hiszi, világot lát majd, de helyette csak lebetegszik, és végül leszerelik. Mit tehet egy bukott színész és egy bukott katona? Nincs más választás, vissza kell menni az iskolába. Az ám, de közben az apának elfogyott a pénze, az apa bukott üzletember lett. Petőfi megélte, hogy jó módú fiúból szegény gyerek lett, akinek magának kell összekaparni a pénzt az iskolára. Ez a történet Petőfi alapsérelme. Megéli a lesüllyedést, a szegénységet. Bár nem az egyszerű nép soraiból való, de a saját tapasztalat segít abban, hogy mély azonosságot tudjon vállalni a kiszolgáltatottakkal, azokkal, akik a világ árnyékosabb részére szorultak. Bár meg kell jegyezni, az élmény megvan, de még nem jelenik meg a versekben. A közéleti líra egyelőre várát magára.

Itt egy pillanatra meg kell állnunk. Megint egy művészetpszichológiai alapkérdésnél vagyunk. Minden alkotó hordoz magában valami sérelmet. Ez a sérelem hajtja újabb és újabb művek megírására. A sérelem

olyan érzetet kelt az emberben, hogy a világ nincs rendben, kisiklott, s nekem mint alkotónak helyre kell állítanom. Minden újabb mű helyreállítási kísérlet. De mivel a világot nem lehet helyreállítani, ez az igyekezet soha nem lankad és nem szűnik meg. Minden alkotó a sérelmeiből dolgozik. A sérelemből fakadó érzelmi energiát pakolja a művek mögé. Petőfi a családja anyagi romlásán keresztül tapasztalja meg, hogy a világ nincs rendben. A maga sérelmét akarja orvosolni, de a saját sérelmét általános sérelemként éli meg. Megéli a sorsközösséget az esettekkel, a társadalom veszteségeivel. Ennek következménye lett, hogy a közösség életének jobbá tétele egyre fontosabbá válik számára.

Petőfi ekkor még nem Petőfi. Szlovák neve van, Petrovics, de eldöntötte, hogy magyar költő lesz, s írja, egyre csak írja a verseket. S egyszer csak, mit ad Isten, az *Athenaeum* folyóirat elfogadja őket, s megjelennek az első írások (1842). Közöttük *A borozó* című, melyben halálra dicséri a bor üdvös hatását.

Számtalan ehhez hasonló verset írt még, ahol a vers szereplője mámorban úszik, s közben nőket teper le. Felvéve itt egy divatos művészszerpet, a bohém alkotóét. E miatt a szerep miatt gondolta például az apám, hogy semmi áron nem engedi, hogy író legyek, mert az írók alkoholisták vagy drogosok, ráadásul még naplopók is. Holott azt kell mondani, hogy azok az írók, akik alkoholisták voltak, például Faulkner, soha nem tudtak mámorban írni, mert mámorban nem lehet írni. S itt megint egy fontos állításhoz értünk: az írás nem más, mint a lehető legmélyebb koncentráció. Ha nem tudunk intenzíven arra figyelni, amiről írunk, biztos, hogy nem sikerül jól írunk. Ha valaki iszik, drogozik, akkor búcsút mondhat az írásnak. A függőségben élő alkotók, mint Baudelaire, Malcolm Lowry, Céline, Hajnóczy Péter, általában nagy hatású, de nem túl vaskos életművet hagytak hátra.

Most akkor Petőfi tényleg iszákos és nőcsábász? Vagy általánosabban megfogalmazva: miképpen viszonyul a versben megírt én a valódi élethez? Miképpen viszonyul a szerep a valósághoz? Ezt per sze senki nem tudja pontosan megválaszolni, mert

nincs objektív mérce, hogy mennyi a megírt énből a személyes valóság. Némely alkotók többet tesznek bele a saját énjükből a szövegbe, mások kevesebbet. A romantika költői azzal játszottak, hogy a megírt én azonos velem, a modern költők, Eliot, Ezra Pound inkább a személyes én eltávolítását tűzték ki célul. Egy biztos, hogy a szövegben szereplő személy és az, aki a valóságban él, soha nem azonos. Még olyan művek esetén sem, mint az önéletrajz. Gondoljunk csak arra, amikor valaki a saját múltját mondja el. Ha házasságban él, ez a történet teljesen más, mint két évvel később, válás után. A múltunk elbeszélése mindig az aktuális élethelyzetünk szerint alakul. Én például elég jó matekos voltam, de a matekos eredményeim teljesen érdektelenek lettek, mivel kevésbé kapcsolhatók ahhoz, ami lettem, az íróshoz. Amikor magunkról, az életünkről beszélünk, vannak dolgok, amiket kiemelünk, másokat csak vázlatosan mondunk el. Ebből adódóan minden elbeszélés fikció. Minden szereplő, a saját magunk hasonmásai is szerepek.

Petőfi bordalai és mulatozós versei ennek a legjobb példái, hiszen köztudott, hogy költőnk soha nem ivott, s ha nők társaságába került, éppolyan béna volt, mint minden szorongó fiú. De ez nem érdekes, az érdekes az, hogy az emberek szeretik az ilyen verseket, ezek a kor divatversei, s ő elég tehetséges ahhoz, hogy elképzelje ezt a bortól mámoros figurát, hogy megtalálja magában a mámoros szabadságot. Mindenesetre annyira elterjedt róla, hogy egy iszákos alak, hogy amikor meglátogatta Jókai Mórt Komáromban, akkor Jókai anyukája telepakolta a vendégszobát borral, hogy ha megszomjazik a költő, ne szenvedjen hiányt, nehogy borhiány miatt ne szülessen vers. S amikor Petőfi mondta, hogy nem iszik, hát akkor ezt el sem hitte, gondolta, csak épp leszokott, vagy hazudik.

Valójában milyen volt ennek a fiatal alkotónak a jelleme, aki ebben az időben még szinte kamasz, de már országos szinten ismerik a nevét? Ő az, akiről mindent el lehet mondani, és az ellenkezőjét is. Egy elviselhetetlen kötekedő, aki mindenkit kioktat, ugyanakkor segítőkész barát. Olyan, aki mindig a kö-

zép pontban akart állni, ugyanakkor sokszor inkább hallgatagon ült. Volt, aki utálta, nem is kevesen, egy idő után minden barátjával összeveszett. Mindenkinek megmondta a véleményét, mániákusan kereste az igazságot. Félték és rettegetek tőle a nálánál tehetségtelebbek, és mindenki tehetségtelebb volt nála. Pont olyan volt, mint a legtöbb önmagától eltelt kamasz, azt gondolta, ő fogja megváltoztatni a világot. Annyiban viszont különbözött, hogy ő tényleg tett azért, hogy ez a világ megváltozzon.

Népdalszerző volt, és bordalok írója, de ez a szerep neki kevés. Hol van a szerelmet megéneklő én? Ahogyan minden alkotó, ő is mindenre képes, hogy ihletre leljen. Az alkotók életének legnagyobb gondja az, amikor nem tudnak megszólalni, amikor nem tudnak írni. Mert az alkotás nem olyan, mint a mesteremberek munkája, hogy mennél többször csinálod, annál ügyesebb leszel, annál könnyebb. Az alkotáshoz kevés a mesterségbeli tudás. Ihletre van szükség. Mindenki próbálkozik valahogy önmagát potenssé tenni, keresi a szellemi Viágrát. Mindenki kitalál dolgokat, de az ihlet olyan, hogy vagy jön, vagy nem jön. Ez Petőfinek is gondja volt. Mindenről próbálkozott, legnagyobb katalizátora, amely végigkísérte életét, a sértettség, hogy nem becsülik eléggé, holott ő a legnagyobb, valamint a szerelem.

Az alkotói élet elején szerelmekkel próbálkozik. Az egyik ilyen legendás történet, amikor szerelmet akar éleszteni magában egy barátja fiatalon elhunyt lánya iránt. Olyannyira beleéli magát a szerepbe, hogy beköltözik a halott lány szobájába. Hölgyeim és uraim, az alkotónak semmi nem drága, bármit megtesz azért, hogy vers szülessen. Mert egy alkotó csak akkor tehetséges, ha ír, amikor nem ír, ő a legtehetségtelebb, mert emlékszik arra, milyen volt akkor, amikor írt.

Ekkor kezd felépülni Petőfi szerelmi költészete. Emlékszem egy vicces interjúra, mikor egy költőnőtől megkérdezték, hogy miért különleges az, amit ír. A költőnő szemrebbenés nélkül azt mondta, hogy azért, mert a témaválasztása is különleges. Megkérdezte a riporter, hogy ő miről ír. A költőnő válasza: én a szerelemről és a halálról írok. Ez mókás volt, hiszen

mindenki tudja, a szerelem és a halál a költészet két alaptémája évezredek óta.

Petőfinél különösen érdekes, hogy egy alig felnőtt ember érzelmeit látjuk. S ilyen módon minden szerelmi lelkesedésében tulajdonképpen csak két szereplő van: ő és a szerelem, a szerelem tárgya mintha csak díszlet lenne. Talán a kor keveset tudott még erről a lélektani folyamatról, de én inkább arra gyanakszom, Petőfi ehhez túl fiatal, kevésbé érdekli a másik, csak az érzélem izgatja. Ezért aztán bele is szeret bárkibe, ha az a bárki képes verseket ihletni. Igazi csoda, hogy néhány évvel az első lelkesedések után mégis születik néhány pazar vers, amelyekben egyszerű kellékekkel nagyon mély érzelmek vannak felrakva, mint például a „Fa leszek, ha fának vagy virága. / Ha harmat vagy: én virág leszek” vagy „A virágnak megtiltani nem lehet, / Hogy ne nyíljék, ha jön a szép kikelet...” Esetleg a *Minek nevezzelek?*, amely vers már egy tényleg létező szerelemről, a feleségéhez íródott. Mert lett felesége költőnek. A szerelmes versek egyik célpontja komolyan vette az amúgy búcsúnak szánt verset, és bejelentkezett a közös életre. Petőfi ekkor épp egy színésznőt (Prielle Kornélia) akart feleségül venni, de nem volt mit tenni, visszakutyagolt az előző kiszemeltéhez. Ez az a pillanat, amikor a szerep összekeveredik a valósággal. Huszonöt éves volt, amikor megházasodott. Én is huszonöt voltam, de ez nem azt jelenti, hogy a költők vagy, szűkebben fogalmazva, a magyar költők huszonöt éves korban házasodnak, ha egyáltalán megházasodnak.

A verskatalizátor, legyen az eredendő energiája a szerelem vagy épp a sértettség, Petőfinél pazarul működik. Hét alkotói év és egy teljes életmű. Volt olyan év, az 1844-es, amikor egy év alatt annyi vers és eposz – ekkor divatban van az eposz –, annyi mű születik, hogy más költő egy életen át nem ír annyit. Ekkor született az azóta is kedvelt mesés eposz, a *János vitéz*. A könyvnyi méretű verset a legenda szerint hat nap és hat éjjel írta, épp annyi idő alatt, amennyi idő alatt a Biblia szerint az Isten teremtette a világot. Ez a hihetetlennek tűnő történet valószínűleg mégis részben megfelel a valóságnak, mert több ideje nem

nagyon juthatott rá. A kalandos történet tele van érzellemmel, hősi tettekkel, meghökkentő, sokszor vicces jelenetekkel. Minden kisfiú olyan szeretne lenni, mint János vitéz, és minden kislány szeretné, ha őt is úgy szeretnék, mint Jancsi szerette Iluskát. A műből daljáték, rajzfilmek, bábelőadások és színpadi művek tömege született. Ha nem magyarul lenne, hanem, mondjuk, angolul, akkor a hollywoodi vagy bollywoodi producerek már rég lecsaptak volna rá, s ma már világszenzáció lenne.

Petőfi úgy írt, mintha tudta volna, hogy nem szabad megállítani az alkotás folyamatát, mert számára nincs idő a megállásra. Nem is lehet tudni, hogy van-e bennünk valami titkos érzékelés, amely jelzi, hogy neked csak hét év adatik az életmű létrehozására. Ahogyan van Gogh mintha tudta volna, hogy négy-öt év alatt kell létrehozni az életművet, mert nincs rá több idő. Vagy csak az utókor olyan, hogy a csonkán maradt életműveket is egésznek tekinti? Egy biztos, Petőfi, van Gogh, Caravaggio, Rimbaud, Puskin, Byron kapcsán soha nem arra gondolunk, hogy ezek az alkotók nem futották ki magukat, hanem arra, hogy ezek kiteljesedett és lezárt életművek.

Petőfi hét szűk éve arra az időszakra esett, amikor felerősödött a függetlenségi gondolat Magyarországon. A legkülönbébb csoportok szerették volna megszabadítani az országot a Habsburg-elnomástól, a feudális törvényektől, az elmaradottságtól. E csoportok és mozgalmak közül a legradikálisabbak a diákok voltak. Közéjük tartozott Petőfi is, és ő még közöttük is a leghangosabb és a legradikálisabb volt. A költészetben megerősödött egó most népvézérnek látja magát. Egyre gyakoribbak a nép nevében való megszólalások. Zászlajára a francia forradalom eszméi vannak írva: szabadság, egyenlőség, testvériség. Költészete egyre közéletibbé válik, már a nép szószólója, amikor is 1848-ban, az európai forradalmak évében Párizs és Bécs után Pesten is kitör a forradalom. A francia forradalom eszméi immáron az egész országot átjárják. Petőfi ekkor született versét, a *Nemzeti dalt* a forradalom napján, március 15-én számtalanszor felolvassák, és minden színészi ere-

jét beleadva felolvassa maga Petőfi is. Azóta is a magyar szabadság himnuszaként tekintünk erre a költeményre, s ha a magyarok szűknek érzik a szabadságot, újra és újra előveszik ezt a verset.

Itt tartunk, egy újabb szerepnél, az utolsónál, amely úgymond átveszi az irányítást Petőfi költészetében. Nem költészetidegen szerep ez, hiszen a kor nagyjai mind vonzódtak a múltat eltörölni akaró forradalmakhoz, azokhoz a változásokhoz, amelyek jót hozhatnak minden társadalmi rétegnek, ahol ember emberrel egyenlő, és nem a vagyon és a rang jelöli ki a helyedet a világban. Ma is ezt akarja minden gondolkodó ember, minden művész. Alkotóként nehéz nem a nyomorultak, az elesettek pártján állni. Hiszen az alkotás bizonyos tekintetben beleérzés a másik ember sorsába, megérezni a másik nyomorúságát, s ha ezt megérezed, nem tudsz nem tenni azért, hogy ez megváltozzon. Petőfi különösen tudja, mit jelent a rang és a pénz. Volt, amikor jómódú volt a családja, átélte az elszegényedést és a szegénységet. Rangja pedig soha nem volt, mert nem nemesi családból származott, ráadásul még szlovák is volt. Még gyerekként megéli a másodlagosságot.

A forradalom utolsó hónapjaiban vagyunk. Petőfi már nemcsak egyszerű népvézér, hanem a szent háborúra agitáló politikai versgyáros, aki a királyok kiirtására szólít fel, s a harcra mindenáron. Nem ágyban, párnák között akar meghalni, hanem a csatatéren, írja az *Egy gondolat bánt engemet...* című versben. A versekben egyértelműek és egyszerűek az üzenetek. Most, másodszer az életében olyan dolog történik, amit egy költő elvileg nem engedhet meg magának: megszűnik a versben megszólaló én és a költő privát énjé közötti különbség.

Az első lépés ahhoz, hogy valaki amatőr íróból valódi író legyen, hogy megteremtje a távolságot a privát énjé és a műben megszólaló én között. Amikor ez a távolság elveszik, összekeveredik a mű az alkotóval. Petőfi életének utolsó hónapjaiban ez történik. Ha annyira akarsz harcolni, mondja körülötte mindenki, akkor miért nem vagy a csatatéren? Még a feleségétől is azt hallja, hogy meghazudtolja a verseket, ha nem áll be katonának. De Petőfi nem volt katona, beteges, gyenge alkatú költő volt, aki nem ismerte a katonásko-

dás szokásait, nem bánt jól a fegyverekkel. Ráadásul a szabadságharc ekkor végső veszélybe került. Akkor volt a túlerő, hogy már csak veszteni lehetett. Így történt, hogy a Segesvár és Fehéregyháza közötti csatában az orosz sereg letarolta Bem seregét, egyes szemtanúk szerint a költőt is felnyársalta egy orosz katona. A tetemét soha nem találták meg. Ezért aztán senki nem akarta hinni, hogy nem él, azt gondolták, álruhában vándorol, mert fél a megtorlástól. Abban az időben, ha Magyarországon valaki bekopogott egy házba, hogy én vagyok a menekülő Petőfi, biztos, hogy ételt kapott, és fekhelyet éjszakára. Annyira szerették az emberek ezt a költőt, és annyira hittek benne, hogy életben maradt, mint az Elvis Presley-rajongók abban, hogy Elvis egy szigeten él, s naponta háromszor elénekli a madaraknak a *Love Me Tender*.

Voltak, akik szerint Oroszországba hurcolták, s ott oroszul kezdett verset írni. A tetemét többször keresték távoli orosz földeken. Nem is olyan régen egy magyar üzletember pénzelt meg egy expedíciót, hogy hazahozzák Szibériából a feltételezett Petőfi csontjait. Állítólag titokban, egy bőröndben hozták át a határon. A tudományos vizsgálatok végül kiderítették, hogy egy női csontvázat sikerült kihantolni és kicsempészni Oroszországból, és az nem Petőfi LMBTQ-verziója volt.

Mindenki szerette volna, ha még él, helyesebben a hatalom nem, csak a nép. Jó lett volna látni, amint lázadzik tovább a hatalmasságok ellen, az igazságtalanság ellen, de ő már nem, csak a legendája és a versei maradtak, hogy támaszai legyenek minden olyan mozgalomnak, amely jobb világot akar építeni. Hogy világszerte támaszai legyenek minden jóérezsű embernek. ■



Szöveges feladat

→ JANCsó ÁGNES

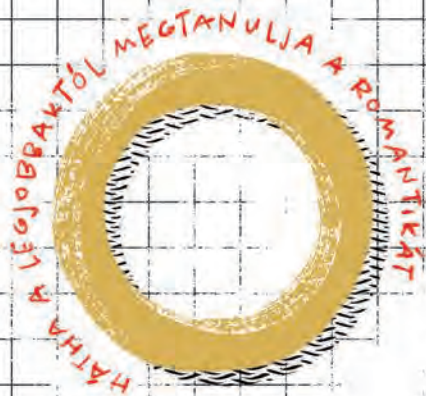
„[A]z egyszerűség az első és mindenek fölötti szabály,
 hogy akiben egyszerűség nincs, abban semmi sincs.
 Azzal ne álljanak elő, hogy az ő gondolataik magasabbak,
 hogysen közönséges nyelven ki lehetne fejezni.”
 (Petőfi Sándor: Úti levelek Kerényi Frigyeshez)

Kovács Antal matematikatanár nem volt tüzes alkat. Leszámítva azt az egy alkalmat, amikor előre megfontolt szándékkal rosszul adta össze Tóth Lacika geometriadolgozatának pontszámait, így megmentve őt a szégyenteljes bukástól, csak egy dolog váltott ki belőle dacos szenvedélyt: a szöveges feladatok. A tankönyvi példák ellenállva éjszakánként saját feladványokat gyártott. Mennyivel izgalmasabb a Mauna Kea vulkánra felkapaszkodó túrázó által egységnyi idő alatt megtett távolságot kiszámítani, mint a Miskolc és Kazincbarcika között haladó személyvonat átlagsebességét! Ettől eltekintve Antal az egyszerűsége esküdött, és az élet összes velejáróját igyekezett a saját koordináta-rendszerébe gyömöszölni, ha illet oda, ha nem.

Mire gondolt a költő? – kérdezte tőle a 6/b-ben Mancika néni. Antalnak arról sem volt fogalma, hogy ő mire gondol abban a pillanatban, nemhogy ez az ismeretlen bajszos férfi. Ha választania lehetett volna, akkor inkább a második padban ülő Balog Zsuzsi gondolataira lett volna kíváncsi, de azokat valószínűleg még Mancika néni sem tudta volna. Hamar kiderült, hogy vele ellentétben a többi fiú kevésbé érti a másodfokú egyenleteket, mint a lányokat, pedig hozzájuk nincs is megoldókulcs. Antal az is bosszantotta, hogy a szerelmi egyenleteknek nincsen pontos eredménye. Példának okáért a padba karcolt Józsi + Kati típusú feladványok végéről még az egyenlőségjel is hiányzott, nemhogy a megfejtés – skandalum! Így inkább ma-

radt a matematikánál, és ez rendben is volt egészen addig, amíg fel nem bukkant Takács Júlia.

Az új könyvtáros két bőrönddel és $n + 3$ darab szeplővel az arcán érkezett a faluba, az állomáson Antal köszöntötte a tantestület nevében. A rutinműveletbe azonban hiba csúszott, amiért Antal utólag a szeplőket tette felelőssé, ugyanis attól a naptól fogva a szöveges feladatok műzsája már nem Hannibál, a komodói varánusz vagy az Etna volt, hanem Takács Júlia. Mikor és hol találkozik Júlia és Antal, ha Júlia két kiló paradicsommal a kosarában 17 km/h sebességgel kerékpározik a piacról az iskola felé? A könyvtári könyvek hány százalékát kell kikölcsönöznie Antalnak, hogy Júlia legalább két alkalommal szóba elegyedjen vele? Antal osztott és összeadott, és még gyököt is vont, de nem jutott közelebb Júliához. Teltek a hetek, és exponenciális növekedésnek indult a sarokba dobált levélgalacsinnok száma. Naplementével és csillagokkal tarkított vacsorameghívásokat fogalmazott, pedig tulajdonképpen még azt sem tudta, Júlia örülne-e annak, ha valaki egy margarétabimbóhoz hasonlítaná. Végző elkeseredésében előbányászta a régi szöveggyűjteményét, hátha a legjobbaktól megtanulja a romantikát. Olvasta a sorokat a hegyek sörényéről és a héjákról és az üveggolyókról, és amikor már végképp nem értett semmit, előbukkant az a bizonyos bajszos költő, aki bár az iskolai ünnepek állandó főszereplője volt, mintha Antal most először értette volna a mondanivalóját. Eszébe jutottak Júlia szeplői. Ha 4 másodperc alatt ötöt számolt meg, vajon hány percre van szükség az összes szeplő megtalálásához? Képtelen volt tovább ücsörögni a négyzetrácsos fü-



zet fölött, még a kabátját sem vette fel, úgy sietett a könyvtárba. Mennyi idő alatt tudja megtenni az 1652 méternyi távolságot, ha 10 éve 12 percre volt szükség 1481 méter lefutásához? Antal épp akkor ért oda, amikor Júlia már az ajtót zárta. Meglepetten nézett a ziháló férfira, aztán kérdezett valamit arról, hogy jól van-e, és hol a kabátja, de Antal nem is hallotta őt, csak egyszerűen kimondta az első dolgot, ami eszébe jutott: Júlia, van kedved egy szöveges feladathoz? ■



E KISGÖMBÖC MÉGIS TÖMLÖCNEK SIKEREDETT

Gatyába' táncol

→ HEGYI GYÖRGY

Helló, Sanyi, szólít az utókor, hisz te vagy ma a legfrissebb óbor; nem csak dagerro-, de sztereotípiá: szerelem, kard, pia! Na meg a híres forradalom, azt mindenki adja nagyon, keleten-nyugaton. De e kor be mégsem jönne neked: bár a világ kikerekedett, e kiscigány mégis tömlöcnek sikeredett. Nagyot ment a forradalmi eszme: a múlt be- és kivégezve. A szabadság immár puhány jólét-átalány, paplan alatti kékes magány, millió pixeles, színes .xls. Aszerelem halott, a puttók vakok, s már csak malac kalandvagyból, találomra shippel Ámor. Faragnánk verseket, de azt is mindhiába: a rímek emigráltak Slampoetryába. Kántálunk csak egy butácska hip-hopot, beatnek hallgatva, mint kopog az ablakpárkányt verdeső, világvégi, zord eső. Anyád tyúkját, tesó! Kétszáz évig bejött a merész trükk, de már látjuk, hogy benéztük. Köszönjük hát a folyton-forradalmat! Mindent szabad már, vége a kurta dalnak.



Petőfi nagyobb összeget fektet aranyba

→ LACKFI JÁNOS

Mint napkelte ekrazítja,
tarlót felsercentő szikra,
az vagy nekem, oh, költészet!

Mint betonból hólégballon,
nehévízből egész gallon,
az vagy nekem, oh, költészet!

Mindig hazatérő gólya
oszlopra kitett logója,
az vagy nekem, oh, költészet!

Feltámadott magyar tenger,
kiírt alkotói tender,
az vagy nekem, oh, költészet!

Notre-dame-os hűtőmágnes,
kastélyba fektető mágnás,
az vagy nekem, oh, költészet!

Mint templomban pucér korpusz,
melyre a pap nadrágot húz,
az vagy nekem, oh, költészet!

Három akkord fals gitáron,
inkább Mozartot kivárom,
ez vagy nekem, oh, költészet!

Mona Lisa hamburgerből,
pisai torony, mely nem dől,
az vagy nekem, oh, költészet!

Jézus naiv szörny-orcája,
néni ke restaurálta,
az vagy nekem, oh, költészet!

Önmegsemmisítő festmény,
jégvirág az Úr keresztjén,
az vagy nekem, oh, költészet!

Mint kapun festői rozsdá,
belehajtani pirosba,
ez vagy nekem, oh, költészet!

Bach-koncertbe kiakasztón
belevijjogó riasztó,
ez vagy nekem, oh, költészet!

Kinyomtatott hazug bókók,
titkosírást szövő pókok,
az vagy nekem, oh, költészet!

Bőrön a leburnult ábrák,
átnevezett utcatáblák,
az vagy nekem, oh, költészet!

Mint a hetvenhorgú lét-ok,
mint spoilerezett poénok,
az vagy nekem, oh, költészet!

Mint a szintetikus Isten,
ember műve... Hogy segítsen?
Az vagy nekem, oh, költészet!

Rabok legyünk vagy barátok?
Hogyha tetszett, nyomj egy lájkot!
Ez vagy nekem, oh, költészet!

JÉGVIRÁG AZ ÚR KERESZTJÉN

Dezsi Sándor
Tompai Mihály

#petofine

→ SZÖVÉNYI-LUX BALÁZS

Sándor: azt írtad egyszer, hogy tőlem számítod az életed. Amikor megláttál.

Te hazug.

Leteszem a gyereket, kicsit késve érkezünk az óvodához, zihálok, az óvónő végigmér, tudod, micsoda szemtelenség, hogy híres anya létemre turkálóban jöttem; szalad is be Zolika, alig búcsúzik, elvegyül, már alig látom, gyerek a gyerekek között – ő még nem tudja. Szállingóznak ki az anyák, egyik-másik vizslat, mintha nem rám, hanem átnézne, mögém próbálna látni – Istenem, kezdődik, megint téged keresnek, a szellemedet keresik a takarásomban, mintha én lennék az oka, hogy nem látnak többet. Kihúszom magam: ma tehát nem Szendrei, ma Petőfiné vagyok (olykor egész elfelejtik, akkor kissé fellélegzek), de ez megint az a nap, drága Sándorom, #petofine – nemigen beszéllek velük, nincs mit, a lényegét megírta a bulvár és Google-első a reggeli öltözködésem (mellek, fenék, lesikamera). Nem szégyeltem amúgy, csak hát tettem volna ki én, ha már annyira kíváncsiak a meztelenségemre. De azért most az egyik féloldalas csaj megkérdezi: hogy minek ment oda – hogy minek mentél oda, Sándor. Hát három éve volt már!

Rágyújtok, várom a laktózmentes kapucsínót; különben kellemes kora nyári a kedd, szól a hamiskás angol jazz, mellettem suhan a villamos, a járda épp elég napos, hogy ki lehessen ülni. Tetszene a látvány, tetszene most is, ha nem mentél volna oda, ugye: kérdezik azóta is, miért hagytál egyedül egy labilis kisgyerekekkel, miért nem gondoltál a családotra. Ugye, Sándor? – Miért volt fontosabb tankok elé ug-rani, lövészárkokban aludni, koszosan és éhesen egy nálunk sokkal erősebb hatalom ellen küzdeni, hogy aztán a földbe daráljon egy eltévedt rakéta – miért, Sándor, kérdezi ez a sok féloldalas kommentelő. És bevallom, olykor kérdezem én is, miért-miért-miért,

együtt okádva a kóruossal, szinte feledve, amit az első naptól tudtam. Amióta megláttál.

Kicsit enyhül a tarkómban a fejnnyomás; ezért jó írni, talán ezért írunk csak, hogy a fejfájás oldódjon – zavarosak az ébredések, féloldalas feszült fájdalmak –, elmegyek egy kontrollra, érdemes kivizsgálni az illetet, azt mondják. De addig is írni kell, és én írok, neked: elnézem egy fiatal, lazán beszélgető külföldi pár csevegését, elszívom lassan a cigarettát – kifújom hosszan a füstöt. Helyetted is.

Tudom, a kérdésben, a Nagy Örök Kérdésben az is benne van, de főleg az van benne: miért engedtem, vagy miért küldtelek oda? Mert szerintük az én dolgom lett volna, Sándor, Sándorkám, Édesem, te Önző Állat, hogy visszahúzzalak, lekötözzelek, szögeket verjek a lábfejedbe. Mert meghalni küldtelek oda, ugye, akartam, hagyd ott a fogad, hesteg petofine, így volt amaz igaz drága főbérelő bácsi.

És közben az a helyzet, hogy igazuk van. Az első naptól így volt, ez a szörnyű bizonyosság, ez a rettentő red flag: hogy egymás éltetői és legmélyebb sebei leszünk, egyszerre öntözzük és szántjuk fel egymást tüskékkel – a halálon túl is. És így tovább, folytatva a költői túlzásokat: mindketten frissen kiásott vulkánok voltunk; pezsgett a szemem, amikor találkozott a tekintetünk, például a moziból kijövet, csak ennyi volt, tudtuk. Olyan szabadnak éreztem magam veled, mint a titkos magányomban kiskamaszként, mert te is fűtötted bennem az örületet, én is benned a tiédet; két zakatoló merülés voltunk egymás zavarában és odaadó életszeretében. Mi voltunk, mondogattad, a teljesség igénytelen szépségei, a reszkető szívűek, írtad nekem, mikor elkalandoztál. És szakítottuk és foltoztuk egymást: szerettél egy kaland után, szerettelek egy csalfa fellángolás végeztével, bánatos-san sírtunk a természetünk, hiúságunk, örökletes

békétlenségünk miatt, és hittük, nem szakít el egymástól semmi. És hazudtunk. Csaltunk, haraptunk: azt hiszem, a fogam nyomával a válladban haltál meg (ennyi nekem is járt). És hazudtunk, Sándor – mennyi naiv hülyeséget beszéltünk össze egymás izzadt testén lemerülve, ígérve, remélve, álmodozva, Istenem, pedig nem voltunk gonoszak, a láng volt túl erős, a köztünk lévő, túlbeszélt, túl hangsúlyos kapaszkodás. És ennek nem volt más iránya, ezt csak így lehetett: adó-vevők voltunk egymás és a világ felé – talán ez maga a művészet, egyre többször hiszem, hogy a szerelmünk művész volt, kifelé áradó, a Közös Tapasztalat szüntelen utcafestéke.

Ezért mentél oda, ezért hagytam, tüzeltelek fel, szítottam benned a nyugtalanságot, és hívtalak mindig vissza, húztalak magamra hajnalban, az első naptól már – úgy érzem, ebben a szélességben, kettősségben voltunk csak igazán önmagunk. Ez nem törölhető el, ez nem megy sehova, nem emészti fel a nyüzsgés, az új karokban lelt élet sem – látod, itt is neked írok. Keresem keservesen a régi sorokat, a fényvillanást a párnán, elkapom egy-egy könyvesboltba kirakott néhány rímedet. Úgy szeretném, annyira vágyom, hogy lássad: közös igazságunk átformálta az ország lelkét és a szerelmesek szavait – ez a kitárulkozó, szabad, a halálba is beleszáguldó életszeretet. Hiszem, tudom – ennek a terhét cipelem.

A kapucsínó erősen közepes, kevés a tej, túl sok a tejhab – ha itt lennél, szólnál a pincérnek, utáltad az ilyen olcsó pénzleszívást. Nem balhézom – legalább nem foglalkoznak velem.

Lassan indulok vissza Zolikáért: a szeme a tiedé, a járása az enyéem, a hazugságai közösek. Bár soha ne tudná meg, ki volt az apja – bár csak tanulna rólad, kis piros könyvbem elemezne egy-két verset, jegyet kapna belőled, négyes lenne – elfogadnám. Hátha



megúszná, hátha békésen végigélne egy életet, és olykor csak a kórusból kérdezné ő is, mikor megzakkan a nép: Miért ment oda ez a nem normális? Miért ragadott fegyvert-tollat? Miért csinálta? És majd, egyszer, egy békésen leélt polgári élet után, már idős mámiként kinyitnék megannyi, kis papírdobozban őrzött levelet, kezébe adnám, dátummal és aláírással. Sárgult papírok, elnagyolt foltok, penészes kis sarkok – majdnem valótlanok, majdnem csak a képzelet szülte őket, annyira idegenek ettől a kórusba ragadt világtól –, és megint élnének, igazak lennének az ujjai között.

Lecsavarnám a lámpát, és aludnék végre hosszan, amíg ő olvasná őket. ■

Szabadság, szerelem

→ PETŐCZ ANDRÁS

A szabadság, a szerelem,
erre kóborolgat velem,
megyünk végig, utcahosszat,
szerelmesem csak danolgat:

„Olyan, miként a gyötrelem,
ha nincs szabadság-szerelem,
mind a kettő kell énnékem,
mind a kettő kell énnékem.”

Dúdolgatja utcahosszat,
táncra perdül, úgy dalolgat:
„Haj, szabadság, haj, szerelem,
ez a kettő kell énnékem!,

ha itten van ez a kettő,
rövidül a száz esztendő,
olyan örömteli élet,
velem hálnak a remények,

nincs olyan tank, nincsen fegyver,
ami minket halálba ver,
haj, szabadság, haj, szerelem,
mind a kettő kell énnékem!”

Így sétálunk a városban,
szép kabátban, sújtásosban,
azt hirdetjük világszerte,
kész vagyunk a szerelemre,

érettek a szabadságra,
erről dalolunk mi máma,
hogy szabadság és szerelem,
ez a kettő kell énnékem:

„Szabadságunk, szerelmesünk,
mind a kettő kell minékünk.”





Merre vagy, halott?

→ FENYVESI FÉLIX LAJOS

Hol vagy, örökifjú Petőfi Sándor?
Kétszáz év távolából szólítottak,
szigorú férfi – tanuljuk a mai háborút!
Hajnal óta már verset írsz:
mert soha nincs idő alvásra.

Mindig győzni akarsz: segítenek a fák,
a bokrok. Gyászünnep lett minden.
Hiányzol.
Jó hallgatni és várni. Ömlik a sok vér.
Itt csata volt, és a nap is fuldokolt.

Jó fiú

→ SZEMETHY ORSOLYA

Ki lészel keblemben?

*Keblem ugyan más, mint egy akciós fazék,
Pénztárcámon ritka pecsét.
Minthogy pillepohárba
Habzóbotr töltenék,
Gondtalanság, íme, s az edénynek annyi,
Vetem aztán tele tarka gondolattal
(A foltok mentén),
Miatán szomszagosan, elméleti síkon,
Kötetremenőleg szívemet elláttam,
Biztos, hogy nem csönget nálamnál hamarabb,
Késik vagy siet a szerelem,
Zavarog inkább e nadály a mellemen.
Tova és még tovább, s leszedi az abroszt.
Megáll, olvasgat, majd kérdőleg rám pillant:
Kinek?
Ne bosszants, hát Illusnak.*

(Kenese, 19** nyarán)

Gyöngyi nem szereti a hatos kórtermet, egyrészt fent van a harmadikon, másrészt főorvos úr ide számúzta a művészeket, ami csak rosszat tesz, egymásban erősítik a dilít. Az igaz, hogy ha szétszórónak őket, ahogy eddig voltak, akkor mindenki mást idegesítenének, terjesztenék az izgatottságot, akár egy járványt, felbolydulna, hangoskodna az egész ház. Ilyen hatalma van a művészetnek, látod!

Mondja Annus, a konyhás, remeg a kerekded, puha teste, úgy kacag, hát kacaghat is, mert nem neki kell takarítani, amikor a művész urak összerondítják a falat mindenféleképpen, mert a legutóbbi műsor óta sem ceruzát, sem festéket nem kapnak. Balesetveszélyes. A műanyag pohár is, Gyöngyi tudja, mi mindenféle trükköt lehet egy ilyen pohárral elkövetni, nem mintha azt pont a művészek követték volna el, de sosem lehet tudni.

Hát a Sanyikám, egyem a szívét, a légynek sem

tudna ártani, nemhogy szabadságharcot kirobbantani egy kicsi műanyag szilánkkal.

Gyöngyi tudja, hogy a szelídség csak álarc, tizenöt éve van itt, Annussal ellentétben, aki nemrég jött át az általános iskolából, egyáltalán nem ismeri az itteni viszonyokat, mégis mindenről van véleménye.

Ha alkotói válságba kerül valamelyik önjelölt zseni, az örületig felizgatja magát, ha bevette az adagját, ha nem. Gyöngyi néha már úgy véli, az alkotói vágy egyszerűen elnyomja a gyógyszerek hatását. Nem meglepő, a főorvos úr a páciensek kilencven százaléknak ugyanazt írja elő, a dühöngő pedig a másik szárnyban van, oda neki nem kell átmennie, pedig lehet, hogy nyugodtabb lenne, mert őket legalább tényleg lenyugtatják, folyik a nyáluk, ülnek, fekszenek egész nap, nem török a fejüket újabb és újabb csínytevéseken.

A művész urak bezzeg! Ki tudja, ma mivel állnak elő. Gyöngyi párhuzamosan elrendezi a zsömléket a tálcán, a kancsó cukros teát a poharakkal az alsó polcra teszi, és útjára bocsátja a gépszagú, sötét ételliftben. Bánatosan hallgatja, miként távolodik a reggeli, sajnálatos, hogy rendes lift nincs, ő maga akkor sem férne be az ételliftbe, ha egészen összeszekucorodna, pedig fájnak a lábai, gumiharisnyát hord, így is vizesedik a bokája, napról napra rosszabb.

A harmadikon néma csend, ami semmi jót nem jelent. A folyosó üres. Egy árva figura ül az ablakpárkányon, homlokát bánatosan a rácsnak támasztva. Ki más lenne, mint Sanyikám? Mindig egyedül.

Sír. Sokat sír mostanában, pedig különösebb oka nincsen erre. A Kossuth utca miatti bánata, ami majd két évig tartott, semmi a világon nem mulasztotta el, már lecsengett. Ha az intézmény itt található, nincs mit tenni, még akkor sem, ha Sanyikámnak ez nem tetszik, és kérvényt akar írni a tanácselnöknek.

Gyöngyi kiveszi az ételliftből a tálcákat, a tálalókocsira teszi, és nekivág a folyosónak. Megáll a csüggődt alak mellett.

Mit művel, Sándor, az ég szerelmére?

Meghalt az én kis galambocskám. Nincs, ami feltámassza. Oda a reménység.

Feleli a sovány, pizsamás férfi, egy vemhes nőstény patkány még jóformán ki sem húlt hulláját simogatva.

A hétszentségit neki!

Ugrik félre Gyöngyi, belegabalyodva a reggelibe.

Tegyed le azonnal! Honnan van ez?

Idejött hozzám, az ígéző szemivel, olyan táncot lejtett, mint a hajlongó nádszálak a bodros, kék víz partján a kavicsok felett, olyan volt a dereka, mint a legkarcsúbb nádszál, a haja, mint a hullám taraja, de mire megöleltem, s az édes száját csókkal leheltem volna, láttam, hogy elhagyta a lélek a testét.

Hát én ezt komolyan nem hiszem el!

Sándor magához öleli az apró testet, nem engedi, hogy Gyöngyi elvegye tőle, kisebb dulakodás alakul ki, mire Gyöngyi szigorúan hátralép.

Kovács Ede!

Ne hívjon így!

De így hívom, ha azt a bűdös dögöt nem teszi le most azonnal ide, a padlóra, és nem távolodik két lépést, míg ide nem hozom a szemeteslapátot. Vagy talán vissza szeretne menni az alagsorba?

Nem, de, Sándor, az égre kérem, semmi Ede!

Elengedi végre?!!

Jó, jó.

Remegve leteszi a patkányt a szürke és bágyadt rózsaszín pepita kőre, folyik a könnye, sóhajtozik, hogy majd kiszakad a tüdeje a mellkasából.

Iluskám, egyetlenem!

Végigsimítja még egyszer a tépett, fénytelen bundát, és a falnak fordul, hogy ne lássa, ahogy Gyöngyi eltakarítja a tetemet.

Hát, ez a te Iluskád...

Mormog magában Gyöngyi, míg eltakarítja a tetemet, fél szemét Sándoron tartva, aki az ablakrácsba kapaszkodva ül remegve, mint sziklafalon a

hegymászó. Mindig kapaszkodik valamibe, Gyöngyi sajnálná, ha nem látná tizenöt éve mindennap, és nem unná ugyanúgy, mint a többieket. Nem mindenki marad ilyen hosszú ideig persze, vannak tragikus, rövid jelenlétek, de Sándort viszi az idő a hátán, mint egy falevelet, körbe-körbe egy örvényben, a Kossuth utca három szám alatt található sárga házban, innen ő csak a túlvilágra fog már elköltözni, tudja ezt Gyöngyi, nem boldogulna odakint, amilyen idők járnak mostanában, semmiféle forradalmárt nem tűrnek meg odakint, akár valódi, akár nem, mondja keserűen igazgató úr, amiben lehet igazság, mert ártatlan bolondok is tudnak alattomosan szervezkedni, ál- és igazi költők vegyülnek el észrevétlenül a tömegben, és semmi sem az, aminek látszik.

Nem lehetünk elég óvatosak.

Gyöngyi szokta magyarázni Annusnak, hogy teljesen felesleges a téveszméseknek órákig beszélni, ez nem az ő dolga, hanem a főorvos úré vagy a pszichológus asszonyé meghatározott időben, kedden és csütörtökön, mire Annus végül is logikusan jegyzi meg, hogy ha a pszichológus asszony egyik napról a másikra kényszerszabadságra ment, vagy talán örökre kénytelen volt elhagyni az intézményt, mert rendszerellenes szórólapokat találtak a táskájában, akkor kellene valakinek a betegekkel beszélgetni, amíg a doktornő vissza nem jön, vagy másikat nem küldenek helyette.

Gyöngyi a múlt héten szedette ki a szemöldökét, gondosan meghúzta sötétbarna szemöldökceruzával, így elég szigorúan tudja elég magasra emelni, amitől az arckifejezése olyan lesz, mint egy színpadi bábué, Annus el is hallgat, csak figyel a szemöldököt, mely szalad felfelé Gyöngyi homlokán, azt üzenve, hogy a számonkérésnek nincs határa, és legyen elég az arckifejezés, ne kelljen tovább magyarázni.

Annus egyszerű teremtés, véli Gyöngyi, nem tudja, milyen szerencséje van Kovács Edének, aki Petőfi Sándornak képzeli magát, egyrészt, mert itt

fog megöregedni, nem esik el egy harcmezőn, nem verik agyon a faluban, nem csukják börtönbe a lázító tevékenysége miatt, hanem biztonságban élhet e falak között. Igaz ugyan, hogy a szép verseit, melyek az igazi Petőfiével ellentétben krikszkrakszavakból és apró ábrákból állnak, nem olvassa el soha senki, nem lesz belőle hős, nem neveznek el utcákat róla, de ha úgy tetszik, nem is baj, mert jut belőle Edének, aki a testét egy olyan léleknek adta kölcsön, aki valóban koszorús költő és nagy forradalmár volt.

Gyöngyi a rajzolt szemöldök alatt itt szokta meghúzni a határt az ilyesfajta töprengések során, mert az ő dolga nem a gondolkodás, hanem a betegek minél szakszerűbb és takarékosabb ellátása, illetve az, hogy ami az intézményen belül történik, ott is maradjon.

Hohó, Gyöngyi! Én tudom, tudom már, miért hagyott el engem az én Iluskám!

Gyöngyi megrezzen, hátraperdül, és Sándor könnymaszatos, de már mosolygós, úzött arcába tekint. Sándor vasággal együtt van vagy negyvenöt kiló, merev szálú haja az égnek áll, kis bajusza remeg, lapockája csontosan, szánalmasan böki át a pizsamáját, zoknijai lyukas a nagylábujjánál, egyből leizzad, ha izgatott, ha szomorú, ha lelkes, ha csüggedt.

Szinte rátapad Gyöngyire, öleli, Gyöngyi visszatartja a lélegzetét, de nem löki el magától, nincs már ereje, úgy érzi, mintha egy gyerek kapaszkodna belé.

Jaj, Sándor, nyugodjon meg! Szépen együtt betoljuk ezt a kocsit, megreggelizünk, aztán kártyázhatunk vagy dominózhatunk, eltelik az idő, na mit szól hozzá?

És folytathatom a füzetemet?

Sándor! Felejtkezzünk el a patkányról, legyen már egy szép, nyugodt napunk végre, ha jól viselkedik, én megígérem, hogy visszakönyörgöm a ceruzákat meg az egész miskulanciát, na.

Sándor mélyen Gyöngyi szemébe néz.

Tudtam. Tudtam, hogy maga megérti. Én tudtam!

Na látja, Sándor. Szépen bemegyünk, és nem balhézunk.

Nem teszi hozzá magában, amit valóban gondol, szánakozva figyel Sándort, aki lassan rendezzi az arcvonásait, bár ez a rendezettség inkább meggyötört, csupa ránc, nyughatatlan maszk, a levegőt is

kapkodva veszi, ahogy lassan elengedi Gyöngyit, s közelről suttoz az arcába.

Azért jött el Iluskám, hogy megtapasztalhassam...

Mit, Sándor?

A szerelem hatalmas erejét!

Ó, tényleg?

Igen! Éltem! Egy órácska vagy annyi sem, de éltem, szikrázott köröttem a világ, pörgött, forgott, mint egy körhinta! Felemelkedtem, szálltam, a karjaimban tartottam őt!

Gyöngyi igyekszik türelemmel várni, nézi a tálalókocsin a margarinos zsemleket, hogyan olvadoznak a nyári melegben. Be kéne már menni a kórterembe.

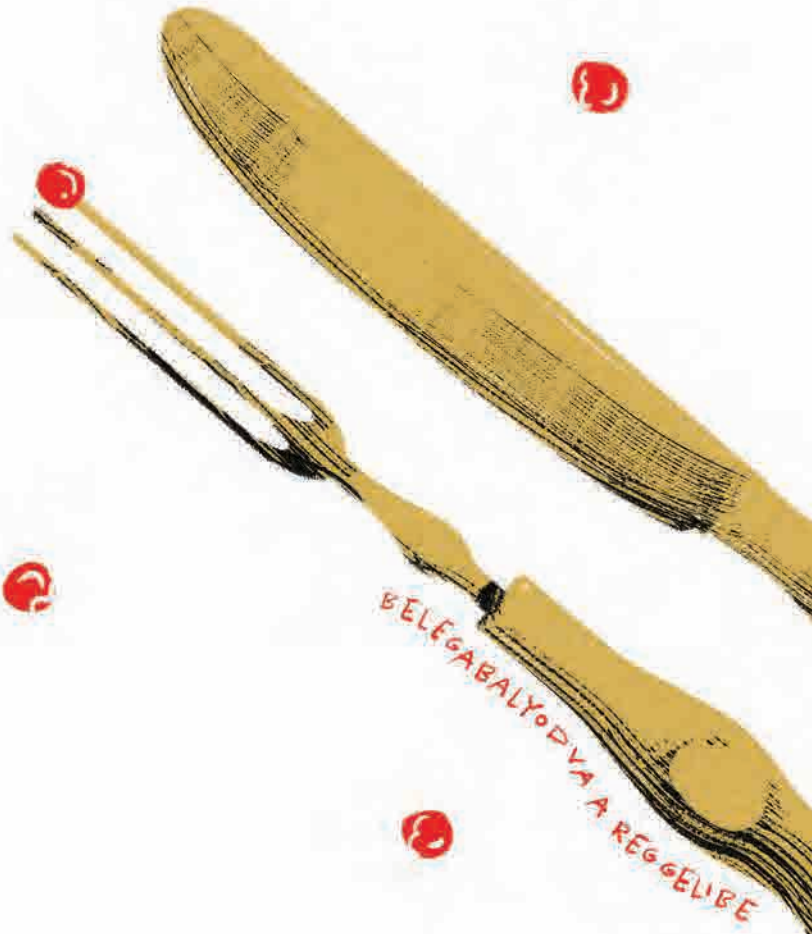
Sándor lehajtja a fejét, majd felnéz, széttárja a karjait.

Elhagyott, hogy érezzem! Hogy örökké érezzem őt, megtudjam, hogy mi a szerelem! Minden és semmi, csak az angyaloknak jár, olyan, mint a halál, az újjászületés, boldogság és gyötrelem egyszerre, csoda! Megtarthatatlan, akkor létezik csak, amikor fellobban, és elvész. Egyetlenegy pillanatban, ami tágasabb, mint egy egész élet! Írnom kell erről egy verset, amíg érzem!

Gyöngyi határozottan megfogja a tálalókocsit, meglapogatja Kovács Ede vékonyka hátát, és szelíden az ajtó felé kormányozza. Arra gondol, a patkányt a szemetesből visszafelé le kell vinnie az udvarra a nagy kukába, mert itt nem maradhat. Ha lemegy, egyben felhossa a rajzfüzeteket, amikbe Sándor az irkafirka költeményeit készíti, meg néhány ceruzát. Annust pedig megkéri, maradjon fent ebédig velük. Úgyis szeret itt lenni, gondoskodni a művészekről és vigyázni, nehogy a ceruzákat valami csintalanságra használják, mert Sándort könnyű felizgatni, mint azt annyiszor megtapasztalhatták már. Ha nem a szerelem, akkor a forradalom.

Gyöngyi bízik benne, hogy nyugodt lesz a nap, ebben a melegben hátha tényleg elrajzolgat, írogat, dominóztat mindenki. De a rágcsálóirtásról gondoskodni kell.

Nyílik az ajtó, Gyöngyi begurítja a reggelit, új nap kezdődik. Nagy levegőt vesz, megigazítja a kontyát, elkialtja magát, mint mindennap, amivel életre kelti a jókora terem lakóit.



Ébresztő, reggeli!
Sándor hálásan megsimogatja Gyöngyi kerekded,
formás, izmos karját.
Akkor hozza a füzeteimet?
Persze, Sándor.
Mosolyog Gyöngyi nagyvonalúan.
A szerelem szép. Ne a harcról írjon, hanem ilyen
szép dolgokról, meglátja, még a végén lehozza az
újság. ■



Merre vagy, Petőfi Sándor?

→ PETŐCZ ANDRÁS

Merre jársz, Petőfi Sándor?
Örökös, nyugtalan vándor,
meséld el minékünk mostan,
merre jársz, Petőfi Sándor.

Mindig csak fiatalember,
szabadság a szerelemmel,
felettünk röpdösöl újra,
mindig csak fiatalember?

Ki az, ki nélküled szólhat?
Hallgatjuk ma is a szódat,
versedben virágok nyílnak,
ki az, ki nélküled szólhat?

Meséld el, hol van a sírod.
Szobroddhoz borulva sírok,
valakik azt mondják, nincs meg,
meséld el, hol van a sírod.

Kétszáz év, semmiség, látod,
válladon tartod országod,
vezessed népedet újra,
kétszáz év, semmiség, látod.

Merre vagy, Petőfi Sándor?
Támadj fel már a halálból,
szükségünk volna rád ismét,
merre vagy, Petőfi Sándor?

Márciusi ifjak

→ FENYVESI FÉLIX LAJOS

Ott állnak az örök ragyogásban,
kiszöktek harangos délbén,
fénypalástot terített rájuk a tavasz.
„Szabadság” – mondják, s arcuk láztól sugaras.
Ott állnak a márciusillatú szélben.
Őrültek, bátrak, bölcsek?
JÓKAI,

VASVÁRI,

BULYOVSZKY,

EGRESSY...

és Isten elvágja az esőszálakat,
az ég sötét húsából kitör fönt a nap,
írják a tizenkét pontot – a nép nevében,
kapkodják a múzeumtéren.
És jön

PETŐFI, maga a tűzvész,
mintha lépne füstörvényből lángba,
mondja és zúgja verseit.



Annak, aki az írást fontolgatja

→ VADOS ANNA

Az ihlet a legtöbbször nem úgy néz ki, mint az inspiráció. Néha úgy néz ki, mint a kétségbeesés. Vagy a harag. Vagy a halálfélelem. A félelem az értelmetlenségtől, az ürességtől. Hogy az, amit életnek nevezel, elmúlik, és akkor mi marad? Aki alkot, az folyamatosan tudatában van ennek, és ezzel az ürességgel és értelemkereséssel küszködik.

Ha az írás szóba kerül, a leggyakrabban ezeket kérdezik tőlem: hogy kell írni? Te mikor írsz? Meg lehet élni belőle?

Ahhoz, hogy az inspiráció megtaláljon, ott kell ülni, és várni kell. Vannak mondatok, amiket nem lehet nappali fénynél felszínre hozni. Ugyanannyi időből gazdálkodom, mint mások. Úgy rendeztem be az életem, hogy az alkotóerő akadálytalanul közlekedjen benne.

A műzsák ritkán csókolgatnak. Minden azon múlik, hogy ki tudod-e ismerni önmagadban azt a részt, ami az írást működteti. Mik azok a feltételek, amik között írni tudsz?

Ha erre rájössz, az ihletet te hozod létre.

De először is sebezhetőnek kell lenni. Olyan sebezhetőnek kell lenni, amennyire csak bírsz.

Az, hogy terapeuta vagy, nem fog segíteni, sőt akadályozni fog. Az ügyintézés, a szakértelem, a bölcsesség, azok a dolgok, amiért tisztelnek, és a véleményed várják, és még tovább, az automatizmusok, a receptíró kezded, a köpeny, amit nem viselsz, de ott van a tartásodban, a megértésedben, amivel mások felé fordulsz, ez mind távolít és véd attól az önmagadtól, aki teljesen védtelen, és akire az íráshoz égető szükséged van. Úgy kell felfeküdni a mondatokra, ahogy egy folyó hátára, és hagyni, hogy akármerre vigyen. Egy idő után meg lehet tanulni kormányozni. Tervezetten partot érni, merülni vagy bevállalni örvényeket.

Ennek a sodrásnak a leírásához Győrffy Ákos jutott a legközelebb, amikor a *Haza* című kötetében azt írja: „Csak használ valamire ez a személytelen

erő. Nem velem, hanem az irányával és a tárgyával van elfoglalva.” A szakkönyvek megírásához jóval kevesebb kiszolgáltatottságra és védtelenségre van szükség, mint a versekhez, de azért úgy sejttem, kell valamennyi. A verseket meg – szerintem – az a jó, ha nem az agyaddal írod, hanem a zsigereiddel, a beleiddel.

Időt kell hagyni arra, hogy ki-be ugrálj az írásból, ami szinte nem is cselekvés, hanem egy állapot, amibe belépsz. Ebben az időben nem lehet pénzt keresni, az inspirációval meg nem lehet kiflit venni.

A mondatoknak a kifülelése ellentétes a hétköznapi működéssel. Ha ebben elmélyülök, másnap minden kiesik a kezemből, és az egészségesnél több órát alszom. Aztán visszazökkenek. Lehet, hogy az írás állapota nem fér meg a sürgetettséggel. Az intenzív befördített figyelem az intenzív kifördített figyelemmel. Ha van is benne sürgetés, akkor az a közlés mohósága, és nincs semmi köze a haszonhoz. Úgy tud működni, ha van idő téblábolni. Nézni a fényviszonyokat, nézni a leveleknek az erezetét. Elég bátor dolog ennyire feleslegesnek lenni.

De írásban úgy lehet kapcsolódni, ahogy semmilyen más módon nem.

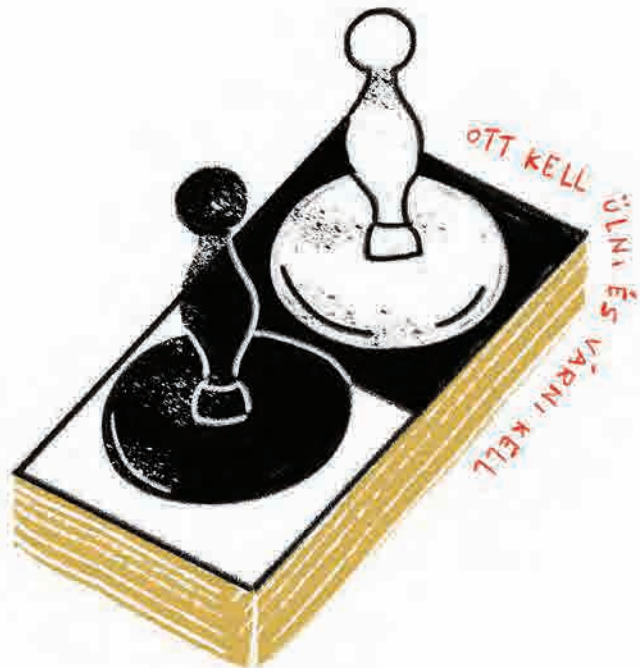
Petőfi 1847-ben levelet küld Arany Jánosnak, a levél szerint még aznap, amikor olvassa a *Toldit*. Arany válaszol.

Rögtön a második levélben ezt írja Petőfi egy közös ismerős, Szilágyi Pista kapcsán: „Eszköz volt ő a gondviselés kezében, mely, ha elrejtí is gyöngyeit, rendel számára halászsokat, kik azt fölhozzák. Te új példa vagy azon régi állításomra, hogy a világon semmiféle tehetség el nem vesz. Nem olyan bolond a természet, hogy hiába teremtsen erőket. Amit teremt, azért teremti, hogy hasznát vegye.” Szokták mondogatni, a tehetség utat tör magának. Pedig sokszor látjuk, hogy nem tör utat magának a tehetség, hanem elsüllyed. Ezért is van szükség halászsokra, vagyis: tanárookra, segítőkre, mentorokra, akik ezt

nem hagyják. És talán sejtette ezt Petőfi is. Azt már nem tudjuk meg, vajon mi lett volna a visszafogott életet élő Arannyal, ha a lánglelkű Petőfi mégse küldi el a *Toldi* szerzőjének az olvasás utáni első felindultságában írt levelet.

„Éget és világít lelkemben leveled” – írja a válaszban Arany. Nem lehetséges-e, hogy egy szöveg legkönnyebben kapcsolatban tud megszületni? Kell hozzá a másik ember, aki a szikrát adja. Vagy az elképzelt másik, az olvasó.

Mindenki azt a könyvet írja, amit olvasóként nem talál. Ha nem éreztem volna magam végérvényesen elveszettnek az írás nélkül, sosem adom ki a kezemből a kéziratomat. Abból a meggyőződésből tettem így, hogy a történeteket el kell mesélni, felszínre kell hozni. Van, amit úgy lehet, hogy közben nincs rajtam a másik tekintete. ■



Hogy fáj nekem...

→ MIKLYA ZSOLT

Felhődál Petőfi-hangokra

*Hogy fáj nekem, hogy nagyon fáj az élet!
A kétszeres idő áldás vagy átok?
Kiegyezett verseim nem kellenének?
Legalább még egy lángviselt halálok.*

*Te összetört hajónk egy deszkaszála,
Mit úgy dobálnak bős hullámerők,
Mint vágyaink a sors időlapátja,
Csapkodva voltat, éltet, eljövőt.*

*A falra függesztem tükör helyett
A tenger képet, ami kísér(t) engem,
Pedig csak az ajtóra szögezett
Órjáscsibor kínjává kéne lennem.*

*Pengése hozzám nem hallatszik át,
De látom arcán, ahogy szól zenéje.
Hogy ő mit láthat arcomon? Nahát,
Azt inkább hallani, mint látni kéne.*

*Éjjel ragyog csak, mint a fénybogár,
Nappal a szemnek, szívnek láthatatlan.
Farkasok óráján, ha rám talál,
Belém harap, szívet tépő szavakban.*

*Perc hozza őket, perc ragadja el,
Csitulni nem látszik a létfolyam.
Fragmentumok zenéje esdekel,
És elszabadult bójaként rohan.*

*Már sokszor énekeltem rólatok,
De mintha falnak énekeltem volna.
Dallamra rótt beszédem volna sok,
Ha nem az úri semmiségnak szólna.*

*Megfagyasztják a jéghideg szívek,
Vagy koktélt kevernek a szenvedésből?
Az együttérzés hogy lehet hideg?
S lehet-e valami a nem levésből?*

*Keresztülcsillog titkos örömed
A gyász alatti emlék fátyolán.
Veled marad és holtodig követ,
S mint őrláng szokta, belobban talán.*

*Nem büntet, nem kegyelmez, nem bírál...
Megnyugszik egyszer inkvizitorunk.
De addig nem ugrál, bajt nem csinál
A költemény. Babérra nem törünk.*

*Rab nemzetek bilincset tördelem,
És ujjzéimet ropogtatom,
Míg jogot nem formál a kérelem,
És bocsánatot, ah, az irgalom.*

*Sötét oszlopként rajta nehezül
A talpazat s az ércből öltött bálvány.
De ki hallja meg a felhők mögül,
Mit rejteget a versbe öntött kérvény?*

*Kivágtam és a földbe ültetém
A csókok és a könnyek szívónát,
Mit annyiszor bejártam könnyedén,
Hadd környékezze mások otthonát.*

*Fejemben éj van, éjek éjjele,
Egy holdsarló, a múltak pásztora,
Csillag-szögezte corpus vérjele
És időntúli büntető joga.*



PERC HOZZA ÖKET, PERC RAGADJ EL



November végén

→ PETŐCZ ANDRÁS

Petőfi-variáció

Látod amottan? Csak magamban, november végén. Falevél és hó is már, lucskos, nem fehér, koszos minden, egyedül, nélküled, jó ez, nincs vita, csak a csend, a csend.

Magam vagyok. A téli világot itt, mindenfelé, körülöttem, nézem, de nincsen kikelet, semmi. Messzire tekint, *aki messzire*, erre legfeljebb háború, rosszkedv és szomorúság.

Elhull! A virág, a test, meg mindaz, ami volt, semmivé esik szét, ha esik egyáltalán, és nem robban! Szilánkjai, ha megmaradnak, de annyi sem, emlék se, nincsen, aki emlék, nincs.

Egykori „hitves”, aki voltál, és most meg *valahol*, borítasz majd legalább szemfödelt? Fejfám lehet-e egykor, mondd, léssen majd, aki?, de nem!, nem kérek ilyet, távol vagy, tudom.

Fejfa és szemfödél. A virág is elhull, november végén így természetes, *ne panaszkodj*, mondom magamnak, és nem is fáj annyira, csak egyedül. Félek olykor, ilyenkor gondolok reád.

Nem szétbogozható

→ ACSAI ROLAND

Petőfi Sándor szülőföldszeretetéhez

Galambok fenn az égen,
egy kis csoport galamb.
Úgy szállnak épp, mint régen,
úgy állok itt alatt.

Csak éppen Budapesten,
mert messze már Abony.
Csak éppen felnőtt lettem,
és már máshol lakom.

A posták épp így szálltak,
szürkén, akár az ég.
Hozták le a postákat,
az égnek levelét.

Amit összekötöttek,
nem szétbogozható.
Most elrepülnek ott fent:
nincs erősebb csomó.



Most kitüntetés-esők szakadnak...

→ PETRÓCZI ÉVA

Szabó G. Zolinak, a Petőfi-évben

Most kitüntetés-esők szakadnak,
sárban és *ordó-dagonyák*
sűrűjében cuppog az egyre
szegényebb hazai világ.
Te odafönről nézed,
finom, *szabógézolis* alig-mosollyal,
szeretett szomszéd és barát.

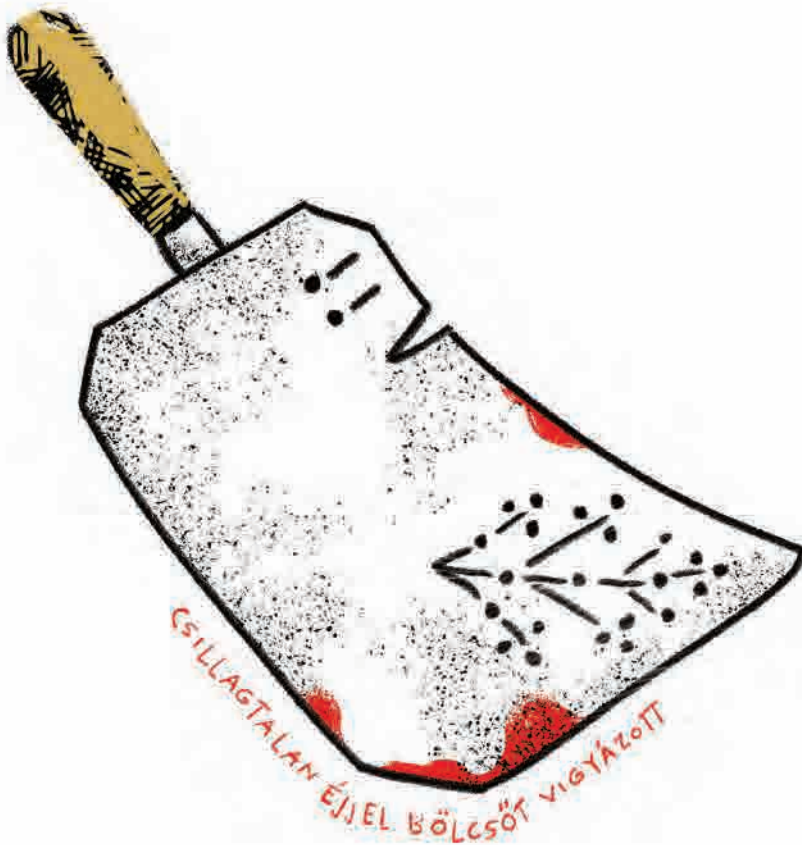
De jó volt egymás
könyves fészkében tanyázni,
mi lehettünk a Lónyay utca –
Mátyás utca tengely
(író, olvasó népség, nem hatalmak!),
egymásnak sok beszélgetést
adhattunk, s tartós nyugalmat.

Te nekünk adsz még ma,
holtodban is;
de lássuk be, könnyű neked,
hisz nem akárcik a társaid.

Fél szemével biztatón
olykor rád kacsint
többnyire mélabús Kölcseynek,
hálából, amiért tíz kötetbe
rendezted szavait.

De mellé ugrik olykor
kétszáz évét meghazudtoló
hévvel Petőfi is,
hóna alatt büszkén hurcolva,
hiszen te szerkesztetted
szerető gonddal,
Összes verseit.





Keresni hiába

→ FENYVESI FÉLIX LAJOS

Por kavarta domboldalon állt a tábornok,
fiai indultak a sűrű halálba.
„Meneküljtek!” –
kiáltott az öreg.
S jött az éhező, holtfáradt honvédsereg.

Hol a költő? Kardja eltört, büszke lova
megriadt messze, és csörtetett a szörnyeteg
embercsapat,
a cári szavak.
Felesége és kislia szólította hasztalan.

Nap kiégette kukoricás. Orosz pikás
szúrta le a költőt, nehezen bírta,
mert szorította fent
a véres verseket!
És sok volt a világon átlátó fájó szem.

Égbe vitte s szétosztotta rövid életét.
Csillagtalan éjjel bölcsőt vigyázott,
szökkent keze virágba,
kinyílt könyve – hiába,
folytatta a nemzet Arany Jánossal.

A titán roncsai

→ ZSÁVOLYA ZOLTÁN

Így megöregedni, ilyen korán!
 Jóval frissebben menni el Chopinnél,
 akár, mint Schubert... Még nála is sokkal
 előbb válni. Harmincas „matuzsálem”
 nem lenni már. Őrnagyi vállapon
 elhordozni, majd mindjárt le is adni
 – csak egyetlen, ám nagy csillag gyanánt –
 az égbolt súlyát bőszen; zsávolyzubbonny
 vásznának pusztaságán visszahatni
 rosszakaróknak, bíráló dögöknek,
 míg vonz, vezet, kihív megannyi ötlet –
 aligha mondható, hogy könnyű ez.

Végső, hős esztendeje, lám, közlőrlő:
 ott van mindjárt a múzeumi *Stiege*
 (vagy *Treppe*, mindegy) a némettel szólva,
 mert csak az kérdés, melyik *nem* volt igaz.
 Milyen hely, ahol szava nem esett?
 Nem pendült, csattant, élén nem gurult el,
 Cassius-fej arany oldalkeréken,
 momentán másutt lévén érdekelve.

Épp az efféle olyan édesmindegy;
 nem úgy a csúfos követi bukás
 kiskun pokolban, prófétált övéi
 kertjeiről visszapattanva, itt-ott
 ténylegesen homokló sivatagban
 ügetve vakon porbuckák között.
 (Kinél letétben *echt* népakarat,
 annak a kudarc duplán nem nyújt semmit.)

Aligha bizony a küldötti gyűlde
 széksorain, szórohamaiban
 lakik hát ama hó népakarat,
 de kintrekedtben izzik; nem hamis
 erejű, megbántó a gondolat:
 „Lenkei százada” évszázad is!
 Idők jele, nagyon lelkes mementó:
 magyar haderő – s a hazáért készült.





„Vörösmartyhoz” szólva milyen ötlet
 másra voksolni bent, a Parlamentben!?
 (Visszafordulni, mikor balra ment el
 ország-világ, megingás nélkül ám.)

S hány hét a világ, vagy akár hány hónap?
 Nincs ki kerek év, ami hátravan
 ekkortól még; nincs belőle egészen. –
 Úgy hívják majd, a honvédelem napja,
 szeptember hó, huszonkilencedik
 díes, pár óra még... A perc melyik!?
 Jellašić verve, örömünk telik.
 Az október már mundérban találja
 jó Sándorunkat, innentől hullámzó
 ősz, tél, tavasz jön; Debrecen, Zoltánka
 születése, Bemhez csatlakozás
 Erdélyben (főhadsegéd), a trónfosztás...

A nyár határa sebes rohanásban
 vett be éles napsütésnyilakat,
 mire Pesten megint. Visszaítélve
 Buda vára a sorstól a magyarnak.
 De a muzska itt mozog, a hazában,
 tervszerűen, nem mint a kóboráram,
 hogy reá-reácsapva mint legyet
 hagyítod meg, menten kívül legyen!

Gyávaság nem mozgatta, de elég pénz
 sem volt ahhoz, hogy, mondjuk, szép *Paris*
 mélyén essen családos folytatás,
 így utazott, értelmetlen halálba.
 Ismét Erdélybe, elvárta Segesvár.
 Feladata az volt csak, meg kell halni,
 hogyha meghal maga a „népszabadság”.
 Még június tűzött, de Jókai
 már kifakult szellemként látta őt,
 durva zekében ödöngött az utcán.

Találkozás Dunavecse határában

→ VÖRÖS ISTVÁN

„Itt állok a rónaközépen,
Mint a szobor, merően.
A pusztát síri csend fődé el,
Mint elfödik a halottat szemfödéllel.
Nagymessze tőlem egy ember kaszál;
Mostan megáll,
S köszörűli a kaszát...
Pengése hozzám nem hallatszik át,
Csak azt látom: mint mozog a kéz.
És most idenéz,
Engem bámul, de én szemem sem mozdítom...
Mit gondolhat, hogy én miről gondolkodom?”

1.
Elgondolkodtatok azon,
ez az ember ki lehetett,
talán különleges fazon,
ki Petőfinek ihletet
szórt? Mért nem ő a híresebb?
Hisz versben él, és mindörökké,
míg a versben örök lehet
bármí, s nem oszlik szóködökké.

2.
Szalkszentmártonról jött Petőfi,
egykori faluja felé
sétált egy kicsit levegőzni.
Mert a levegőt kedvelé,
s orvosi szó a kedv elé
egyfajta kényszer is adott,
ha nem akart Isten kezé-
re jutni, ajánlott dolog.

3.
A séta persze neki vers,
a lába versláb minden úton,
a távol így kerül közel.
A közömböstől meghatódjon?
De minden érzés varjómódon
kerengi körbe pár szavát:
az „érezmény” lett akkor ódon,
s ettől újszerű a világ,

4.
mit versben formál át Petőfi,
éppen olyanná, amilyen,
csak ő ezt tudja és megőrzi,
nem mocskolja be érzelem.
Benne, mondjuk, nincs is ilyen,
sétálni megy, és nézelődik,
tapintható a végtelen,
hisz letéved egész a földig.



5.
A kaszálóra még rá is ismer,
a Nagy Pálék szomszédja az,
éles arcél és szép ezüst fej,
csökönyös nagybajszú paraszt,
ki nem tudhatja ugyanazt,
amit Petőfi, inkább többet,
ő a biztonságra szavaz,
a szerelemért nem ejt könnyet.

6.
Két éve egyszer együtt ittak
Nagy Pálék nyári konyhájában,
s most a határban éppen itt van,
mint a kísértés általában,
olyan a sors, akár az állam.
A két férfi még összenéz,
a kasza leng a fény sugárban,
a véletlen ma is merész

7.
dologra szánta el magát.
Barátok voltak, vetélytársak?
S most egymásból semmit se lát
egyik se, mégis büszkén állnak
hátat fordítva a világnak,
mert a világ szimplán csak ennyi,
a szomszéd határban kaszálnak,
s a látványt nehéz elfeledni.

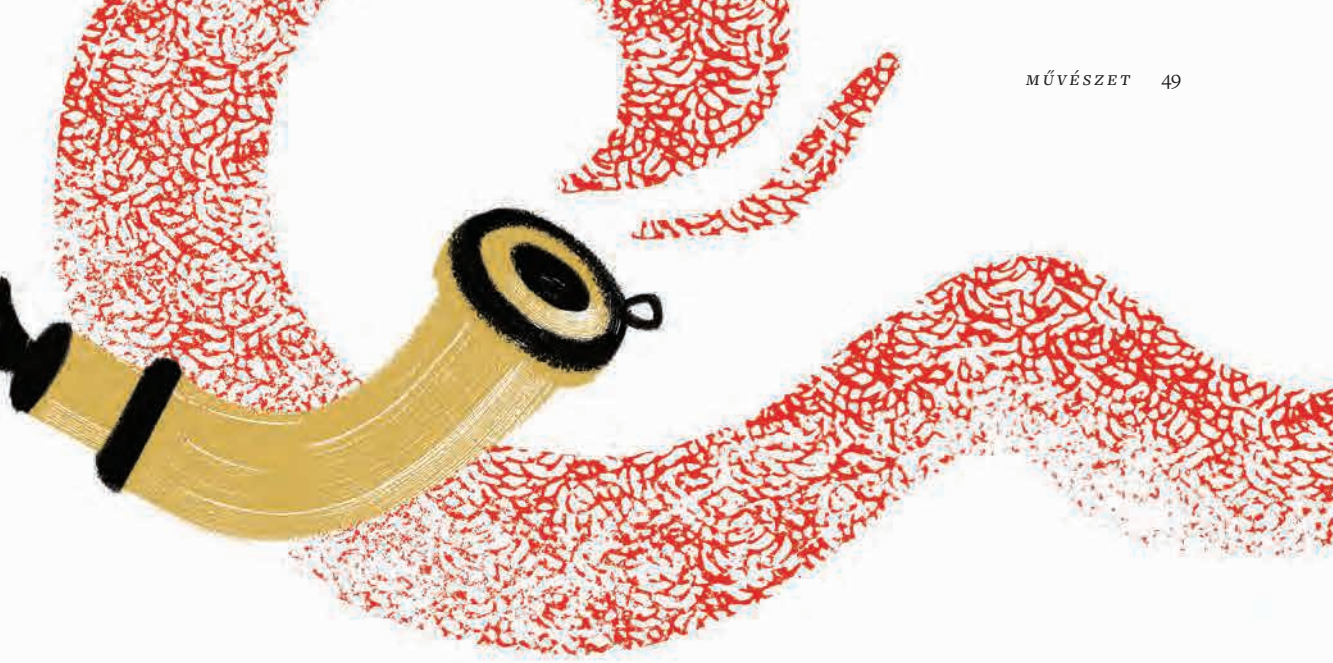




Itt a Petőfi, hol a Petőfi

→ MARTON RÉKA ZSÓFIA

Folyton helyet változtató,
 van is, nincs is ikon.
 Azt mondják, két biztos pont van az életben:
 születés és halál.
 Mármost hősünknek egyik se adatott meg túpontosan –
 azazhogy megadatott,
 mint bármely földi halandónak,
 de mint az istenek,
 ő akár egyszerre két helyen is tud lenni –
 Kiskőrös és Szabadszállás,
 Segesvár és Szibéria...
 A manóba!
 Nem jött össze az a fránya alföldi
 szemfödélborulás és sírdomborodás.
 Pedig itt aztán tényleg domborodna az a sír,
 olyan lapos a mező, amerre a szem ellát.
 Párhuzamos, katonás sorba gurított
 sárga bálák pöttyözik a tájat.
 Párhuzamos látomás:
 előttem a szikkadt réti virágokkal szabdalt fűcsomók,
 de belső szemeim a régi csárdákat
 (bennük hősünk kedvenc túrőscsuszája némi tájjellegű borral),
 az egykori postautak megállóhelyeit keresik



a kunbabák földjén át közeledve a szülőföld vidékére.
Kunszentmiklósi víg napoknak,
fülőpszállási Morgó vendéglő bérlésének
állított tábla gyarapítja
a szinte minden második településen fellelhető
emléktáblák sorát.
„1845-ben a költő itt levegőt vett”
– lehetne a következő szövege.
Ennél több helyen egyszerre csak maga Petőfi tudott lenni.
A nagy helyváltoztató művész
tán maga sem ismerné fel szülővárosa főtérét.
A nádfedeles parasztház
vakítófehér mementója annak,
amit a markológépek a semmibe változtattak.
Itt vagyok 2023-ban.
Rekken a hőség a főtér betonján.
De ezt is felfűzöm a képzeletbeli gyöngysorra,
ami összeköti a szólóitókéktől roskadó Kunság képét
a sárgálló rétek közül kibukkanó Csonka-toronnyal,
a tollászkodó gólyákkal,
a random felbukkanó emléktáblákkal,
a néhol sablonos, néhol guvadó szemű költőszobrokkal,
és íme, kész a szösszenet,
amely „se a túróstésztát, se a rónaságot nem gyalázta”.

Négy év Aszódon

→ PETRÓCZI ÉVA

„S ti kedvelt helyek! ahol számtalanszor mulatoztunk,
Vagy nagy körbe' leülve , vagy a laptát veregetve,
És kapkodva, vagy ugrándozva, vagy édes örömben
Víg dalokra fakadva: ezentúl csend üli kedvelt
Tájitokat, már-már elhagyni fogunk mi ezennel.”

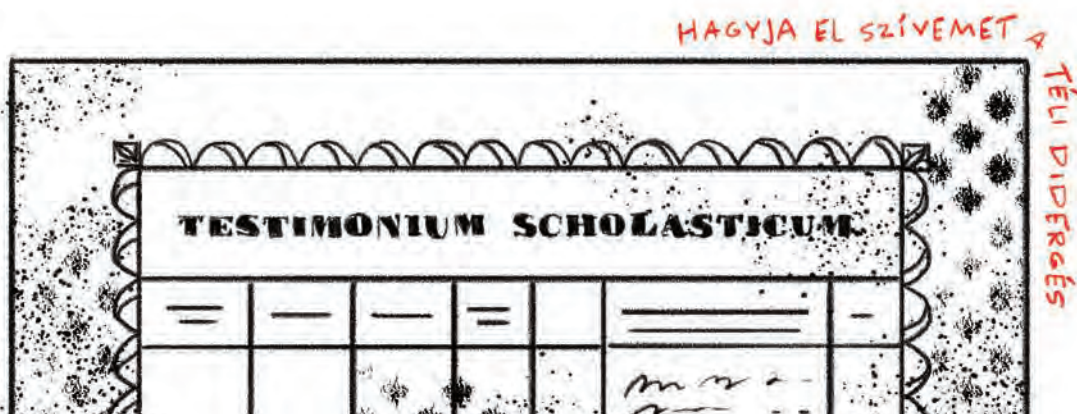
(Petőfi Sándor: *Immár kész koszorúnk*)

Évzáró búcsúbeszéd az evangélikus gimnáziumban, Aszód, 1838. május–június)

Petrovicsék Sándor fia, te, a fenti sorok papírra vetője,
aligha tudod, hiszen ez páros ifjú éveink elején
segített bennünket, az 1978-ik év kemény Galga menti telén;
mert ez a versed is benne van abban, hogy mi is éppen
négy kerek esztendő't pergethessünk le Aszódon.

Mint ahogy azt sem, hogy e kicsiny kamaszkori penzumod
adta erőnket, hogy gyökeret verjünk első igazán felnevelő
városkád idegen, majd egyre inkább megszeretett téreiben.
Belaktuk lassan a Szontágh-lépcső meg a „laptázó” helynek
sem utolsó kastélykert zugait, s éppen Aszódon csírába szökő
két kisebbik magzatomért abban a templomban mondtam imát,
ahol bölcs direktorotok, Koren István terelgette az Úrnak
szentelt napokon verselni tudó és versre süket deákjai nyáját.

Kétszeri megmentőm te valál: *János vitézednek* köszönöm, meglehet,
fényesb' idegenbéli bújdosás helyett (ez igaz ötvenhatos emlék!),
hogy itt, e hazában, honi szóval hagyja el szívemet a téli didergés.
Egyszóval: megtartója vagy Te sokaknak e tájon,
rövidke földi élet után mennybéli lakozást
adjon Néked örök hálánk jeléül az Isten!



A félegyházi csata

→ MIKLYA LUZSÁNYI MÓNKA

A félegyházi ótemplom mögött két gyerek ült a pity-pangokkal teleszórt gyepen a májusi napsütésben. Nem is különbözhetek volna jobban egymástól. Az egyik kerek arcú, fehér bőrű, hirtelenszőke fiú, egy szál pendelyt viselt. A másik barna bőrű, villogó fekete szemű, akinek boglyas haja nehezen tűrte a fésűt. Sárga zubbonyán a rézgombok csak úgy ragyogtak, sötétkék, térdig érő nadrágját finom szövethől szabták. Két dologban egyeztek csupán: mindketten ötévesek lehetnek, és egyikük sem viselt cipőt.

– Szerinted megverjük őket, Sándor? – sandított a szőke a társára, és a hangja mintha megremegett volna egy kicsit.

– A császáriakat? Hát persze! Hogyne vernénk! – szólt hetykén Sándor, majd kémelelőn nézett a barátjára. – Csak nem félsz, Lojzi?

– Nem én! Dehogy! Csak hát... Ők már mind nagyfiúk. Iskolások...

– Ugyan! Az a néhány év! Nem tesz az semmit! A bátorság a fontos! Mi meg bátrak vagyunk! Nem igaz? És nekünk zászlónk is van! – vágta ki Sándor a megfellebbezhetetlen érvet, és már húzta is elő a zászlót, ami eddig ott hevert a fűben. Nem volt az más, csak egy seprűnyélre kötött kis vörös kendő, Endre Julcsa nővérének a kendője, amit úgy kunyerált el Sándor. Mert zászló nélkül csak nem mehetnek csatába a magyar huszárok.

– Van, hát van... – szólt Lojzi bizonytalanul. – De azért nem ártana néhány mogyorófavessző is, ha már kardunk nincs.

Ami igaz, az igaz, a császáriak, Szarvas Miska meg a többiek nemcsak idősebbek voltak Sándoréknál, hanem jobban felszereltek is. Fakarddal vívtak, az tudott csak igazán sújtani! De a mogyorófavessző se rossz. Ha más nincs. Könnyebb ugyan, mint a fakard, de olyan erősen meg lehet suhintani, hogy szinte peng tőle a levegő, mintha huszárkard volna, valósággal.

– A mogyorófavessző jó... – bólogatott Sándor. – De nem huszár az, amelyiknek nincs paripája...

– Nagypámnál szert ejthetünk mindkettőre, kardra is, paripára is, meg ha... – de Lojzi nem tudta befejezni a mondatot. Felugrott a fűből, és vadul rángatni kezdte a pendelyét.

– Jaj, valami megtámadott! Ott mászik a hátamon!

Sándor odaugrott a barátjához, felhajtotta a pendelyét, aztán csak elnevette magát.

– Semmi ez. Csak egy cserebogár... – mutatta barátjának a megtermett „támadót”, ami bizony belepte gyerekenyere felét is.

– De utálok én ezeket – húzta el az orrát Lojzi –, rusnya egy népség, az biztos.

– Rusnya? – csodálkozott el Sándor. – Már hogy lenne rusnya? Nézzed, milyen szép aranyszárnya van! – mutatta Sándor a titkot, amit valamelyik este fedezett fel. Zsuzsival, a dajkájával odakint üldögéltek a tornácon, és a cserebogarak csapatokban köröztek az udvaron, mint valami ármádia. Az egyik leszállt a közelükben, és ő akkor látta meg, hogy a vastag páncél színarany szárnyakat rejt.

De hiába mutogatta, Lojzi nem látta a cserebogár aranyszárnyait, azt se hitte, hogy valójában a tündérr király testőrsége.

– Álrühában vannak! – magyarázta Sándor a barátjának. – Elcserélték a fényes páncéljukat ennek a bogárnak a bőrére. Ezért cserebogarak! Érted már?

Lojzi nem értette. Már csak azért sem, mert az ótemplom sarka felől jóval nagyobb ellenség támadt rájuk, mint egy cserebogárhad. Kurázs, Petrovics István hatalmas mészároskutyája ugrott elő a bozótból tajtékzó pozával.

Sándor felkapta a zászlót, aztán nyakába szedte a lábát, és csak úgy szaladt.

– Siess, Lojzi! Siess! Mert elkap! Akkor meg véged!

Lojzit nem kellett biztatni. Csak úgy verte a port mezítlábas talpa az úton. De hiába igyekezett, a Kurázs ott loholt a nyomában. Már hallani vélte a kutya lihegését a fülében, hatalmas állkapcsa csattogását,

agyarai vicsorgását. A réműlet összeszorította a gyomrát, belecsikart a hasába.

„Csak a nagyapa házáig, csak addig kell eljutnom” – biztatta magát, és látta, hogy Sándor már be is rohant a nyitott kapun. Lojzi is megszaporázta a lépteit, és szinte beesett az udvarra. Gergő nagyapó egy kisszéken ült az eresz alatt.

– No, milyen vihar sodort ide benneteket? – kérdezte a pipáját tömködve.

– Nem vihar, Gergő bátya – lihegte Sándor –, hanem a Kurázs. Megint megkergetett bennünket.

– No, azt látom, hogy nagy futásotok volt – intett nevetve Lojzi pendelye felé.

Sándor is odakapta a szemét:

– Te Lojzi! Te befostál!

– Dehogyan... – húzogatta a ruháját a fiú. – Csak... ööö... biztosan beleültem a pitypangba az árokparton. Vagy a kamillába. Attól lett sárga a pendelyem hátulja.

– Aha! Pitypang! Meg kamilla – vigyorgott Sándor, és még mondott volna valamit, de Gergő bátya közbevágtott:

– Menj, Lojzi, szólj anyádnak, hogy mosson ki a kútnál a... kamillából – nevette el magát a vénember. – Én megfogom azt a kutyát, aztán indulhattok a csatába, úgy-e?

– Úgy bizony! – húzta ki magát Sándor, mert ő volt a huszárok kapitánya. Kicsi, sovány gyerek volt, azonban bátor, majdhogynem vakmerő. Meg hát... a sárga zubbony önmagában kapitánnyá avatta. – De paripa meg fegyver nélkül nem mehetünk! – szólt Gergely bátyának. – Aztán, hogy trombitánk nincs, tán egy fűzfa síp is elkelne...

Az öreg megsimogatta a gyerek kócos fejét.

– Meglesz az is! Nádparipa, fűzfa síp, és még vesszőt is vágok nektek a mogyoróbokorról kardnak, jó lesz-e?

– Jó, bizony! – bólogatott Sándor. – Úgy ellátjuk a császáriak bajját, mint annak a rendje!

Nem kellett neki sok, kész is lett minden.

– Gyí, lovam! Gyí, Betyár! – biztatta Sándor a nádparipát. Elváltattak az ótemplom meg a Haty-tyúház mellett, és már oda is értek a csatamezőre. Vagyis a piactérre. Sándort már várta a pendelyes

serege. Amint megfújta a sípot, támadásba lendültek a huszárok.

– Üsd! Vágd! Nem apád!

Nádparipák nyerítettek, kardok csapódtak egymásnak. De hiába suhintott jó nagyot a mogyorófavessző, a fakardok súlya alatt összeroppantak a huszárok fegyverei. Meg hát létszámban is alulmaradtak. És bizony az is számított, hogy Szarvas Miskáék idősebbek voltak. Meg nagyobbak. Mert az iskolás fiúk mind császáriak akartak lenni. Így gyorsan elverték Sándorék seregét.

A csata után a huszárok fejüket lógatva ültek le a kút mellé.

– Megint veszítettünk – húzott egy nagyot a csobogó vizéből Lojzi, hogy enyhítse a szomját.

– Nem baj! – válaszolta Sándor. – Majd holnap nyerünk!

– Ugyan. Holnapig nem nővünk meg. Holnap is nagyobbak lesznek a császáriak.

– De egyszer majd megnövünk – lelkesedett Sándor. – Egyszer legyőzzük őket, meglátod!

Hirtelen felhangzott a templomból az esti hangszó. Sándor kapta a lovát, és megiramodott.

– Hú, futás! A dajkám már vár! Lesz nemulass, ha lekésem a vacsorát.

– Holnap találkozunk? – kérdezett utána Lojzi.

– Persze! – kiáltott vissza Sándor. – És legyőzünk minden ellenséget!

Zsuzsi persze már a kapuban várta.

– Merre jártál megint, te, világ csavargója? – kérdezte tréfás szemrehányással.

– Nem vagyok én csavargó – húzta ki magát Sándor –, hanem huszár! Magyar huszár! És csatában jártam!

– No, azt látom! – bökött a kék-zöld foltok felé a dajka. – Szerencse, hogy nincs itthon édesanyád. Mit szólna, ha meglátná, hogy tönkretetted a ruhádat? – kérdezte Zsuzsi, és a kislíú nadrágjára mutatott, amin egy jókora szakadás éktelenkedett.

Sándor lehajtotta a fejét. Erre nem gondolt. A ruhára. Talán mégis jobb lett volna pendelyben menni játszani, mint a többiek. De akkor hogy lett volna huszárkapitány?

– Na, ne búslakodj! – lökött rajta egyet tréfásan

Zsuzsi. – Gyere, inkább vacsorázz, aztán majd meglátjuk, mit tudunk kezdeni azokkal a harci sebesülésekkel. A nadrágodat meg este megvarrom. Szüléd észre sem veszi, hogy baj történt veled.

A vacsora jó volt, meg az is, hogy Zsuzsi lefürdette a nagy teknőben, aztán valami sárga színű krém-mel bekente a karján meg a hátán a zúzódásokat.

– Mi ez? – kérdezte gyanúsán a kisfiú, és a tégelyre mutatott.

– Semmi különös, csak egy kis körömvirág meg kamilla. Gyógyítja a sebeidet.

– Kamilla? – kacagott fel Sándor, de Zsuzsi nem értette, mi olyan mulatságos ezen. Gyorsan ágyba dugta a gyereket, aztán elmondták az esteli imádságot.

– De most már aludj! – parancsolta a dajka, ám Sándor makacsul rázta a fejét.

– Nem tudok, amíg nem énekelsz!

– És mit énekeljek?

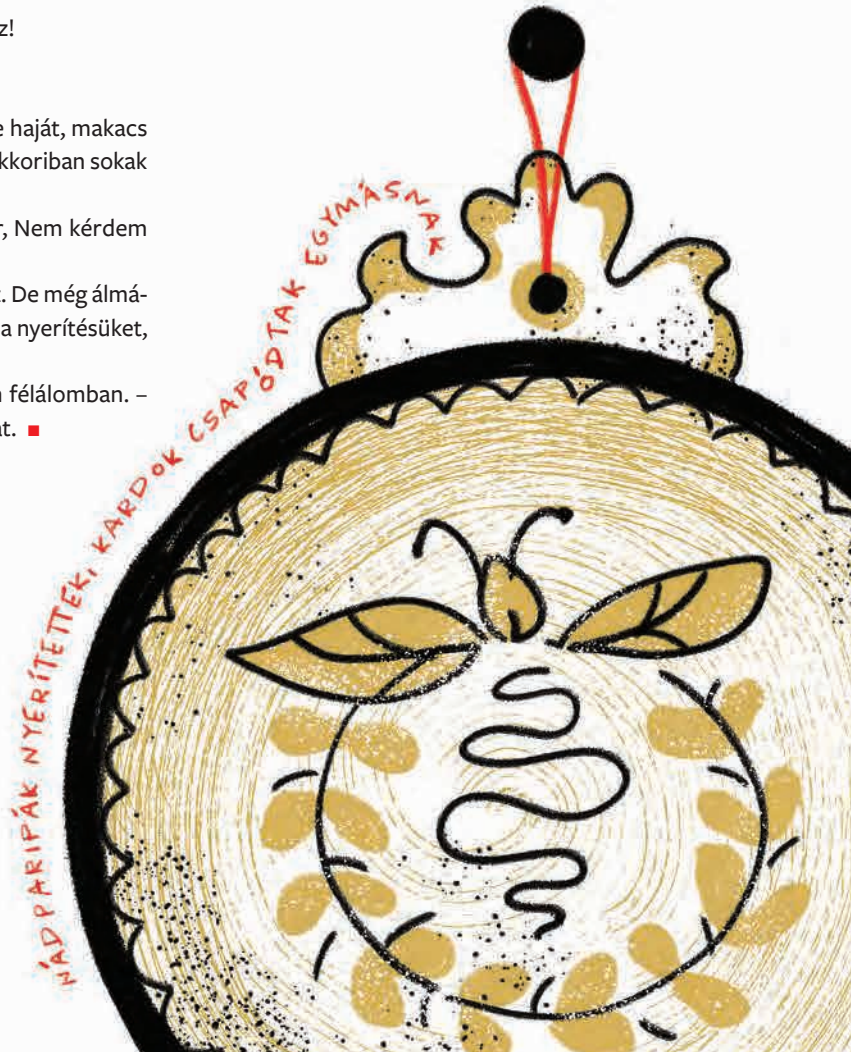
– Amit szoktál! A cserebogarat!

Zsuzsi megsimogatta a fiú fekete haját, makacs kis arcát, és rákezdett a nótára, ami akkoriban sokak kedvence volt:

– „Cserebogár, sárga cserebogár, Nem kérdem én tőled, mikor lesz nyár...”

A kisfiú szeme lassan lecsukódott. De még álmában is látta a harci paripákat, hallotta a nyerítésüket, a kardok csörgését, a csatazajt.

– Holnap... – motyogta magában félálomban. – Majd holnap legyőzzük a császáriakat. ■



Az én pásztorkirályom...

→ PETRÓCZI ÉVA

Az én pásztorkirályom
nem Amintas volt,
a Mozart-opera
nyáját terelgetve
rejtőzködő királyi sarja,
hanem nagyapám, Péter,
havasi esztenák népének ivadéka,
akinek sokszor órákig ringatott
két, fáradságot nem ismerő,
hűséges karja.

Ő mindig készen állt
az engem gyógyítható
örök dalra:
„Én, a pásztorok királya,
legeltetem nyájam...”

Gyerekkorom „Il re pastore”-ja
tehát te voltál
nyalka huszárként,
soha nem fakuló,
szép gúnyában.

Katonaruhás, mosolygós képed
most ágyammal szemközt
őrzi szaggatott álmaimat,
nem lettél ikon,
vagy házioltár.



Petőfi Sándor akarok lenni

→ TÓTH KINGA

lépcsőkön állni kiabálni hogy
szabadság hinni a vízben hogy
az viszi az emberhangot és lehet
mindünknek egy a hangja mossa
Duna vagy Tisza, mezítláb megy-e
a vándor útja Debrecenbe alföldi
pusztapihenőben felhőket számolni
a felhőknek arcokat találni lehet szőke
lehet fekete változó szerelem
mert szabad ezt is bajuszt akarok
a nemzeti ünnepen én akarom szavalni
hogy talpra! tízéves vagyok és felállok
a székre, én, én vagyok Petőfi Sándor
nem látjátok, apám ingében jöttem
apám mellényében pont úgy lóg rajtam
mint a szerbmagyar szegénylegényen
lehetek lány is ha szabad vagyok bajuszt
ragaszthatok és feltűzhetem a kokárdát
amit anyám varrt még 89-ben akkora
mint egy felnőtt tenyér és akkor még jelentett
is valamit, azt akarom, legyen minden
kokárda virág alakú lehessen büszke erre
a zászlóra jelentse megint a földet a tüzet
az eget jelentse azt amit óvodában énekelek
amiért tízévesen felállok arra a székre
hogy igen, én Petőfi akarok
hadd hihessem a szabadságot



▼ Petőfi-kiállítás a Jókai-Feszty-világban (Budapest VI., Bajza utca 21.), 1936. Középen Landerer és Heckenast könyvsajtója, melyen 1848. március 15-én a *Nemzeti dal*t és a tizenkét pontot nyomtatták. (Förtepan/Lőrincze Judit)





Énkép, háttérben forradalommal

Lapok Petőfi Sándor naplójából

→ SZILÁGYI MÁRTON

Petőfi kevéssé interpretált könyve a *Lapok Petőfi Sándor naplójából*.¹ Azóta, hogy majdnem hatvan éve Martinkó András a Petőfi prózájáról írt monográfiájában terjedelmesen elemezte, s ezáltal beillesztette egy műnemi hagyomány közegébe,² nem is született önálló értelmezés róla. S már Martinkó elemzése is újításnak és kivételnek számított a maga korában azzal, hogy prózaírói teljesítményként vette számba a művet, hiszen korábban a szöveget közlő kritikai kiadás is csak a referenciális hitelességet tartotta fontosnak rögzíteni róla rögtön a jegyzetek első mondatában: „Ez a röpirat, melyet Petőfi 1848. márc. 15-től kezdve napló formájában írt s május elején kiadott, a márciusi napokra és a Batthyány-kormány működésének kezdeti időszakára nézve becses történeti dokumentum.”³ A forrásérték hangsúlyozása a kiadvány olvasati módját is meghatározta, a szöveg poétikai megoldásainak egészen Martinkóig szinte semmi figyelmet nem szentelt a szakirodalom.

1848 májusában Petőfinek két új kötete is megjelent: az egyik a Coriolanus-fordítás volt, a másik a *Lapok Petőfi Sándor naplójából*. Vagyis nem sokkal a márciusi események után Petőfi látványos tanúbizonyosságát adta írói jelenlétének is – még ha egyik új könyve sem verseskötet volt. Ám ez a két vállalkozás mindenképpen műfaji újítást jelentett Petőfi pályáján, hiszen az egyik műfordítóként, mi több, Shakespeare-fordítóként, a másik pedig naplóíróként mutatta föl szerzőjét. Ez az innováció azonban a második kötet esetében nem hozott igazi könyvpiaci sikert. A kritikai kiadás is mindössze csak három egykorú recepciós adatot tart számon a *Lapokról*.⁴ Legelőbb a *Pesti Divatlap* adott róla hírt május 6-án, mondván: „Az érdekesebb új röpiratok közé tartoznak: Lapok Petőfi Sándor naplójából. Első ív.”⁵ Majd hirdette május 11-én a *Reform*, mindössze ennyi értékelhető információval: „Tartalma márczi-

us 15-dikén kezdődik.”⁶ Megjelenését még a *Honi Irodalmi Hirdető* regisztrálta, minden kommentár nélkül (ennek a periodikának a megjelenési idejét nem ismerjük).⁷ Ez azért aligha mondható igazán élénk médiaérdeklődésnek. Kerényi Ferenc is azt rögzítette Petőfi-monográfiájában, hogy a füzetet „olyan érdektelenség kísérte, hogy a folytatásra nem került sor”.⁸ Pedig a kiadvány alcíme (*Első ív*) folytatást ígért. Erre viszont annak ellenére nem került sor, hogy hatástörténetileg alighanem ez tekinthető az egyik legerőteljesebb Petőfi-szövegnek, hiszen minden későbbi, a forradalmár költőt előtérbe állító interpretáció legfőbb bázisát éppen az innen származó idézetek adják. Hosszú távon tehát lehetne akár recepciós sikertörténet is, csakhogy rövid távon alighanem kudarcnak tekinthető. Hogy Petőfi nem folytatta, az is arra mutat, hogy nem volt sikere. Hiszen a költő egy korábbi, Arany Jánosnak szóló levelében – más összefüggésben – kifejezetten arról beszélt, hogy nem tud sikertelen s nem azonnal jövedelmező irodalmi vállalkozásba fogni: „Nekem illy epos már régi eszmém, hőseim Trencsényi Csák Máté és Rákóczy. Az a szerencsétlenségem, hogy egyiket is másikat is agyonütné a censura, s későbbi tán jobb idők számára azért nem írhatom meg, minthogy napról napra élek, s így nem fordíthatom időmet olly művek készítésére, mellyekért mingyárt nem fizetnek.”⁹ Innen nézvést aligha csodálható, hogy Petőfi nem folytatta a *Lapok* megjelentetésével felvillantott irányt.

Kérdés persze az is, hogy valóban naplóról van-e szó ennek az 1848-as kiadványnak az esetében, vagy inkább csak műfajimitációnak tekinthető. Elemzése elején Martinkó András – részletekbe nem bonyolódva – csak ennyit rögzített a szövegről: „A füzet naplószerű – de nyilván nem napi pontosságú – feljegyzéseket tartalmaz, március 15-e és április 29-e

között kilenc napra keltezve.”¹⁰ A megállapításnak pedig igazat lehet adni, még ha érvek nem járultak is hozzá. Petőfi amúgy nem írt naplót egész életében, tehát már akár ezért is kételkedhetünk abban, hogy ez esetben szó lehet-e egyáltalán valódi napi feljegyzésekről. Inkább az feltételezhető, hogy ez a prózaírói vállalkozása is alighanem utólagos nézetből, bár lehet, hogy csak néhány napos távlatból megfogalmazott részletekből állt össze. Egyébként nincsen semmi egyéb támpontunk arra, hogy meghatározzuk az írások tárgya és a lejegyzés időpontja közötti különbséget.

A vállalkozáshoz alighanem hozzátartozik az egykor kiadatlan s csak utóbb – Baróti Lajosnak köszönhetően – megjelent *Históriai jegyzetek*,¹¹ amelyről a neki az utóbbi időben szinte egyedül méltó figyelmet szentelő történész, Hermann Róbert a következőt írta: „A »mű« joggal állítható párhuzamba a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* című prózával. Míg azonban az napló, visszaemlékezés, publicisztika sajátos, a nyilvánosságnak szánt elegye, a *Históriai jegyzetek* tudósítások és hírek, híresztelések személyes reflexiókkal kísért, nem a nyilvánosságnak szánt keveréke. Benne van a végleges kidolgozás lehetősége, de maga a csoportosítás is esetleges.”¹² A hat, 1848 és 1849 különböző időszakaiból származó bejegyzés történeti beágyazására, jelentőségének mérlegelésére Hermann Róbert tett meggyőző kísérletet, s tanulmányának köszönhetően jól látszik, hogy Petőfi ekkor mintegy gyűjtőként viselkedett, később feldolgozható, anekdotikusan kiaknázható történeteket fogalmazott meg (tehát nem elsősorban adatokat és helyszíneket rögzített a maga számára, hanem félig kész narratívumokat). S az is jelentőségteljes, hogy ezek a fragmentumok nem öltöttek kidolgozott formát, nem szervesültek bele egy nagyobb kompozícióba, szemben a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* bejegyzéseivel. Miközben ezek között a narratívumok között volt egy olyan is, amely 1848. március 15-e eseményeinek egy másik verzióját mondta el (az eltérések éppen a *Lapok* szempontjából figyelemre méltók)¹³ – főldván ezzel a leckét a későbbi értelmezésnek, hogy ezzel vajon mi lehetett Petőfi szándéka, ha még az önálló műként megjelent *Lapokhoz* képezt hangsúlyaiban s néhol

tényanyagában is mást állító történetvariánst hozott létre. Erre nincs válaszuk, legfeljebb feltételezhetjük, hogy akár a *Lapok* majdani újrafogalmazását és felülvizsgálatát vetítette előre – amely aztán elmaradt.

A *Lapok* legfőbb célja ilyenformán a pálya egészének összefüggésében az önkép megteremtése volt. Petőfi ugyanis itt egy olyan költői imázst teremtett meg (de legalábbis erősített föl), amely nem volt ugyan idegen korábbi, nyilvánosan képviselt identitásától, de ebben a formában újdonságnak tekinthető: megjelenik a forradalmár, a tömegre hatni képes író, aki képes egy történelmi esemény irányítójává válni. Ezért van egységben a szöveg két kikövetkeztethető retorikai célja: egyfelől felmutatni a kiadvány nyitódátumául választott március 15-e fordulópont- (azaz forradalmi) jellegét, másfelől hozzákapcsolni az új szerepértelmezést. Az esemé-



nyekről adott beszámoló szubjektív jellege pedig jól illeszkedik a kiemeléseknek ahhoz a sorozatához, amelyek ezt az elbeszélést strukturálják, s amelyek látványosan eltérnek a sokoldalú történeti beágyazástól – persze ez utóbbit egy résztvevő korabeli leírásától aligha lehetne elvárni. A március 15-ei események történeté szervezése ugyanis annak jegyében történik, hogy a középpontba Petőfi és az ő vezérszerepe kerüljön, s a történések egymásutánisága a spontaneitás természetességét mutassa. Azaz Petőfi nem akarja még csak sugallani sem azt, hogy *volt* azért némi megtervezettség, de

legalábbis logika a tömeg mozgásában, illetve hogy akár esetlegességek is megfigyelhetők az olyannyira magától értetődőnek ábrázolt cselekedetekben, amelyeket persze – a *Lapok* szerint – mindig Petőfi akarata és szándéka mozgatótt.¹⁴ Vagyis soha nem tervről és előre elhatározott szándékokról, hanem csak váratlanul, de törvényszerűen bekövetkezett cselekedetekről beszél.

E jellegét tekintve a *Lapok* szorosan összefügg néhány márciusi Petőfi-verssel is, leginkább a *15^{dik} Március 1848.* cíművel. Ez a költemény egy héttel március 15-e után jelent meg az *Életképek*ben, te-



▼ Oriai Petrics Soma: Petőfi az íróasztala előtt; nyomat (Petőfi-album. Adatok, okmányok és képek Petőfi Sándor diadalútjáról. A Pesti Napló kiadása, 1907)

hát abban a divatlapban, amelynek a versrovatát maga Petőfi szerkesztette,¹⁵ s ahogy ezt a címadás is előrevetítette, az egy héttel korábbi események történelmi léptékű fordulóponttá minősítése volt a legfőbb retorikai ambíciója. Petőfi 1848-as versgyűjtő füzetében, amelybe minden elkészült versét archiválási célból bemásolta, a szöveg közvetlenül a *Nemzeti dal* után következik – azaz alighanem utána is keletkezett. Az a kép, amelyet ez a narratív szerkezetet követő lírai alkotás fölrajzol a pesti forradalom napjáról, szinte pontról pontra megfeleltethető a *Lapok* első bejegyzésében, a március 15-éről szóló elbeszélésben megteremtetteknek. A vers is a sajtó szabaddá tételét nevezte a legfőbb feladatnak, és a *Lapok* is ezzel kezdődik. Az viszont már újdonság, s a versszerkesztés szigorúbb ökonómiaja magyarázza, hogy a költeményben ezzel szoros összefüggésben Táncsicsnak a börtönből való kiszabadítása minősül a legfőbb eredménynek, hiszen eszerint egy *írási* miatt börtönben ülő *írót* szabadítottak ki ezen a napon a sajtószabadság nevében. Ennek a két eseménynek a szoros logikai összekapcsolása jót tett a vers egységének, amely ilyenformán nem a krónikás részletezést választotta ábrázolási módjának, hanem a szimbolizációra leginkább alkalmas elemeket. Ám legalább ennyire fontos a vers lezárása is, hiszen a két záróstrófában Petőfi egyértelművé tette saját irányító pozícióját, amelyet a korábbi versszakok többes szám első személyű igei állítmányai nem tettek nyilvánvalóvá. Itt azonban világosan rögzítve van a vezérszerep:

„S te, szivem, ha hozzád férne,
Hogy kevély légy, lehetnél!
E hős ifjuság vezére
Voltam e nagy tettekél.

Egy ilyen nap vezérsége,
S díjazva van az élet...
Napoleon dicsósége,
Teveled sem cserélék!”¹⁶

Azaz Petőfi szinte rögtön március 15-e után elkezdte az események mítoszát kidolgozni és népszerűsíteni.

Ennek egyik jelensége az volt, hogy a *Nemzeti dal* első nyomtatványát rögtön emléktárgyként kezelte, saját rájegyzésével és aláírásával hitelesítette, s így küldte el szuvenírként Arany Jánosnak levélben.¹⁷ Petőfi kezdeményezésére neveztek át a március 15-én fontos szerepet játszó városi tereket, s ezzel emlékezhethellyé emelésük is megtörtént. Így tudósított erről a *Pesti Hírlap* március 18-án: „Legujabb: Petőfi indítványa következtében a mártius 15-iki események emlékeül a hatvani-utcza ezentul »Szabad Sajtó-utcza«, az egyetem előtti tér: »15-dik martius tere«, a Városház tere pedig: »Szabadság-tér« nevet viselend.”¹⁸ Ennek a törekvésnek a következő logikus lépése volt, hogy Petőfi meg akarta örökíteni a nap eseményeit a saját nézőpontjából, narratív formában is: ennek volt az alkalma a *Lapok* önálló kiadványként való kiadása.

A mű viszont nem elégedett meg egyszerűen a krónikásszereppel – még ha abba integrálható volt is mindaz, amit Petőfi nyilvánosan, a sajtó közegében már megtett a nap megörökítéséért. Ugyanis egy ideologikus állítás kifejtésének rendelte alá a kialakított szerkezetet: ő itt magát mint egyértelmű és elkötelezett republikánust határozta meg. Ennek a leginkább tézisszerű megfogalmazása a következő: „Republicanus vagyok lelkestül testestül, az voltam, mióta eszmélek, az leszek végső lehelitemig. [...] Az utókor mondhatja rólam, hogy roszt poéta voltam, de azt is fogja mondani, hogy szigoru erkölcsű ember valék, a mi egy szóval annyi, mint republicanus, mert a respublicának nem az a főjelszava, hogy »le a királylyal!« hanem a »tisztza erkölcs!« Nem a széttört korona, hanem a megvesztegethetlen jellem, szilárd becsületesség a respublica alapja...”¹⁹ Érdemes figyelni arra, hogy morális alapon határozta meg Petőfi saját politikai elhelyezkedését, akár annak az árán is, hogy ez az erkölcsi hangsúly a politikai szerepkijelölést is elhalványíthatja. Ha a *Lapok* ezen vallo-másos, identifikáló vonására figyelünk, akkor a szöveg egésze akár beilleszthető Petőfi azon egymásnak is el-lentmondó, *ars poetica* jellegű önmeghatározásainak sorába, amelyet Margócsy István „szerepdilemmák-ként” elemzett,²⁰ csak az ő figyelme Petőfi verseinek ilyen tartalmú, poétikailag megformált kijelentéseire

irányult, s ezektől műfajilag jelentősen eltér a naplószerűséget megvalósító, a diszkurzív kijelentéseket sokkal közvetlenebbül kinyilvánító prózai szöveg – ám az önkép megfogalmazásaként ez utóbbi is ugyanezen sor tagjának tekinthető.

A morális önmeghatározás és a szigorú republikanizmus összehangolhatóságának legfőbb *exempluma* az április 21-ére datált feljegyzés, amelyet teljes egészében egy korábbi magyar fejedelem, II. Rákóczi Ferenc emlékének szentelt. A részlet apropója Rákóczi halálának évfordulója, ám ezt Petőfi nem naptári értelemben, hanem a katolikus egyházi év logikája szerint állíthatja csak, hiszen Rákóczi 1735 nagypénteken halt meg, s ez abban az évben április 8-ára esett. A *Lapokban* Petőfi úgy igyekezett feloldani ezt az ellentmondást, hogy a bejegyzés éppen nagypéntekre van datálva. Ilyen módon persze nem is csodálható, hogy a szöveg az utókor hálátlanságára van fölépítve, hiszen ezt a különös módon meghatározott évfordulót aligha tartotta bárki is számon: „Ma száz tizenhárom esztendeje, hogy meghalt, s vajon van-e széles e hazában, széles e világon kivülem ember, kinek eszébe jut, hogy a mai nap e hős halála napja?”²¹ Persze ez Petőfi részéről csak retorikus módon – s kétségtelenül kissé kimódoltan – megteremtett apropó Rákóczi dicséretére. Ez pedig az egész kiadvány összefüggésében azért szükséges, hogy bizonyítsa: létezik olyan morális nézőpont, amelyből egy fejedelmi (tehát uralkodói) pozíciót is betöltő, ám aztán száműzötté váló személyiség is hősként tűnhet fel a nemzeti történelem kontextusában. Rákóczi így válhat valóban előképpé.

Petőfi bejegyzése mellett több egyéb korabeli példa is igazolja, hogy Rákóczinak ez a kultusza 1848 tavaszán-nyarán aktuális kérdésnek számított, tehát Petőfi nem állt egyedül a magyar történelem effajta értelmezésével, amely éppen II. Rákóczi Ferencet tekintette ideálnak. Különböző műnemekben többen is megkísérelték ekkoriban Rákóczi megidőzését: ekkor keletkezett Arany Jánosnak *A rodostói temető és Rákócziné* című költeménye és Szigligeti Ede *II. Rákóczi Ferenc fogsága* című drámája,²² s ekkor dolgozott Jósika Miklós a *II. Rákóczi Ferencz* című regényén is, amelyet az író még 1847-ben kezdett

el,²³ bár a befejezésére csak jóval később, 1852-ben került sor.²⁴ Császár Ferenc pedig egy szövegkiadásban²⁵ idézte föl a fejedelem alakját.²⁶ Érdemes megemlíteni két ekkortájt keletkezett és folyóiratban megjelent verset is a jelenség illusztrálására. Lisznai Kálmán *Rákóczi és Brankovics* című verse egy olyan személyt rendelt Rákóczi alakjához, aki nem volt a fejedelem kortársa, s tette mindezt a magyar és a szerb nép remélt, de rövidesen illúzióknak bizonyuló történelmi megbékélése nevében.²⁷ Gyulai Pál pedig *Munkácsi téren* címmel szintén Rákóczinak szentelt egy verset.²⁸ Ehhez a szövegcsoporthoz és ehhez az időkörhöz tartozik Petőfi költeménye, a *Rákóczi* („Hazánk szentje...”), amelyet a költő ugyanekkor publikált is az *Életképek* 1848. május 14-ei számában.²⁹ S említsük még meg Lévay József *Rákóczi* című versét is,³⁰ amelyet utóbb, az 1870-es években a *Riadó* című lap tévesen Petőfi ismeretlen verseként közölt újra, s ez utóbbi publikációnak az 1990-es években történt újrafelfedezése alaposan meg is zavarta a szakirodalmat.³¹

Amit Petőfi a *Lapokban* megvalósított, az fiktív alakteremtés, s nem vallomásos próza. Noha Martinkó folyamatosan a kiadvány dokumentatív hitelét és őszinteségét hangsúlyozta, nem elhessenthető érvekkel persze, de azért meglehetően korhoz kötött, a forradalmiságot mindenek fölöttinek tekintő szemlélettel. Ezért is érdemes felfigyelnünk azokra a mozzanatokra, amelyek éppen a beállítások és hangsúlyok tudatosságára mutatnak, s a szöveg és az általa ábrázolt események közti töréspontokat teszik láthatóvá, illetve a szöveg ékonstrukciójának retorikai megformáltságát felismerhetővé. Hiszen éppen ez utóbbi felismerése révén kerülhetünk ki az őszinteség versus hazugság hamis dichotómiájából.

Petőfinek ugyanis nem a célja volt a dokumentatív hitelesség, hanem csak az eszköze. Ezért aztán nem hiba, sőt természetes, hogy a szöveget alapvetően forrásként használja mind az irodalomtörténet-írás, mind a történetírás, de nem ez a kizárólagos értelmezési lehetősége. Még akkor sem, ha a történeti kutatás Petőfi itteni kijelentéseit látványosan cáfoló, egyéb egykorú forrásra nem akadt 1848. március 15-e kapcsán.³² Ám az is feltűnő persze, hogy

számos körülményt nem ismerhetünk meg Petőfi itteni beszámolójából, s nem csak olyan részleteket, amelyek Petőfi nézőpontjából annak idején nem voltak beláthatók. A szöveg tehát aligha akarhatta a „teljes” igazság panoramatikus képét megragadni (nem mintha ez lehetséges lenne bármelyik korabeli, résztvevőtől származó leírás kapcsán), hanem a kiemelés és elhagyás eszközével élt, s mindezt a szöveg egészében megragadható, korábban már vázolt két retorikai cél alá rendelve alkalmazta.

Petőfi fölhasználta médianépszerűsége terén szerzett tapasztalatait: korábban megtanulta, hogy már az is érdekelheti az embereket, ha nem történik ugyan vele semmi, de a sajtóhír mégiscsak róla szól. Ennek most a szinte túlzásig feszítése történt,

„...olyan retorikai szituációt teremtett, miszerint képes úrrá lenni a felháborodáson, és vezéri, irányítói pozícióját semmi efféle támadás nem rendítheti meg, már csak azért sem, mert az egyértelmű morális igazság és az abból fakadó fölény az ő oldalán van.”

különösen abban az utolsó egységben, ahol saját népszerűségvesztésének jelenségeit tekintette át *A királyokhoz* című vers fogadtatásának az ismertetése és erőteljes minősítése révén. Ez a verse azonban nem csupán e miatt az említés miatt foglal el központi helyet: a március végén keletkezett művek közül valóban ez váltotta ki a leghevesebb reakciókat.³³ A költemény külön röplapként jelent meg,³⁴ s így is terjedt – ez a terjesztési mód Petőfi döntése volt, s a minél erőteljesebb tömeghatás elérését célozta. A válaszok nem is késtek. Amire Petőfi a *Lapokban* külön is kitért, az Mező Dániel verse, amely *Honfi szózat* címen jelent meg a *Debrecen-Nagyvárad* *Értesítő* 1848/17. számában, április 23-án, és röplapon is Debrecenben (azaz ugyanabban a terjesztési formában, mint Petőfi verse).³⁵ Ennek az ellenversnek a szerzőjéről ma sem tudunk többet, mint amennyit Petőfi elárult róla, hogy tudniillik hajdúböszörményi nemzetőr volt. Petőfi a *Lapokban* nem nevesítette, mi több, igen erőteljes, dehumanizáló hasonlattal fejezte ki, hogy miért nem írja le a nevét: „Megnevezem azt a ficzkót, ki engem e nevekkal illet? nem fogom megnevezni. Ő belém kapaszkodott, hogy fölemeljem őt magammal... nem nyulok tiszta tollammal szennyes nevéhez... lerúgom

őt, mint a férget, mely csizmámra mászott!”³⁶ Ám a szövegnek a versére kapott visszhang egyéb darabjai közül való kiemelése mégiscsak külön jelentőséget adott ennek a költeménynek. Pedig nem ez volt az egyetlen verses válasz *A királyokhoz* című Petőfi-versre, tehát a gesztusnak mindenképpen volt fókuszáló jellege is, amely nem a mű színvonalának vagy a szerző személyének szólt (ezt Petőfi meglehetősen brutálisan meg is fogalmazta), sokkal inkább a szemléletének. S ennek az eljárásnak köszönhetően a *Lapok* azt sugallja, hogy a republikánus Petőfi egyetlen ellenfe-

léppen az elhallgatott nevű Mező Dániel volt, akihez a költő hiperbolikusan felnövesztett alakja kellő eréllyel és megvetéssel tud viszonyulni – miközben itt egy ennél jóval nagyobb kiterjedésű elutasítás és

felháborodás rajzolódik ki, ha *A királyokhoz* korabeli recepciójának teljesebb anyagát vesszük figyelembe. Ezt jellemezte összefoglalólag Jókai Mór ironikusan egyik kortárs disztópikus szövegében, az újságcikk és novella határán álló *Hol leszünk két év múlva? vagy három excollega Sibiériában* címűben a következőképpen: „– Nem tudni róla [ti. Petőfiről – Sz. M.] valami bizonyosat. Némellyek szerint a’ hajdúböszörményiek megégették, mások azt mondják: hogy keresztrefeszítették, ’s illy situatióban sokáig mutogatta Borsod vármegyében a’ matyó fiának: látod, kis fiam, ez volt az az ember, a’ ki a királyokhoz verset mert írni, a’ miért aztán keresztre feszítettük. Csókolj szépen kezét a’ hetmannak, ’s vigyázz magadra: hogy verset ne írj a királyokhoz, kis fiam.”³⁷ Azaz Petőfi a *Lapokban* követett poétikai megoldásával (saját személyisége felnagyításával és az egyetlen, névtelenül hagyott, exponált ellenfél leminősítésével) olyan retorikai szituációt teremtett, miszerint képes úrrá lenni a felháborodáson, és vezéri, irányítói pozícióját semmi efféle támadás nem rendítheti meg, már csak azért sem, mert az egyértelmű morális igazság és az abból fakadó fölény az ő oldalán van. Így aztán az sem véletlen, hanem tudatos írói döntés, s a szöveg



▼ Franz Kollarz: Petőfi apoteozisa, 1860. k. (litográfia, 488 × 645 mm)

megkomponáltságával szorosan összefügg, hogy a *Lapok* éppen ezen a ponton, a középpontban álló személyiség rendíthetetlen pozíciójának az érzékelésével ért véget. Miközben Petőfi helyzete ebben a március végi vitaszituációban egyáltalán nem ilyen megnyugtatóan kiegyensúlyozott volt – Jókai cikkének idézett részlete mintha éppen erre reflektált volna.

A *Lapok* ezen megfontolások alapján kirajzolódó értelmezése tehát aligha szűkíthető le kizárólag a dokumentatív hitelre – már csak azért sem egyébként, mert ennek az olvasati módnak eleve csak a kiadvány kisebb része feleltethető többé-kevésbé meg. Sokkal termékenyebbnek látszik a szöveg egészét Petőfi önértelmezéseinek a sorába illeszteni vagy

éppen azt megfontolni, hogy nem itt van-e az egyik kiindulópontja Petőfi – önmagától gerjesztett – 1848-as kultuszának. A kompozíció, a retorikai cél világos kifejtése, az egyes elemek szigorúan ezen szándék alá való rendelése mind arra mutat, hogy Petőfi itt és ekkor kísérletet tett arra, hogy történelemformáló

vezérszerepének vízióját a legátfogóbban, narratív formában megfogalmazza.

A szöveg korabeli sikertelensége is arra mutat azonban, hogy kortársai erre (még vagy már) nem voltak fogékonyak. Akkor sem, ha március 15-e – legálabbis Pesten – valóban Petőfi napja volt. ■

JEGYZETEK

- 1 PETŐFI Sándor 1848. *Lapok Petőfi Sándor naplójából. Első ív*. Landerer és Heckenast, Pest. A kritikai kiadásban: PETŐFI Sándor 1956. *Vegyes művei. Útirajzok, naplójegyzetek, hírlapi cikkek és egyéb prózai írások*. Szerk. Nylassy Vilma – Kiss József. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Petőfi Sándor összes művei [PSÖM] 5.) 78–90. o.
- 2 MARTINKÓ András 1965. *A prózaíró Petőfi és a magyar prózastílus fejlődése*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Irodalomtörténeti könyvtár 17.) 356–378. o.
- 3 PSÖM 5: 216. o.
- 4 Uo. 219. o.
- 5 *Pesti Divatlap*, 5. évf. 1848/21. sz. május 6. 582. o.
- 6 *Reform*, 1. évf. 1848/11. sz. május 11. 88. o. Lásd: ENDRÓDI Sándor 1911. *Petőfi napjai a magyar irodalomban 1842–1849. Egykorú nyomtatványok másaival*. Kunossy, Szilágyi és Társa, Budapest. (Petőfi-könyvtár 29–30.) 420. o.
- 7 *Honi Irodalmi Hirdető*, 6. évf. 1848/5. sz. 23. o. Lásd: Kiss József (szerk.) 1987. *Petőfi-adattár*. 1. köt. *Petőfi az egykorú sajtóban és egyéb nyomtatott forrásokban. Kiegészítés Endrődi Sándor „Petőfi napjai a magyar irodalomban” c., 1911-ben kiadott gyűjtéséhez*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (A magyar irodalomtörténetírás forrásai 11.) 251. o.
- 8 KERÉNYI Ferenc 2022. *Petőfi Sándor élete és költészete. Kritikai életrajz*. Osiris Kiadó, Budapest. (Osiris Irodalomtörténet. Monográfiák.) 378. o.
- 9 Petőfi Sándor Arany Jánosnak, Pest, 1847. febr. 23. In: Kiss József – V. Nylassy Vilma – H. Törő Györgyi (szerk.) 1964. *Petőfi Sándor levelezése. Függelék. (Vegyes féléjegyzetek, szerkesztői jegyzetek, dedikációk, másolatok, rajzok.)* Pótlás a kiadás korábban megjelent kötetéhez. Akadémiai Kiadó, Budapest. (PSÖM 7.) 48. o.
- 10 MARTINKÓ 1965, 356–357. o.
- 11 BARÓTI Lajos (szerk.) 1887. *Petőfi újabb reliquiái 1838–1849*. Kiszalud-Társaság – Franklin-Társulat, Budapest. 3–6. o.
- 12 HERMANN Róbert 2015. Egy visszhangtalan Petőfi-kézirat: a Históriai jegyzetek. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 99. évf. 1. sz. 36–61. o. 37. o.
- 13 Ennek elemzését lásd uo. 38–40. o.
- 14 Vö. a március 15-ei pesti események belső logikáját értelmező tanulmány: SZILÁGYI Márton 2021. A vers napja. Nemzeti dal. In: uő: *A magyar romantika ikercsillagai: Jókai Mór és Petőfi Sándor*. Osiris Kiadó, Budapest. (Osiris irodalomtörténet. Tanulmányok.) 161–177. o.
- 15 *Életképek*, 6. évf. 1848/13. sz. március 23. 387–388. o.
- 16 PETŐFI Sándor 1951. *Közleményei*. 3. köt. Szerk. Varjas Béla. Akadémiai Kiadó, Budapest. (PSÖM 3.) 40. o.
- 17 A küldés gesztusáról lásd: Petőfi Sándor Arany Jánosnak, Pest, 1848. márc. 21. In: PSÖM 7: 136–137. o. Arany ezt a neki elküldött dokumentumot aztán keresztífnának, Petőfi Zoltánnak ajándékozta, akinek a halála után Petőfi Istvánhoz jutott. Az ő hagyatékából került közgyűjteménybe. (A példány lelőhelye: OSZK Kt. Fond VII/52.)
- 18 *Pesti Hírlap*, 8. évf. 1848/2. sz. március 18. 230. o. Megjegyzendő, hogy a lap a sajtószabadság kivívása, azaz március 15-e után újrakezdte számai számozását, ezért lehetett ez a szám a második. A híradást lásd még: ENDRÓDI 1911, 390. o.
- 19 PETŐFI 1848, 12. o.
- 20 MARGÓCSY István 2011. Petőfi szerepdilemmái. In: uő: *Petőfi-kísérletek. Tanulmányok Petőfi Sándor életművéről*. Kalligram Kiadó, Pozsony. (Margócsy István válogatott munkái.) 80–130. o.
- 21 PETŐFI 1848, 13. o.
- 22 KERÉNYI Ferenc 2010. „Kuruc” drámák a régi magyar színpadon. In: uő: *Színek, terék, emberek. Irodalom és színház a 18–19. században*. Szerk. Szilágyi Márton – Scheibner Tamás. Ráció Kiadó, Budapest. (Ligatura.) 69–78. o.
- 23 Erről lásd Toldy Ferenchez intézett levelét (Szurdok, 1847. november 21.) Weber Arthurral és Báró Jósika Miklóssal 1838 és 1847 között folytatott levelezéséből: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 21. évf. 1911/1. sz. 65–89. o. 83. o.
- 24 A körülményekről lásd: Dézsi Lajos 1916. *Báró Jósika Miklós (1794–1865)*. Athenaeum Kiadó, Budapest. 288–289. o.
- 25 CSÁSZÁR Ferenc 1848. *Rákóczy discursusai avagy II. Rákóczy Ferencz fejedelemnek a magyar nemzet örökösítését tárgyozó gondolatai*. Kilián testvérek, Budapest.
- 26 A műcsoportról Arany művei kapcsán lásd: SZILÁGYI Márton 2017. „Mi vagyok én?” *Arany János költészete*. Kalligram Kiadó, Budapest. 198–204. o.
- 27 Lisznyai verséről lásd: FÜLÖP Dorottya 2022. Lisznyai Kálmán kolozsvári látogatása. Egy anekdota keletkezésének nyomában. *Irodalomismeret*, 33. évf. 1. sz. 13–21. o. Különösen: 14–15. o. Lisznyairól általában: SZILÁGYI Márton 2021. *Az íróvá válás mikrotörténete a 19. század első felében. Lisznyai Kálmán és az „irodalmi gépezet”*. Reciti Kiadó, Budapest. (Vitæ 3.)
- 28 GYULAI Pál 1848. Munkácsi téren. *Életképek*, 6. évf. 14. sz. október 1. 426–428. o.
- 29 Az 1848–49-es versek megjelenés előtt álló, új kritikai kiadása, amelyet Kerényi Ferenc rendezett sajtó alá, s az ő váratlan, 2008-as halála után magam fejeztem be, a költemény 1848. április 21-re datálja.
- 30 *Nép Barátja*, 1. évf. 1848/30. sz. december 24. 471–474. o.
- 31 A kérdésről lásd: SZILÁGYI Márton 2022. Egy Petőfinek tulajdonított vers igazi szerzősége. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 126. évf. 4. sz. 520–531. o.
- 32 Vö. a nap eseményeit is leíró és értelmező történeti monográfiával: SPIRA György 1998. *A pestiek Petőfi és Haynau között*. Enciklopédia Kiadó, Budapest. 9–30. o.
- 33 A már említett, megjelenés előtt álló kritikai kiadás a művet 1848. márc. 28–29-re datálja. Ez kismértékben eltér az eddigi szakirodalmótól: Ferenczi Zoltán márc. 31-ét jelölte meg a kiadás napjának (FERENCZI Zoltán 1896. *Petőfi életrajza*. 3. köt. Franklin-Társulat, Budapest. 226. o.), és ezt fogadta el SPIRA György is (1998, 75–76. o.). A korábbi kritikai kiadás (PSÖM 3: 331. o.) március 28. és 30. közötti megjelenésről írt.
- 34 A röplapon a következő megjegyzés volt olvasható: „Ára 2 pengő kr[aj]cár]. A szerző engedelmé nélküli utánnymot szigorun tiltatik. Nyomatott Landerer és Heckenastnál.” Hasonlóba legutóbb Spira György tanulmányának keretében jelent meg: SPIRA György 1996. Két szemtelen hízelgő. Kiegészítés a Petőfi-adattárhoz. *Irodalomtörténeti Közlemények*, 100. évf. 1–2. sz. 161–169. o. A reprodukció: 162. o.
- 35 Vö. ENDRÓDI 1911, 411–412. o. Itt a vers szövege is olvasható.
- 36 PETŐFI 1848, 16. o.
- 37 A szöveg megjelent: *Életképek*, 6. évf. 1848/25. sz. június 4. 720. o. Lásd még: ENDRÓDI 1911, 429–430. o.; JÓKAI Mór 1967. *Cikkek és beszédek (1848. március 19. – 1848. december 31.)*. 2. köt. Szerk. Szekeres László. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Jókai Mór összes művei.) 185–186. o. Idézet az eredeti megjelenés alapján.

Fényes szívek – Petőfi nyomában Kiskőrösön

Interjú dr. Filus Erikával és Kispálné dr. Lucza Ilonával

→ ISÓ M. EMESE – IFJ. ARATÓ GYÖRGY

„Fogadj be, kis sötét szoba;
Nekem nem kell szép öltözet,
De szép szív... s a sötét szobákban
Találni fényes szíveket.

Szent a küszöb, melyen beléptem én,
Oh szent a szalmakunyhók küszöbe!
Mert itt születnek a nagyok, az ég
A megváltókat ide küldi be.”
(Petőfi Sándor: *Palota és kunyhó*,
részlet; 1847. január, Pest)

A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum jóval több mint irodalmi emlékhely, szó szerint és átvitt értelemben is. A kiskőrösi szülőház már önmagában is – az első irodalmi múzeumból fakadó minden ránehezedő feladatával – műemlék, zarándokhely és tájház, de gyűjtőkörét és a fenntartott társintézmények számát és jellegét nézve is különleges komplexum, amely egyszerre sokféle (ezt jelzi az is, ahogy a stílusukban igen eltérő épületei kinőnek a város szövetéből), és mégis egy irányba tart: a helyi identitás része, sőt éltetője.

Ha röviden akarnánk megfogalmazni, a múzeum gyűjtőkörébe azok az alkotások, tárgyak és dokumentumok tartoznak, amelyek kapcsolódnak Petőfihez. Közlebből nézve ez a költőhöz és a szülőházhoz kötődő kultusztárgyakat, irodalomtörténeti dokumentumokat jelenti, de különös hangsúllyal kapnak helyet a Kiskőröst újraalapító szlovákság tárgyai és a tudatos kultuszépités folytatásaként a Petőfi ihlette kortárs képzőművészeti alkotások is.

A szülőház a 18. század végén épült, s eredeti állapotában maradt ránk. Kiskőrös nagyon hamar kultuszhelyként működött, melyet az udvaron he-

lyet kapó Petőfi-szobor is jelez, hiszen ez a költő első köztéri szobra,¹ s bár az emlékhellyé válásakor és a közönség előtt való megnyitáskor, 1880-ban a szülőház terei még üresen álltak, a centenáriumba készülve kialakították az első állandó kiállítást is, amelyben a Petőfi család egykori bútorai – a láda, az almárium és az ágy, amelyben Petőfi született – kaptak helyet, s mára rendkívüli minőségű másolatokkal is gyarapodott a tárlat. Éppen annak köszönhetően, hogy az épület remek állapotban maradt ránk, és a berendezése is a 19. század elejét idézi, egyben tájházként is felfogható.

Az épület mellett áll az emlékmúzeum. Míg a szülőházban Petőfiék kiskőrösi élete – mindössze három év története – jelenik meg, itt Petőfi alkotói időszaka, hét intenzív év elevenedik meg a látogató előtt a földszinti állandó kiállításnak köszönhetően. Míg előbbi a tárgyakon, ez a szövegeken keresztül hozza közelebb Petőfi alakját.

A képzőművészeti gyűjtemény az egyetlen Petőfi témájú kortárs kollekció, amelybe zsúrizett alkotások kerülnek be. A több száz tétel grafikákat, olajfestményeket, kispasztikákat és kisművészeti alkotásokat (érmeket, plaketteket, művészkönyveket,

ékszereket) foglal magában, de textilművek is helyet kaptak benne.² Az úgynevezett csodakamrák (Wunderkammer) elvéhez hasonlóan a gyűjtemény egy részét, a térbeli alkotásokat látványtárban helyezték el, így egyszerre megcsodálhatók, vizsgálhatók, kutathatók és biztonságosan őrizhetők, ráadásul a tér ezáltal múzeumpedagógiai foglalkozások megtartására is különösen alkalmas. Az olajképek és a grafikák egy része gördíthető állványokon a tömörraktárban kapott helyet. A keret nélküli grafikák szekrényekben pihennek, és csak időszakos kiállítások alkalmával kerülnek a látogatók elé.

A Petőfi kultuszát érzékeltető és értelmező helyszíneket gyarapítja az 1985-ben létesült műfordítói szoborpark, amelynek célja, hogy jelezze: Petőfi öszszeköt – a legismertebb magyar költő, akit a legtöbb nyelvre fordítottak le. A park ennek megfelelően a Petőfi-fordítók büsztjeinek ad helyet, és folyamatosan bővül.

A néprajzi gyűjteményt őrző szlovák tájhoz egészen más színezetet kap a teljes tárlat részeként, hiszen anyaga egyben Petőfi családi hátteréről is

képet ad: a költő kulturális örökségének fontos része elevenedik meg előttünk. A gyűjtemény egy része a látványtárban látogatható, a Petőfi-kultuszhoz kapcsolódó tárgyak szomszédságában, ami így önkéntelenül is jelzi, hogy a költő életének szerves része

volt mind a tót nyelvi és kulturális közeg, mind a modern polgári kávéházi világ.

A múzeumi komplexum legmodernebb része a János Vitéz Látogatóközpont, amely

multimédiás kiállítás keretében vezeti végig a látogatót a János vitéz történetén, játékos feladatokat kínálva az elmélyüléshez.

Tehát hat szintér (szülőház, emlékmúzeum, tájház, szoborpark, látványtár és látogatóközpont), amelyet bejárhatunk. Őt épület kínál kapcsolódási pontot Petőfihez s ahhoz, amit számunkra – evangélikus felekezetűeknek különösen is – jelenthet a költő. A város rendszeresen megtartott, hagyományá alakult eseményeivel és más szobraival e helyszínek *lieu de mémoire*-ként, az emlékezés helyeként működnek. Ezek kapcsán beszélgettünk a múzeum egykori és jelenlegi igazgatójával.

„A néprajzi gyűjteményt őrző szlovák tájhoz egészen más színezetet kap a teljes tárlat részeként, hiszen anyaga egyben Petőfi családi hátteréről is képet ad: a költő kulturális örökségének fontos része elevenedik meg előttünk.”





▼ Részlet a látványrár enteriőrjéből. Fotó: Knap Zoltán

„A viselet elviselést és viselkedést is tanít”

A múzeum néprajzi látványtárának falain hatalmasra nagyított fényképreprodukciókra vetül a beáradó napfény. Megilletődött méltósággal és nyugodt kíváncsisággal néznek ránk egy hajdani, küzdelmes és színpompás világ dolgos főszereplői: kiskőrösi gazdák és gazdasszonyok, legények és menyecskék, mesteremberek és földművesek a 20. század elejéről, amikor a kiskőrösi világ még alig különbözött attól, amit Petrovics István mészárosmester talált itt a 19. század első harmadában. A képekről visszanezők viselete és tartása egy letűnt rend szabályait tükrözi, jelenlétük mégsem csupán megkapó illusztráció: nevüket a kiskőrösi emlékezet utódaik révén is elevenen tartja mint a múzeum adományozóiét, akiknek féltve őrzött díszes viseletét, tárgyi értékeit, nemzedékek hosszú sora kétkezi munkájával átglyúrt használati eszközeit itt mindenki szabadon megcsodálhatja a széles üvegvitrinek között, és avatott szakértők magyarázata mellett jelentős részben kezébe is veheti. Kiskőrösön ugyanis a hagyomány kézzel fogható és eleven.

A Petrovics család alig néhány évet töltött Kiskőrösön, Petőfi Sándor sohasem tért ide vissza. Mégis ez a kisváros a Petőfi-kultusz megkérdőjelezhetetlen központja, minden bizonnyal azért is, mert talán nincs még egy hely a magyar glóbuson, ahol ilyen kitartással és ennyire sokoldalúan igyekeznek a világhírű nemzeti örökséget helyi léptékben is működtetnéssé tenni. Jelzésértékű, hogy a mindenkori polgármester a múzeum őrizetében lévő százéves ezüst emlékerleget magasba emelve minden szilveszterkor esküt tesz arra, hogy a város mivel gyarapítja, támogatja a következő évben a Petőfi-kultuszt. És meg is tartják fogadalmukat!

Kiskőrösön nagy alázattal fordulnak a fogyasztói igények felé, de határozottan ragaszkodnak ahhoz, hogy a kultúra minden horizontját megjelenítsék, a helyi tudattól a magasművészetet át a tudományos értelmezésig. Jó példa erre a szülőháztól különálló emlékmúzeum, amely eleve közgyűjteménynek épült, és megszakítás nélkül máig a tudományos megközelítés műhelye. De a lenyűgözően modern János Vitéz Látogatóközpontnak a múzeum fenn-

hatósága alá való visszakerülése is ízlésformáló, értékelvű koncepciót sejtet.

A Petőfi 200 emlékévk záróünnepségére készülődve fogadott bennünket a kicsiny múzeum igazgatója, dr. Filus Erika néprajztudós, aki kilencedmagával sáfárkodik a nagy múltú szülőház, a hozzá tartozó gyűjtemények és a látogatóközpont öröksége körül. „Civilben” kétgyermekes édesanya, valamint a hamarosan jubiláló helyi tánccsoport, a Szivárvány Szlovák Táncegyüttes titkára és aktív tagja is. A pompás kiskőrösi népviselet történetéről írta bölcsészdoktori értekezését – a gyűjtés szempontjából az utolsó órában, mint mondani szokás. Messziről indul a beszélgetés: szerteágazó tevékenységének erről a látványos szeletéről kérdeztük először, s közben kibomlottak a gyűjteményvezetői felelősségről szóló nézetei és a minden ízükben megújult kiállításokkal kapcsolatos műhelytitkok is.

CREDO: A város és a múzeum terei rendszeresen megtelnek a helyi tánccsoport hagyományőrző produkcióinak szín- és hangkavalkádjával. Mitől ilyen élő ez a szimbiózis a helyi közeggel?

FILUS ERIKA: Úgy igyekszünk a Szivárvánnyal, hogy inkább megtartsuk és továbbfejlesszük az értéket, a szépet a múltból. Nem is szeretem a *hagyományőrzés* szót – a hagyományt művelni kell. Tehát nem úgy van, hogy tudunk egy szlovák éneksokrot, és mindig azt énekeljük, hanem állandóan képezzük magunkat autentikus gyűjtések alapján a zene-tudományi intézet forrásanyagából, más gyűjtők-től is, vagy ha még lehet, vásárolunk helyiektől régi ruhát. Ha más tájegységnek a táncait mutatjuk be, annak a térségnek a viseletét is ugyanolyan körültekintően vesszük fel. Tanulni, kérdezni, tapasztalni kell minden egyes tájegységnél, hiszen mindegyiknek saját szabályai vannak. A zenét, táncot, viseletet „vissza kell tanulni”, mi ezt igyekszünk felmutatni, hiszen ettől élő a múlt.

Egy kedves példa a napokból: nemrég a tánccsoportban egy pár összeházasodott. Viseletben álltuk nekik a sorfalat egy-egy szál virággal, ahogy mentek be a templomba, táncoltunk nekik a főtéren, egy társam verset mondott, és az éjszakai

mulatságban is ott voltunk. Csilla, a menyasszony megkapta tőlünk az új asszonynak járó első főkötőt. Ez itt történik a város életében, látnak minket, lehet csatlakozni hozzánk.

C.: *Mennyire azonosulnak a gyönyörű ruhákhoz tartozó régi „dress code”-dal?*

F. E.: Amikor fellépünk, igyekszünk betartani a gazdag, de fegyelmező rendszert, a kódokat a viseletben és a viselkedésben egyaránt. Én például már nem fehér harisnyát veszek, hanem testszínűt, nem fehér kötőt veszek a szoknyáimhoz vagy a ruhához, hanem feketét. Nekem már főkötő van a fejemen. Figyelünk erre, a legidősebbek már szinte csak fekete ruhában vannak, de ott vannak mellettük világosban a lányok. Nekik szalag van a hajukban, aki pedig asszony a való életben is, annak felkontyoljuk a haját – most is Csilla éjfélkor visszajött menyecskének, és akkor rátettük a fejére a kontyot.

C.: *Van bármi, ami ebből be tud szivárogni a hétköznapiakba, akár csak kis napi rituálék, gesztusok?*

F. E.: A szlovák hagyományokat valójában a múzeumi munkába lehet bekapcsolni igazán. Tehát ez a hagyományművelés az ünnepekhez, a tanításhoz és a múzeumhoz kötődik. A vitrinben lévő textíliák között van olyan, amelyet sohasem mostak ki: nem szabad,

tönkremenne. Elképzeltetik, mennyire vigyáztak rájuk, és vigyázunk mi is! Gözöléssel, keményítéssel készítették elő őket, hogy úgy álljanak, ahogy kell. A templomban például sokan le sem ültek bennük.

C.: *A kiállított babákat meg szabad érinteni?*

F. E.: Persze! Jönnek a legkisebbek, óvodások is, kezükbe veszik a régi babákat. Benézünk a kiállított női viselet szoknyája alá, megszámloljuk, hány alsószoknyája van. Együtt dagasztjuk a tésztát a tájház udvarán, mert ez is lényeges a tudomány mellett, ebből is emlékezet lesz: kézbe adjuk az élményt, az eredetiséget. Közben elmondjuk, hogy ilyen vagy olyan színt a kifestőben ne használjunk; hogy a hímzészinta mit jelent, és kihez tartozik; melyek a hagyományos motívumok, és ezt mindenki nagyon szereti. Nyilván féltjük és óvjuk a gyűjteményt. De vannak demonstrációs tárgyaink, ezeket bekészítjük a felnyitható sublótba, a látogató keze ügyébe. Megengedjük a gyerekeknek, hogy ha van lábára illő csizma ezek között, próbálja föl, vegye kezébe a csizmahúzó is – hát mi baja lenne annak a tárgynak, ha egy gyermek kipróbálja? Ellenkezőleg: látja, hogy egy ilyen lábbeliben nem lehet akárhogy állni, ki kell húznia magát! Felöltöztetjük őket egy-egy rend viseletbe, hogy érezzék a súlyát: csak pakolom, pakolom a lányokra a ruhát, és érzik, hogy nehéz, hogy meleg;



és közben megérik azt is, milyen volt régen megállni vagy elszaladni, mozdulni vagy kiállni egy helyzetben. A viselet elviselést és viselkedést is tanít.

C.: *Hányan vannak a múzeumban, akik ezt az aktív élményközvetítést vállalják?*

F. E.: Kilencen vagyunk összesen. Minden hétfő kivételével dolgoznak a kollégák, de nem vagyunk annyian, hogy például egy nagy tájházas rendezvényt meg tudjunk csinálni: amikor a kemencébe be kell fűteni, az két kollégánómet két napra lefoglalja. De hál' Istennek, van egy holdudvarunk. A tájház a szülőházhhoz hasonlóan egy létező közösséghez és egy élő emlékezeti kultúrához kapcsolja a látogatóit, ennek eszköze egy holdudvar is óvónókból, tanítókból, hagyományórzó asszonyokból. Jönnek a nyanyik dagasztani – így szoktuk mondani, ez nem sértő! –, kenyérlángos, hólabda készül a látogatók előtt az érdeklődők bevonásával. Ezért is visszajárnak, mert jó élmény gyermeknek és felnőttnek is, hogy odamehettek, és segíthettek. Szokott lenni szlovák tábor (azt nem mi szervezzük, hanem a kiskőrösi szlovák önkormányzat), egy hétig ott vannak a tájház körül. Úgy higgyék el, hogy eszükbe sem jut a gyerekeknek a tabletet elővenni és elvonulni egyedül ketyerészni vele! A fiúk kiszedik a krumplit, a lányok pucolják, főzzük, törjük, ők csinálják. Ennek a működésnek a lényege az autenticitás és a rendszeresség, a hagyomány értékvilága ettől természetes és tanulható. Él.

C.: *Említette a „nyanyikat”. Hogy tekintenek önökre azok, akik ismerik a meglevenített hagyományt, de már kiléptek a viseletből, a régi szokásrendből?*

F. E.: Az utolsó néni, aki hordta a viseletet, már meghalt. A mi segítők már nem használják az öltözetet, csak nagyon ritkán veszik fel. De amikor mi a csoportban elkezdtünk ezzel komolyan foglalkozni, mindig kikértük a tanácsaikat. Amikor kezdetben lejöttünk a színpadról, rendszeresen keményen megkritizáltak: „Neked lógott a szoknyád, rajtad kevés volt ez vagy az, amaz félreállt, a kötényed nem volt szépen kivasalva.” Egyszóval mindig megkaptuk a magunkét. Az utóbbi öt-hat évben jár ki először a dicséret: jó, jó, nagyon szépek vagytok. Tehát most

jutottunk el mi is odáig, hogy „visszatanuljuk”, hogyan kell ebben a ruházatban és szokásrendszerben mozogni, létezni.

C.: *Vannak még családok, ahol őrzik a régi ruhákat? Van rálátása a múzeumnak a magánkézen lévő helyi tárgyi anyagra?*

F. E.: Tudom, hogy melyik néninél van, mondjuk, egy gyönyörű kék bácskai [borotvált, mintás se-lyemkelméből varrt felsősoknya – a szerk.], előfordul, hogy kölcsönadják. De nem adják még el, még ragaszkodnak hozzá – lehet, hogy az unokák, dédunokák kezén majd másként lesz. Most volt egy nagyon érdekes felfedezésünk: a tánc csoportunk művészeti vezetője fölhívott, hogy talált a világhálón egy gyűjtőt, aki pár évtizede fölvásárolt egy csomó kiskőrösi viseleti darabot, most pedig el akarja adni! A Szivárvány tánc csoport azonnal visszavásárolta, így visszakerültek Kiskőrösre olyan eredeti anyagból és szabással készült viseletek, amelyeknek nincs párja. Fényképeken látni ilyeneket – mindjárt át is hozom, mert itt van az irodámban.

C.: *Mennyire volt zárt világ néprajzi, társadalmi értelemben a kiskőrösi Petőfi születésének idejében?*

F. E.: Kiskőrös evangélikus vallásával és tót, szlovák etnikumával a Wattay-féle betelepítéstől, az 1700-as évektől elütött a környék magyar lakosságától: a Kalocsa környéki katolikus paraszti világtól is, a Kiskunság református hagyományától is, és persze a délszláv faluktól is. A környező települések, Kaskantyú – ahová a családom apai ága köt, és ahol élek –, valamint Cebe, Tabdi és a többi Kőrös pusztái voltak, itt telepítették a híres kőrösi borszólót, ide építették tanyáikat a kiskőrösiek. Később ezek a települések elszakadtak, a 20. század második felében megnőtt a mobilitás, de eredetileg ez Kiskőrös vonzáskörzete. Nagyon dolgoz és nem kifejezetten mozgékony nép laktá ezt a kis környéket, de tudni kell, hogy Kiskőrös nyílt piacozási körzettel rendelkező mezővárosként vonzó közeg volt a korabeli viszonyok között. A szőlő és a helyi ipar eltartotta a lakosságot, a 19. század második felében már igen jómódúak voltak a kőrösi tótok. A kiskőrösi viselet gazdag és jellegzetes, és persze ennek a fejlődése

alapján is meg lehet különböztetni a környéktől a kőrösieket mint néprajzi és társadalmi közösséget.

C.: *A kiskőrösi viselettel elsőként te foglalkoztál tudományos ígérennyel.*

F. E.: Már akkor is táncoltam, de nem gondoltam, hogy ebben a témában még ennyi minden kutatnivaló van. Szegeden végeztem, aztán az ELTE-re jártam doktori iskolába. Az volt az értekezésem célja, hogy nézzük meg, hogy az 1700-as beköltözéstől nemek, életkorok, tevékenység, alkalmiság szerint hogy alakul az otthoni ruha, a munkaruha, a félünneplő és a nagyünneplő története. A viselet a tulajdonosának az értékszemléletéről árulkodik, és ez élményszerűen kutatható és bemutatható. A kiskőrösi úgynevezett parasztpolgári viselet, fénykora a 19. század második fele. Jellegzetessége, hogy a kalocsai vagy más rurálisabb paraszti ruházatokhoz képest – bár szintén nagyon cifra – a szoknya nem rövidül az idők során. A pruszlik, a mellény sem kerül soha az ing fölé, megtartja alsónemű szerepét. Volt egy protestáns polgárosult jellege, ami mutatja az evangélikus vallás helyi összetartó szerepét.

C.: *Három kulcsszó: vallás, divat, mobilitás. Lehet-e a protestáns hovatartozásnak szerepe ebben a típusú zártságban, és mennyire volt nyitott a külső hatásokra? A Szabó Zoltán által leírt „cifra nyomorúság” tetten érhető-e helyben, összefügg-e a viselet díszessége a társadalmi mobilitás, az iskoláztatás, az egyéni kitérés lehetőségek hiányával?*

F. E.: „Hadd korogjon, csak ragyogjon!”? A kőrösiek nem jártak el úgy, mint a palócok vagy a matyók az Alföldre részes aratónak, summásnak, kuporgatni a pénzt, visszavinni és gyönyörű viseletekbe fektetni. Ehhez a cifrasághoz ott hozzátartozott, hogy hihetetlen nyomorban éltek, el sem tudjuk képzelni, de az ünneplőruháik tényleg hét nyelven beszéltek. Itt nem volt ez jellemző, mert nem jártak el messzi vidékekre, megtalálták a szőlőmunkában mindig is a számításukat, itt mindig volt mit csinálni. Napszámba eljártak a lányok saját keresetüket gyarapítani, a Dunántúlra valamennyire eljártak idénymunkába, de nem volt ez olyan hangsúlyos társadalomformáló tényező, mint az említett matyóknál vagy a palócok közt.

C.: *És a vallás? Tetten érhető-e a régi kiskőrösi parasztpolgári világban az evangélikus hit megkülönböztető hatása?*

F. E.: A telepítő kegyúri nemzetség, a Wattay család vallását szigorúan gyakorló evangélikus család volt, és azok a szlovákok, akiket ők az 1700-as évek elején betelepítettek ide, bár a Felvidék több vármegyéből érkeztek, és kulturálisan, nyelvjárásukban, hagyományait tekintve nagyon különböző emberek voltak, egy dolog összekötötte őket: ez pedig az evangélikus vallás. Ide kerülve, ahol a kalocsai katolikus érsekség itt van a szomszédságban, egyedül voltak evangélikus szlovákok. Ez volt az alapja az egységesülésnek, ami nyelvi egységesülést is jelentett, és ehhez a közös alap az evangélikus vallás volt. Az első időben nem volt vegyes házasság. Utána azért Kiskőrös rájött arra, hogy ha itt megakarnak maradni a homok kellős közepén, akkor bizonyos nyíltságra szükség van. Gazdasági oldalról nézve: évente több országos állat- és kirakodóvásárt tartottak itt, illetve több fontos út is itt haladt át, az Erdélyből érkező sószállító úttól a marhahajtó rác útig. Így aztán találkozhattak a különböző vallású és nemzetiségű emberek időszakosan, és ez hozta magával az újításokat, a divatot.

A viseletben éppolyan törvényszerűségek működnek, mint a divatházak világában, csak a divatház évszakos trendjeihez képest a viselet két-három emberöltő alatt változik meg. A nagylány megkapta a kelengyéjével azokat az öltözetdarabokat is, amelyeket később, asszonykorában hordott. Olyan hihetetlen munka és érték van egy-egy teljes rend ünneplőruházatban vagy kelengyében – a réteses abrosztól kezdve az utolsó dísztörölközőig –, hogy ha a lány ki akart volna vetközni ebből a hagyományból, rögtön szembekerült volna a családjá gazdasági érdekével és morális felfogásával. A változás nagyon lassú folyamat, viszont az újításokat mindig is szívesen fogadták a kőrösiek. Gondolok itt új alapanyagokra, újfajta csipkékre, például nagyon sokat változott a menyasszonyi fejdísz: emögött van egy olyan innovatív szándék, amely azt jelzi, hogy nem mindent a közösség visz végbe, az egyéniségnek nagy terepe volt a közösségi normák alakításában.



▲ Részletek a látványtár kiállításából. Fotó: Knap Zoltán



▼ Részletek a látványtár kiállításából. Fotó: Knap Zoltán

De azért alapvetően konzervatív rendről beszélünk. A főkötőket például annyira szigorúan vették, hogy egy asszonynak a teljes kibontott haját még a férje se láthatta soha. Este ezt vette le utoljára, reggel ezt tette föl először. Nemcsak a főkötőpompa miatt fontos ez néprajzilag, hanem mert mutatja, hogy a hajhoz ebben a protestáns közegben is mindenféle plusz tartalom és arra vonatkozó tabu kapcsolódott...

C.: *Saját nyelv, saját vallás, és nincsenek a közelben rokonok – történelmi távlatban hogyan tudták megőrizni a kiskőrösi evangélikusok a sajátágukat, az identitást?*

F. E.: A dolog ereje abban volt, hogy ugyanazt az életet élték, mint a nagyszüleik, és tudták, hogy a gyerekük is ugyanazt az életmódot folytatja, amit az ő generációjuk. Ezt a tévesztés számolja föl. Eljött az 1950-es, '60-as évek időszaka, itt is gyárak, üzemek létesültek. Itt nem tsz volt, hanem állami gazdaság, az egy kicsit szabadabb volt, és mindig volt háztáji. Ettől függetlenül, mint mindenütt, itt is ekkor hagyták el a viseletet, mert nyilván nem lehet úgy elmenni egy konzervgyárba dolgozni, hogy bőszoknyában van a nő, mert nem tudnak abban működni. Nagyon sokan kivetkőztek – és ezzel egy csomó kötöttség alól felszabadultak. Korábban, ha ment valaki az utcán, ha nem is volt rokon, megszólták, hogy „te, Maris, gyűrött a kötőd, menjél vissza!”, és akkor visszament. Az idősebbek regulálták a fiatalokat. Teljesen általános volt, hogy a lelkész kiprédikálta a viselkedési normától eltérni merészelve. Bármit gondoljunk is ma erről, ez egy társadalmi önszabályozó rendszer volt, amely megbomlott attól, hogy az asszony meg a lány kénytelen elmenni dolgozni az üzembe, a „közösbe”. Van önálló, saját keresete, ő dönti el, hogy milyen ruhát vesz, és ettől kezdve a viseletet csak templomba és nagyünnepre ölti föl. Innen már csak egy lépés az alkalmoszerű visszaöltözés. Utána meg már végig szűk ruhában marad.

De nagyon érdekes, hogy a viseletváltás nem volt zökkenőmentes. Az elsőket, akik kivetkőztek, mindennek elmondták: cédának, legényesnek, csapodárnak, mert szakítottak a hagyománnyal. Aztán

tíz-tizenöt éven belül ez átfordul. Sokkal többen vetkőznek ki, és azokat a lányokat, akik benne maradnak, őket aztán már elmaradottnak gondolják. És a legények, akik először azért nem vették feleségül azt a lányt, aki kivetkőzött, merthogy ő elhagyta a kiskőrösi szokásrendet, félnemzedéknyi időn belül már a „polgárosodott” lányokhoz húznak, és a parasztlányokkal nem szívesen állnak szóba. Ez nagyon rövid idő alatt zajlik le. Végül az asszonyok, az idősök maradnak benne a viselt hagyományban, öreg fát már nem lehet átültetni. Éppen ezért konzerválódik a ruha, maradnak a sötét színű darabok, elvész a változtatás lehetősége. Ez az oka, hogy fehér lányruhát már nem találunk sehol, ami volt, elviselték, a gyűjtések időszaka előtt elhasználták, kikopott.

C.: *Miért fontos a viseletkutatás?*

F. E.: Egy díszes menyasszonyi vagy „menyecskeszett” egy családnak akár az egyévi bortermésébe is belekerült. Képzelnék el, hogy egy egész család egy évig azért dolgozik a szőlőben, hogy az eladó lánynak vagy az asszonynak meg tudják venni a ruhájához az anyagot csipkéstül-mindenestül! Ezeket az anyagokat zsidó kereskedők hozták külföldről, Németországból, az örökös tartományokból, egyes kelmék azonosíthatóan Lyonban készültek. A viselettörténeten nagyon szépen leszűrhető, hogyan viszonyultak a helyiek az értéktörzéshez, aminek az alapja, hogy tudatában voltak, mi mennyibe kerül, és mennyit kell érte dolgozni.

Annak is nagyon-nagyon örülök, hogy körülbelül negyven adatközlővel készíthettem interjút. Sajnos közülük ma már csak hatan-nyolcan élnek. Rengeteg fényképet, emléket, tudást kaptam ezektől a nyílt, barátságos asszonyoktól, akik közül az utolsó fecskék most mennek el tőlünk... Az ő tudásuk százötven-kétszáz évre visszamenő tapasztalatot hordozott, ha nem nagyobbat. Ma már intézményvezetőként nem lenne időm erre a gyűjtőmunkára.

C.: *Másodszor nyerte el idén a kiskőrösi szlovák tájház az Év Tájháza díjat. Gratulálunk!*

F. E.: Igen, köszönjük szépen! Ez tényleg óriási elismerés. Több mint hatszáz tájház van Magyarországon, és nekünk van egyedül kétszeres Év Tájháza címünk. A laudációban éppen azt emelték ki, amiről

▼ A múzeum egyik adományozója, Albert Zsuzsanna kiskőrösi leány- és menyasszonyöltözétekben. Fotó: Knap Zoltán



előzetesen beszélgettünk: a helyi identitásőrzésnek a központja ez a múzeum és a tájház, hiszen mi tudatosan építünk arra, hogy az óvodások és az iskolások eljőjenek ide, és elsajátított tevékenységek révén a világképük része legyen a helyi hagyomány, a múlt élettapasztalatának egy-egy élményszerű szelete. Például megvannak azok a tanár nénik, akiket főlhívhatunk, hogy Luca napja alkalmából hozzák el az osztályukat egy kis Luca-búza vetésére. És ehhez nem kell semmi, kell a gyerekek két kis keze, meg

kellenek kis poharak és némi törődés: kiszámoljuk közösen a száz kis búzaszemet, és elültetjük. Elviszik haza és az iskolába, és mindennap megnézik, kikelt-e már. Nemcsak rendezvények alkalmával lehet megmutatni, mi van a múzeumban, hozzá kell tenni az emberi részét is, amely élteti.

C.: *A kiterjedt intézményes kapcsolatokat személyes odafigyeléssel kell működtetni.*

F. E.: Igen, erről van szó. Rendes helyeken ez szétválaszthatatlan, hál' Istennek, nálunk is így van.



Ettől hiteles itt helyben az, amit tudományosan vagy módszertanilag mi, szakemberek el akarunk mondani. A személyesség az intézményes és társadalmi kapcsolatokban nagyon fontos. Az emberléptékű mércéhez ragaszkodunk. Ez sokszor a gyerekek élményeire van kihegyezve – én például azért tartok otthon nyulat, mert számíthatnak rá a gyerekek, hogy kerti rendezvényre behozom, és a kicsik játszhatnak vele. De mondok egy érzékletesebb példát. Készült az új kiállításához egy János

vitéz-animáció. A kiskőrösi iskolások mondták fel az egész történetet, több száz rajzot készítettek, és Bogó Krisztina grafikus ezekből készítette el a nagy sikerű animációit. A látogató a kiskőrösi gyerekek hangján és fantáziája szerint hallja-látja Petőfi elbeszélő költeményét. Gondolhatják, mennyire büszkék magukra ezek a gyerekek és a szüleik is! Az október 6-ai emlékműsor pedig minden évben a Wattay technikum tanulóié. Mindig számíthatunk rájuk és a tanáraikra.

▼ „A zenét, táncot, viseletet »vissza kell tanulnunk, mi ezt igyekszünk felmutatni, hiszen ettől élő a múlt.” (Falus Errika) Részletek a látványtár kiállításából. Fotó: Knap Zoltán







▼ Díszesen hímzett suba a látványzár enteriórjében. Fotó: Knap Zoltán

C.: *Október 6-ának szintén különleges hagyománya van Kiskőrösön, jól tudom?*

F. E.: Nagyon jó kapcsolatban vagyunk Krámer Iván nyugalmazott alezredes úrral, aki a legismertebb '48–49-es magángyűjtők egyike, és pazar relikviákat, dokumentumokat kölcsönöz nekünk erre a napra. De Hermann Róbert, Csikány Tamás, Pelyach István nevét is említhetném, az ő figyelmük, jelenlétük, tudásuk és gyűjteményük immár évtizedek óta a múzeumi ünnepeink meghatározó alkotórésze. A mostani kiállításon Kedves Gyula a huszárságról beszélt, a kiállított litográfiákon pedig ott van a szabadságharc összes ütközete. Ha idejön egy pedagógus az osztályával, negyvenöt perc alatt a szabadságharc teljes történetét emlékezetes módon meg tudja tanítani az osztálynak.

C.: *Mindig megvolt a cselekvő bizalom a múzeum és a város között?*

F. E.: A múzeumon belül is megvolt, megvan – a kolégám elhivatottságát és az egymás iránti kölcsönös bizalmat csak hálásan emlegethetem, számíthatunk egymásra. Ami a várost illeti, már az elődöm, Kispálné dr. Lucza Ilona is arra törekedett, az volt az igazgatóságának az egyik fő csapásiránya, hogy ha itt van ez az óriási adomány, hogy még megvan Petőfi szülőháza, és gyönyörű, ragyogó állapotban van, akkor ezzel nekünk úgy kell sáfárkodnunk, hogy ne csak holt dolog legyen, ahol csak állni és csodálkozni szabad, aztán kimenni. Ica kezdte a kertben a családias nyári rendezvényeket, beengedtük a vendégeket, hogy lássák, élő közösségi hely a múzeum a körülötte rendezett koncertekkel, színelőadásokkal és játékos kitelepülésekkel. A szülőház mellett, a szoborparkon túl van az irodalmi múzeum, amelynek a földszintjén állandó kiállítás van (éppen most újult meg teljesen), az emeletén előadásokat, időszaki tárlatokat hirdetünk, a tájházban pedig a kötetlenebb programok vannak – de a kötetlen nem azt jelenti, hogy nem éppen ezek által lehet bizonyos rétegnek vagy korosztálynak a kötődését, érzelmi kapcsolódását elnyerni. A kulcsszó

„Kiskőrös az első számú zarándokhely a magyar világban, ha Petőfiről van szó – de ehhez a múzeumnak nyitottnak és mozgékonynak kell lennie.”

a jelenlét – a múzeum részéről is a város életében, és nemcsak a városában, hanem a szakmáiban is. Évi húszezer látogató mellett is mindig utazunk Pozsonytól Koltóig, a Délvidéktől Nyugat-Magyarorszáig hol kiállításokkal, hol szakmai tanácskozásokra. A fenntartó nem bírálja felül a szakmai döntéseinket, támogat minket a céljainkban és az intézményes építkezésben. Szerintem ezt az igyekezetet látják bennünk a tudományos körökben is, és az említett hadtörténet-

szek, elkötelezett szellemiségű magángyűjtők kitüntető bizalma is ehhez kapcsolódik. Kiskőrös az első számú zarándokhely a magyar világban, ha Pe-

tőfiről van szó – de ehhez a múzeumnak nyitottnak és mozgékonynak kell lennie. Legalább nem macskásodik meg a lábunk az ülésben...

C.: *Volt itt egy nagyon érdekes változás, nem minden konfliktus nélkül, amelyben nyilván a fenntartónak is állást kellett foglalnia: arra gondolok, hogy a János Vitéz Látogatóközpontot sikerült visszaszereznie a múzeumnak a piaci alapon működő üzemeltető cégtől. Vagyis győztek a múzsák: a fesztiválos kultúrafelfogást legyűrte a múzeum. Ez országosan is érdekes gyűjteményügyi és kulturális probléma, hogy mi történt itt, mert az élet a múzeumot igazolta, tehát ez egy pozitív példa. Kérdezhetünk erről?*

F. E.: Persze! Hihetetlen sok álmatlan éjszakát okozott nekem, mert a János Vitéz Látogatóközpont nagyon különleges, igazán lenyűgöző hely. Ilyen élményszerű kiállítás nem sok van Magyarországon. Végigvezeti a látogatót egy labirintuson keresztül a patakparttól Tündérorszáig (hat fő mehet be egyszerre), közben János vitézhez hasonlóan a látogatóknak is kihívásokat kell megoldaniuk – tableten, érintőfelületen. Meg kell dobálni az óriást, ketté kell hasítani a törököt, közben jönnek a hanghatások, fények, halljuk az elbeszélő költemény részleteit, és a végén jön a szép feloldozás. Katartikus élmény kicsiknek és nagyoknak is. Természetesen nagyon költséges egy ilyen komplex csodának a létrehozása.

Okkal merült fel, hogy piaci alapon kell működtetni, és ennek érdekében a hagyományos múzeumi lehetőségek és értékek háttérbe kerültek. Ennek aztán az is része lett, hogy a látogatóközpont boltjában a dinoszaurusztojástól a leginadekvátabb műanyagokig mindenféle vásári bolondság is kapható volt. Ez a múzeumi értékörzés – egyébként szintén nagyon kreatív és munkaigényes – kínálatára is veszélyes volt. Elkezdtek ezért a János Vitéz Látogatóközpontot is múzeumosítani: áthelyeztünk oda programokat a szülőház felújítása idején, kicseréltük az egész bolti kínálatot, a nagy látogatócsoportok kettébonthatásával (amíg az egyik felük az emlékmúzeumot és a szülőházat nézi, addig a másik a látogatóközpontban van) a hagyományos látványvilágot és térhasználatot is beépítettük a „turista-programba”. Természetesebbé vált a helyzet, a fenntartó szempontjából is könnyebb lett az üzemeltetés. A múzeum széttagozottságát is a javunkra fordítottuk ezáltal, hiszen ha egy delegáció vagy egy diákcsoport együtt látja a modern és a hagyományos formákat, az egységes elbeszélés a kontraszt mentén mindennél komplexebben mutatja meg, miről is van szó a Petőfi-kultusz és Kiskőrös esetében. Utoljára említem, de minket igazol a növekvő látogatószám és az ezzel járó jegybevétel is. Persze ez még mindig nem jelenti azt, hogy el tudnánk magunkat tartani, ehhez kell a fenntartó. De azt hiszem, bizonyítjuk a városnak, hogy Kiskőrös a múzeumtól is az, ami!

C.: Valóban ennyire épít a város a múzeumra?

F. E.: Kiskőrösnek három pillére van, amelyre építhet: a Petőfi-kultusz, a szlovák hagyomány és a homoki szőlő. Ebből a három dimenzióból kettőt is „partiképesen” képvisel a múzeum nemzetközi és hazai porondon egyaránt, de a hagyományörzés révén a borkultuszhoz is tudunk kapcsolódni. Ezt Barkóczy Ferenc polgármester úr és utódja, Domonyi László is felismerte, tudja. Addig mondta Lucza Ilona is, én is, hogy micsoda önmagán túlmutató fejlődé-

„Ha előkerülne az a családi imakönyv, amely biztos, hogy megvolt (...), az azért lenne nagyon jó, mert abba bizonyára Petrovicsék is szépen beleírták az elején, hogy ki hol és mikor született.”

si potenciál van a nálunk lévő értékekben, hogy a fenntartó erkölcsi kötelességének érzi ennek a segítését. Az, hogy Kiskőröst azonosíthatjuk Petőfivel, óriási adomány, és a kultuszra turizmus épül. Némi túlzással azt mondhatom, hogy a városi fürdőhöz és gasztronómiához kapcsolódó vendégéjszakák száma a múzeumi kollégák hivatástudatán múlik. Mert fürdő és jó konyha nagyobb helyeken is van a környéken, de ilyen lelki és szellemi térerő nemigen. A múzeumban nincs sztenderd a tárlatvezetések-nél, a szülőházban nem használunk *audioguide*-ot: az emlékházban személyes szakmai vezetés van jól képzett muzeológusokkal, mert ez a megrendülés színhelye, a kultusszal történő személyes találkozás. Mi ezt nagyon komolyan gondoljuk, máshogy nem is

lehet csinálni. (Valóban sokan megkönyezik a szerény, szegényes szülőház látványát.)

C.: *Ha már szóba került Petőfi Sándor szülőháza, kanyarodjunk egy kicsit a szülőház felé, és hadd kérdez-*

zünk valami nagyon szakmába vágót a gyűjteményi jelleggel kapcsolatban. Nagyon izgalmas módon ágyazódik be a város szövetébe a múzeum, és a múzeumhoz tartozó különböző helyszínek is más-más koroknak a lenyomatai a parasztháztól a modern épületig. De hány eredeti Petőfi-tárgy látható Kiskőrösön?

F. E.: Bármennyire fáj is ez nekünk, Kiskőröshöz Petőfinek életében csupán három tényben volt köze: itt született, itt keresztelték meg, és itt élt néhány hónapot, amíg el nem költöztek innen. Nem tudunk róla, hogy bármikor visszatért volna ide. Tudjuk, hogy felnőttként el akart jönni látogatóba, de aztán nem így alakult az élete. Egyetlen költeményt sem írt Kiskőrösön, egyetlenegy versében sem fordul elő a város említése. Ez nehéz muzeológiai szempontból. A kétszázadik évfordulóra minden Petőfi-emlékhely megújult, gondoltunk mi is, hogyan tudnánk méltón és arányosan élni a lehetőséggel. Nekünk itt a szülő- és keresztelőhelyből adódó tárgyi lehetősé-

geink vannak, és a kultusz. A tárgyaknál maradva: a szülőágy (amely nem is a miénk, hanem a Petőfi Irodalmi Múzeumé Budapesten, itt csak kiállítjuk), Petrovics István ládája és pipája, az almárium, a tintatartó, Petőfi keresztanyjának az imakönyve (Krámer Ivántól kaptuk), a keresztelőkancsó – ezek eredeti Petőfi-tárgyak Kiskőrösön. Gyönyörű másolataink vannak, a keresztelőmedence például restaurátori műremek, de valóban kevés az eredeti tárgy. A cél ugyanakkor nem kevesebb, mint a hitelesség – ezt a magyarázó szövegek kontextusa és a hely szelleme adja. A szülőház elsősorban kultuszhely, ahol a születés, a családi élet, az indulás körülményeire hívjuk fel a figyelmet. Nem törekedtünk arra az emlékmúzeumban sem, hogy túl nagy ívű kiállítást hozunk létre, amely a születéstől a haláláig foglalkozik Petőfivel, hanem ott kivettük az életútból a hétéves alkotói időszakot, csak azt az 1842 és 1849 közti hét évet, amely alatt megszületett az az életmű, amely őt világirodalmi szintre emelte: és ezt szeretnénk volna olyan kreatívan megmutatni, hogy kiderüljön minden látogató számára ennek a fiatalembernek az igazi nagysága.

C.: *Tegyük fel, hogy előkerülhetne valamilyen Petőfihez vagy a családjához köthető tárgy. Mi az, aminek nagyon örülnének, ha holnap beállítana vele valaki?*

F. E.: Ha előkerülne az a családi imakönyv, amely biztos, hogy megvolt – mert minden családnál volt –, az azért lenne nagyon jó, mert abba bizonyára Petrovicsék is szépen beleírták az elején, hogy ki hol és mikor született. Úgy gondolom, ez a keresztelési bejegyzésen kívül még egy olyan megdönthetetlen bizonyíték lenne, amely eloszlatna minden kérdést Petőfi illetőségével kapcsolatban. Nekem személyesen is rossz érzés az, hogy az emlékében is még mindig szembesülhetünk azzal a kérdéssel, hogy hol is született valójában Petőfi Sándor. Komolyan itt tartunk, ez érdekli az újságírókat, hogy ebből a problémából bulvárhírt lehet csinálni?

C.: *Igen, hát a rikkancs is szakmának számít ma már, nem csak az utcán van helye...*

F. E.: De ez már régen nem kérdés! Nincs mi alapján mást állítani, mint amit az irodalomtörténészek

megkutattak már, hiába hangzik olyan jól, hogy azt se tudjuk, hol született, hol halt meg: az igazság az, hogy dehogynem, pontosan tudjuk mind a kettőt! Nem ezzel kellene foglalkozni. Szerencsére az emlékében nagyon sok komoly kutatás volt, és jó kötetek jelentek meg. Petőfi embersége – szebb és rosszabb tulajdonságaival – például szintén előtérbe került. Ebből elég szenzáció elhíresztelhető, csak olvasni kellene...

C.: *Száznál is több rendezvény volt a városban az emlékévé kapcsán. Hogy látja most a kitűzött céljait, az erőforrásait és az eredményeiket?*

F. E.: Március 15-e vagy a Petőfi-szilveszter rendezésen kiürítette a tartalékokat minden értelemben. Különleges intézményi kihívás volt részt venni olyan színvonalú művészekkel fémjelzett rendezvények megszervezésében, mint Miklósa Erika vagy a százhatvan fős Dohnányi szimfonikus zenekar. Meg kell birkózni az ilyen nagy, nagyon nagy kihívásokkal is, ez most már elkerülhetetlen a kiskőrösi múzeum számára is. Szeretnénk más nagyságokat is idehívni alkalomról alkalomra. Nekünk valójában az a dolgunk, hogy a kicsikéket – az akkorákat, mint az én kisfiam, akinek nyilván első dolga, hogy nyomkodja a kutyüit – megtanítsuk arra az érzésre, hogy szeressen ide bejárni, hogy érezze azt, hogy a vers meg az irodalom másik dimenzió, és hogy olvasni jó, verset tanulni jó. Mert ha megtanulunk tíz-húsz Petőfi-verset, az annyi mindent fejleszt az agyi tevékenységekben is, hogy ebből profitálunk más területen is. A szépséget tudni is lehet, az érzelmek igényesen is kifejezhetők, és nem arról van szó, hogy költőpalántákat akarunk nevelni, hanem hogy a gyerek szeressen olvasni, és legyen neki megnyugvás az, hogy leveszi a polcra a Petőfi-kötetet, és foglalkozik magával általa. Az is a célunk, hogy közösségi élmény legyen Petőfi. Ezért van minden évben például versmaraton. Jönnek az iskolás gyerekek, ovisok, bárki jöhet, fölolvashat a múzeumban, vagy szavalhat, együtt is mondhatják. Az idén végigolvastuk az egész Petőfi-életművet harminchat óra alatt. Mind a nyolcszázötvennyolc verset, szünet nélkül. Több mint kétszázan vettek benne részt, közösség született ott és akkor. Nem megismételhetetlen, de életre szóló élmény.



C.: *Lenyűgöző ez az érzelmi hitelesség! Tervezhető-e a gyűjteményi élet a mostani kultúrafinanszírozási körülmények között azon az országos és nemzetközi horizonton, amely a múzeumhoz kötődik?*

F. E.: Én nagyon remélem, hogy tudunk példa lenni. De közben fontos az a szemlélet is, hogy tudjunk másoktól is tanulni. Elég gyakran hívnak konferenciákra, kerekasztal-beszélgetésekre. Ezeknek nagyon sokszor a múzeumi jó gyakorlat a témája. Hogyan lehet nagy országos programokhoz is csatlakozni – tájházak napja, cselekvő közösségek, ennek mintaprojektje voltunk –, hogyan lehet kevés emberrel, szívvel-lélekkel mégiscsak alkotni valamit? Hogy lehet bevonni a közösséget? Hogy lehet segítséget kérni, vagy amikor nincs emberem valamire, milyen alternatív utakat lehet megtalálni, hogy mégiscsak megvalósuljon valami? Ilyen kérdésekre is ügyesen keresni kell az új válaszokat. És sikerül is találni. A tájház kertjét például fogyatékkal élő diákok

gondozzák. Ez mindenkinek jó, sokszoros értéket teremtünk egy akut szükségből. De hadd kössem össze a nemzetközi horizontot is a helyi igényekkel. A Petőfit fordító külföldi alkotók szoborparkja – ami a magyar diplomácia egyik sikertörténete – most bővült egy rendhagyó szoborral, Choli Daróczi József magyar cigány költővel és pedagógusával, aki lovására fordította Petőfit. Itt volt a romapolitika színe-java nálunk, de a lényeg talán inkább az, hogy egy Kiskőrösön is problémás – mert hazudna, aki azt mondaná, nem problémás – társadalmi kérdésen, együttélési helyzeten okosan és szépen tudunk könnyíteni. Jól sikerült, helyben is felfigyeltek rá, a cigányok is magukénak érzik a szobrot – mindig van friss virág alatta. A múfordítói szoborpark nemcsak a kultúrdiplomáciai tisztelgés terepe, hanem helyi hatása is van. Biztos vagyok benne, hogy többet jelent ez a tizenkilenc szobor annak, aki nap mint nap látja, mint ha csak elmondjuk, hogy Petőfit ötven nyelvre lefordították. Ha egy külföldi, aki szobrot



▲ Petrovics István és Hruz Mária portréja a szülőház kiállításában. Fotó: Knap Zoltán

kapott Kiskőrösön, érdeemesnek tartotta Petőfit arra, hogy a saját nyelvére átültesse a verseit, akkor én kiskőrösi magyarként, szlovákként, cigányként elgondolkozom-e rajta, micsoda géniuszt közelében élem az életem? Petőfi nem megoszt, hanem összeköt. Összeköti az egész magyarságot, mindegy, hogy valaki Torontóban él, vagy Szlovákiában vagy Ausztráliában, Erdély közepén, Petőfit említve mindenki tudja, miről beszélünk. A fordítói szoborpark pedig a nemzeteket és a nemzetiségeket köti össze. Kicsit túlsúlyban van benne a keleti blokk, de hamarosan nyitunk talán Anglia, Skócia, Franciaország felé is.

C.: *Negyedik éve igazgató, ez már visszatekintésre alkalmas időszak. Világos, mit ad a kollégákkal a városnak, de mit adott önnek az igazgatói feladat? Hogy látja saját szakmai, emberi hozzáállása változásait?*

F. E.: Amennyit az ember beletesz, ugyanannyit ki is vehet belőle. Egy-egy jól sikerült rendezvény után a megpihenéskor a sikerélményből megszű-

letik a lendület a következőhöz. Az ismeretségek táplálják ezt, az embereken keresztül térül meg az igyekezet. Tudom, hogy olyan kapcsolatok szövődnek a munkám során, amelyek bajban és örömben érvényesek a jövőben is. Nagy tudású emberekkel találkozom, akiknek a gondolatai muníciót jelentenek a terveimhez. Változtam-e? Biztosan, nagyon sokat változtam ebben a négy évben. Egyrészt meg kellett keményedni, hiszen ki kell állnom a sajátjaim mellett, az intézményem mellett – bizony van olyan, amikor nem teljesen egyezik a véleményünk a fenntartóval... De puhulni is kellett, merthogy kompromisszumok nélkül nem lehet vezetni, és rá kell jönni, mikor nincs igaza az embernek. Együtt dolgozunk a kollégákkal, látják, hogy jelen vagyok, és én is kikérem a véleményüket a szövegeimről, terveimről. Mindig jobb lesz tőle az eredmény, mint ha egyedül dolgozom. Erre nyitottnak lenni, ezt itt tanultam meg. Krámer Ivántól idézem, de vallom személyesen is: a kollektív bölcsesség a legnagyobb bölcsesség.

▶ A 7 év című állandó kiállítás enteriőrjének részlete. Fotó: Knap Zoltán



▶ A kiskőrösi műfordítói szoborpark. Fotó: Knap Zoltán



Mindennek alapja a bizalom

Kispálné dr. Lucza Ilona irodalomtörténész, muzeológus, az Országos Petőfi Sándor Társaság elnöke, a Petőfi Irodalmi Múzeum Kiállítási Főosztályának vezetője. Huszonkét éven át vezette a Petőfi Emlékmúzeumot onnantól, hogy a komplexum 1997-ben visszakerült Kiskőrös város fenntartásába. Az egyszerű emlékhelyből az ő irányításával hoztak létre korszerű múzeumot állandó kiállítással, ő alakította ki a kiépülő gyűjtemény működési rendjét, ő építette fel a mára világszerte ismert kiskőrösi Petőfi-kultusz hely mostani intézményes szerkezetét. Az irodalmi és képzőművészeti gyűjteményi funkciók mellett nevelői és élményszolgáltatói struktúráját is létrehozott a kiállítóhelyen, és bővítette a Petőfi-kultusz nemzetközi beágyazottságát szolgáló műfordítói szoborparkot. 2019. évi nyugdíjba vonulása óta is az Országos Petőfi Sándor Társaság aktív vezetőségi tagja. Szakmai munkája betetőzéséeként megtervezte és kurátorként megvalósította a kétszázadik évfordulóra megújult állandó irodalmi kiállítást az emlékmúzeumban, amely a lapzártánkra befutott hír szerint elnyerte az Év Kiállítása díjat. Személye és hatása nélkül a kiskőrösi Petőfi-örökség mai formája nem lenne elképzelhető.

CREDO: *Igazgató asszony, az utódja, dr. Filus Erika által tartott vezetésen láttuk, hogy Kiskőrösön szívből és helyi alapanyagokból nagyobb emberiség és elevenebb szellem születik, mint máshol milliárdokkal megtámogatott megrendelésekből, mindeközben pedig sikerül megőrizni a szerves folytonosságot az intézményépítő elődökkel is. Önnek az új állandó kiállítás kurátoraként, és mint akinek az életművében fontos állomás ez az új Petőfi-tárlat, hogy tetszik a megújult múzeum?*

KISPÁLNÉ DR. LUCZA ILONA: Érdekes kérdés, hiszen az embernek a saját gyermeke nagyon tetszik is, de természetes, hogy talál rajta folyamatosan hibákat is. Közös munka volt ez a látványtervezőkkel és a megvalósítókkal együtt, jó szakmai tanácsadóink voltak, folyamatos kapcsolatban voltunk a budapesti Petőfi Irodalmi Múzeum kiállításának tervezőjével, aki rengeteg kiállítást készített már a munkája során. Nyilván egy külső szemlélő másképpen látja a meg-



▲ Kispálné dr. Lucza Ilona. Fotó: Knap Zoltán

lévő nyers forgatókönyveket, mint az, aki készíti. Aki készíti, az minél több tartalmat, minél több szöveget szeretne belesűríteni, és a legnagyobb küzdelem az volt, hogy megtaláljuk a megfelelő arányt a képi és a szöveges kiállítási elemek között. Talán sikerült, mindenki hajlandó volt egy kicsit idomulni a másik javaslatához. Úgy látom, hogy sikerült azt az arányos tárlatot létrehozni, amely nem unalmas a befogadónak sem. Öröm volt elkészíteni.

C.: *Nagyon sodró, lendületes tárlatról van szó, amely mindössze Petőfi hét alkotói évét mutatja be. Ez teljesen újszerű koncepció az előző, Kerényi Ferenc-féle kiállításhoz képest, arányaiban tükrözi a költő életútjának viharait, gyors lezajlását. Nagyon képszerű, nagyon szuggesztív is. A kőröspálcákat emelnék ki külön is, amelyek az adott évben keletkezett versek számát mutatják, és Kiskőrös nevére is utalnak. De a kiállítás bejáratóságának is üzenete van, a fizikai térhasználat is a Petőfi stílusával és életművével való sajátos párhuzamot sejteti.*

K. L. I.: Petőfi életútja maga egy labirintus. Elég

nehéz logikusan és lépésről lépésre követni. Ezért labirintusszerű a kiállítás, persze csak formájában – egyébként bízom benne, hogy tartalmában jól követhető és átlátható. A formának még fontos üzenete, hogy a külső falon a költő élete fut, a belsőn pedig azok az események és adalékok, amelyek Petőfihez csak kapcsolódnak, például a barátai, a felesége. Ők nem a főfalakon, kívül kaptak helyet, hanem mellette vagy vele szemben. Egy térben, de nem egy falon van tehát a költő életpályája és az a társadalmi környezet, amely körülvette. Szerencsésen összevethető ily módon a közeg, a recepció Petőfi saját megélésével, kudarcaival, próbálkozásaival, sikereivel, amelyek így együtt teszik labirintusszerűvé az életútját.

C.: *Társadalomtörténeti léptékű változás van a kultúra értelmezésében, nem föltétlenül jó irányban, ennek részeként sok helyen ismét károsan eltávolodik a fenntartói szemlélet a gyűjteményi érdekektől. Visszatekintve az igazgatói korszakára és arra az örökségre, amelyet átvett 1997-ben, milyen lényeges különbségeket lát a mai feladatokhoz képest, hogyan alakult a kiskőrösi múzeum története az ön által belátott időszakban?*

K. L. I.: Petőfi a magyar kultúrtörténetnek olyan alakja, akit nem lehetett megkerülni semmilyen korszakban. Az tény, hogy más oldalát emelték ki, vagy más-más részletét, de Kiskőrösön mindig az volt a szempont, hogy Petőfi a középpontban legyen. Tehát Kiskőrösön mindig az volt a fontos, hogy Petőfinek úgy állítsanak emléket, ahogy az az országnak és a helyi közösségnek a lehető legjobb. Mindig megtalálták azokat az apró lépéseket, amelyekkel a meghatározott cél felé mentek. Így például a centenáriumi emlékévkben, 1948–49-ben azt tűzte ki célul a Petőfi-bizottság, hogy a szülőházban legyen kiállítás, és legyen majd az egész épület múzeum. Hogy ez hogyan valósul meg, vagy milyen lépésekkel lehet oda eljutni, azt már a helyiek gondolták és alakították ki. Először egy Petőfiről szóló tablós kiállítás volt, benne néprajzi elemekkel is, amelyeket ott helyileg össze lehetett szedni, és igyekeztek olyan darabokat összegyűjtögetni, amelyek Petőfi korához kapcsolhatók. 1951-re sikerült elérni ezt a célkitűzést, és ha már volt kiállítás, és rendelkezésre állt az épület,

akkor joggal fogalmazódott meg az az igény, hogy azokat a bútorokat, relikviákat, amelyek logikailag Kiskőröshöz, a szülőhelyhez tartoznak, igényelje meg a város, és kérje el a Petőfi Irodalmi Múzeumtól. Így kerültek „haza” azok az eredeti bútorok, amelyek ma is ott vannak a szülőházban: az almárium, az ágy és Petrovics István ládája. Erre aztán lehetett építeni. Kicsi, de elég erős alap volt ez ahhoz, hogy a koncepciót folyamatosan bővítetni lehessen.

C.: *Hogy alakult ez a folyamat a későbbiekben?*

K. L. I.: Az egymást követő apró lépések szerves és szívós folytonosságát kell észrevennünk. Ez volt a módszer. 1986-ban elkészült egy korszerűbb, de szerény kiállítás, ebből kellett 1997-ben továbblépni irodalomtörténeti igényességgel úgy, hogy megfelelően koncentrált elképzelés alakulhasson ki. Ezt Kerényi Ferenc vállalta magára, az ő koncepciója szerinti kiállítás egészen az ideig évig állt az irodalmi múzeumban. Ő is Kiskőröst állította a középpontba, mégpedig úgy osztva fel a három helyiséget, hogy az elsőt Kiskőrös Petőfihez viszonyított múltját, aztán Petőfi jelenét és végül a kultuszt mutatta be. Ennek is megvolt a maga logikája.

C.: *Ezután következett a klasszikus intézmény-építés.*

K. L. I.: A városban működött akkor a Petőfi Képtár különálló létesítményként, amely azt az anyagot őrizte, amelyet a Petőfi társaság által meghirdetett pályázatokra küldtek be a művészek, és ott maradtak a városban. Ma ott tartunk, hogy a legnagyobb kortárs képzőművészeti gyűjtemény Petőfi-témában Kiskőrösön van, több mint ötszáz művel. Tehát volt mindenképpen egy alkotói szándék is, hogy ennyien küldtek pályázatra műveket, vagyis ez egy élő társadalmi kapcsolatrendszer, amelyet egyrészt az intézmény, másrészt a kultusz, a szellem tartott ébren. És működött egy szlovák tájához is, mert Kiskőrös szlovák település. Ezek mind külön-külön a városi voltak, de ami Petőfit jelentette, a szülőház, az a megyei szervezethez tartozott. '97-ben az a szerencsés helyzet alakult ki, hogy minden a városhoz került, és a város kulturális vezetése a polgármesterrel egyetértve elképzelésként azt támogatta, hogy a különböző gyűjteményeket szer-



▲ A 7 év című állandó kiállítás enteriőrjének részlete. Fotó: Knap Zoltán

vezetileg egyesítsék. Innentől kezdve már csak azt kellett észrevenni, hogy mennyire lehet egymásra építeni ezeket az egységeket. Nyilván a képzőművészeti anyag bővíthető volt a folytonos pályázatokkal. A szlovák tájház néprajzi jellegű gyűjtemény, ugyanakkor kultuszápolási hely maga a szülőház is,

és ehhez kellett olyan kiállítást készíteni, amit annak idején Kerényi Ferenc készített. Ez a tagolt, sokféle, de intézményesen összevont struktúra azért bizonyult szerencsésnek, mert lehetett folyamatosan fejleszteni. Vagy képzőművészeti pályázati lehetőség volt, vagy az irodalom területén lehetett

például irodalmi emlékházaknál valamilyen pályázatot megcsípni, vagy a néprajzi gyűjteményünket lehetett fejleszteni, és így folyamatosan fejlődött az egész. Működésem elején célul tűztem ki – miután nem voltam muzeológus, de talán azzá nőttem egy kicsit –, hogy be szerettem volna kapcsolódni az országos múzeumi vérkörbe. Az irodalmi területen is része lettünk az országos hálózatnak, és így a Petőfi Irodalmi Múzeummal nagyon jó kapcsolat alakult ki. Létrejött a tájházaszövetség, oda is bekapcsolódtunk. Azzal, hogy a sokoldalú struktúránkat bekapcsoltuk a szakterületenkénti gyűjteményügyi körökbe, az intézmény több területen is folyamatosan haladt előre. A továbbképzések hatására, a múzeumügyi elképzelések ismeretében tudtuk, hogy nagyjából mi az irányvonal a szakmában, mi az, ami otthon megvalósítható – mert olyat nem szabad megvalósítani, ami idegen a helyi környezettől, és a település nem fogadná be. Az egyes múzeumi egységek bővülése arra mutat, hogy jól sáfárkodtunk.

C.: *Ezt igazolják az igazgatósága alatt elnyert nagy szakmai díjak is: az Év Tájháza, a Legjobb Kiállítóhely, az Év Múzeuma kétszer is...*

K. L. I.: Az utóbbira nagyon büszke vagyok, talán ez a legfontosabb, mert ez a legnagyobb múzeumi díj, amelyet elnyertünk. Vendégbarát múzeum is lettünk. Ezek mind olyan részsikerek voltak, amelyek visszaigazolták az elképzeléseinket. Ahhoz, hogy a pályázatainkat pozitívan bírálják el, az is kellett, hogy megvalósítható tervek szülessenek, amelyeknek biztosítható a fenntartása. Ebben nagyon sokat segített az a civil kör is, amely a múzeum körül dolgozott, ez még most is megvan, és nagyon lehet számítani ezekre az emberekre, mert szívesen jönnek a múzeumba.

C.: *A műfordítói szoborpark hogyan illik ebbe a struktúrába?*

K. L. I.: A világon egyedülálló kezdeményezésről van szó, amely megint csak nyitást jelentett, nemcsak a hazai kultúrában, hanem az országok között is.



A kulturális együttműködés erősítésére kitaláltuk, hogy az illető ország hozza a szobrot, a posztamensről pedig a város gondoskodik, így együtt hozzuk létre a szobrot. Az avatás megszervezése persze a város feladata. Én azt mondom, hogy ez a múzeumi világban is egyedülálló, hogy egy múzeumi együttesnek ennyire elkülönülő, mégis összetartozó szeletei legyenek.

C.: *Mi a véleménye a János Vitéz Látogatóközpontról?*

K. L. I.: Valóban, ne felejtjük el a János Vitéz Látogatóközpontot sem, amely a fiatalokat köti le, igen nagy számban jönnek, és – ez nagyon fontos – hála Istennek, a dolog műközpontú maradt, tehát nem egyszerűen élménypark, hanem hiteles és esztétikailag nevelő hatású. De a látványtáraknak is többre jut a jelentősége van, amelyek szerintem olyan szempontból is érdekesekek, hogy a be nem mutatható gyűjteményi darabokról azért mégiscsak legyen elképzelése a látogatóknak, és persze sok ilyen do-

log van minden múzeumban, csak hogy a kedvező raktározás és a látványos bemutatás kettősségének – főleg évtizedekkel ezelőtt – kevesen tudtak megfelelni. Közben arra is igyekeztünk odafigyelni, hogy ha egy művész megtisztel bennünket azzal, hogy a múzeumnak adja a munkáját, akkor mi azt úgy tároljuk, hogy bármikor meg tudjuk mutatni neki, hogy lám, itt becsben van tartva. Ezért szerveztünk olyan napot, amikor minden művészt, akinek van Kiskőrösön legalább egy munkája, meghívtunk, és megmutattuk, hogyan gondoskodunk a művekről. Mert fontos az értelmiségiek, a művészek idekötése is, hogy legyen közös élmény, olyan napok, amelyekre vissza lehet emlékezni, és az intézményes hovatartozás, az affiliáció érzékelhető legyen.

C.: *Hogyan alakult a múzeum kapcsolata az evangélikus egyházzal?*

K. L. I.: Nagyon meghatározó pillanata a múzeum életének a Petőfi-szilveszter sorozata. Minden évben megrendeztük, és a hajnalban befejeződő irodalmi összeállítás után a fénypont mindig a szülőház előtti köszöntő és utána az evangélikus templom meglátogatása volt. A szülőház előtti tisztelgés után minden alkalommal elzarándokoltunk az evangélikus templomba, ott várt bennünket az esperes úr, és megáldott bennünket. Áldással indítottuk az új évet, és azután megmutatta azt a keresztelési anyakönyvet, amelyben Petőfi keresztelési bejegyzése megtalálható. Olyan jó volt látni azokat az ünneplő embereket, akik az ország minden részéről odaérkeztek: irodalmárok, történészek, muzeológusok, tanárok, többnyire értelmiségiek, amikor a szemük felcsillan, vagy éppen könnybe lábad az eredeti anyakönyv láttán, amelyben Petőfi Sándor neve olvasható! Ez volt a csúcspont az evangélikus egyház és a múzeum kapcsolatának, de több olyan dolog is történt, ami összekötötte a két intézményt. Az anyakönyvet különben év közben is mindig szívesen megmutatták a lelkészek a látogatói csoportoknak, ha kérték, hogy elővegyék, és megmagyarázták, mi szerepel a bejegyzésben, amelyet 1857-ben Sárkány János közzétett a *Vasárnapi Ujság*ban. És gondolom, az is fontos, hogy ez a kapcsolat kölcsönös volt: mert ha a gyülekezetnek voltak prominens vendégei, a





lelkészek mindig áthozták őket a múzeumba, ami a városnak és a Petőfi-kultusznak is jó volt.

C.: *Magukénak érzik a kiskőrösiek Petőfit? És a múzeumot?*

K. L. I.: Ez kettős. Hadd kezdjem a jó oldalával. Igyekeztünk a lakossággal elfogadtatni, hogy Petőfi igenis a miénk, és jöjjenek el hozzánk, és vegyék ki a részüket a kultusból, mert itt olyan programokkal találkozhatnak, amilyenekkel máshol nem nagyon. Ilyen volt például az aradiak megünneplése, ami nagyon stigmatikus eleme a város megemlékezéseinek. Mindig nagyon sokan jöttek, és lehetett érezni, hogy egyre többen. Tehát látványosan sokan elfogadták azt, hogy a miénk ez a kultusz.

C.: *Ennek ellenére nem egészen elégedett?*

K. L. I.: Az az igazság, hogy ugyanúgy, mint Pesten, a színház- és múzeumlátogatás és az irodalom iránti érdeklődés vidéken réteggaldról dról. Inkább elmennek egy fesztiváljellegű rendezvényre, ahol csápolni lehet egy pohár sörrrel. A fiatalok körében ez a tömeghatás sokkal jobban érvényesül. Az lesz fogékony a múzeumi értékre, aki bejön, és az el is visz magával valamit. A nehéz feladat az, hogy bejöjjenek. Nem vagyok ebben annyira optimista, mert nincs eszköze a muzeológusnak egymagában, és kellenek olyan pedagógusok, akikkel rendszeresen össze lehet dolgozni. Az alapprobléma itt is a következő. Gondoljunk bele abba, hogy Kiskőrösön 1880. október 17. óta nyitva van a szülőház – ez a Kárpát-medence legelső irodalmi emlékmúzeuma –, és még most is van sok olyan

kőrösi, aki el sem jön a szülőházba. Szerintem úgy vannak ezzel helyileg, mint a levegővel: természetes, hogy itt van, szükség van rá, tudnak róla, de a szükségét igazán csak akkor éreznék, ha elfogy. Naponta elmennek mellette, de csak a látvány marad meg bennük. Hogyha Petőfi költészetével gondolkozunk, talán megmozdul kicsit a dolog. Épp ez volt a célja a kiállításunknak. Persze igényesnek kell lenni, hogy bemenjenek. Igyekeztünk olyan idézeteket használni, meg olyan részleteket az életműből, amit nem fújnak az általános iskolában, ami nem annyira kézenfekvő, és sokan utána néznek, sokan megrendülnek, és elkezdik olvasni Petőfit. Mert ilyen hatása van! De nem lehetünk egészen elégedettek.

C.: *Szétnézve a magyar kulturális életben és különösen a gyűjteményügyben, egészen unikális, hogy a fenntartóval ilyen hosszú ideje kiegyensúlyozott, termékeny kapcsolata van a múzeumnak. Mi a titkuk?*

K. L. I.: Az én szerencsém félig az volt, hogy elhitték rólam, hogy jót akarok. És bíztak abban, hogy meg lehet csinálni, amit mondtam, és szakmailag jó lesz. A szakmai dolgaimba soha nem szóltak bele. Mindent megbeszéltünk természetesen, és a fenntartó azonnal megmondta, van-e pénz a terveinkre, vagy nincs. Általában igyekeztem máshonnan pénzt szerezni ahhoz, amit kigondoltam, és hát az tényleg tetszett, ha ment a szekér, és nem kellett hozzá a városnak többet adnia mondjuk tíz százaléknál. De soha nem kérdőjelezték meg, hogy szakmailag jót akarok. Én pedig igazolni tudtam ezt azzal, hogy mennyi pályázaton nyertünk, és ki mindenkit elhoztunk Kiskőrösre, mi mindent csináltunk. Ez volt az együttműködés alapja. És eleve az a tény, hogy a város akarta a múzeumot akkor, amikor még senki nem kérte, hogy gondoskodjon róla,

és finanszírozza. Nem kötelező feladat a múzeum el látása és működtetése, de Kiskőrös kérte a megyétől, hogy adják ide. Tehát volt egy kegyelmi helyzet, egy olyan szándék, amelybe csak bele kellett lépni, jelezve, hogy segítem az ügyet, hogyha tudom. Jó kollektíva is volt, az is nagyon fontos. Nálunk sohasem tudtuk úgy megfizetni a kollégákat, ahogy megérdemelték. De ha valamit meg kellett csinálni, és látták, hogy fontos, megcsináltuk együtt. És amikor bejöttek az eredmények, együtt örültünk a jól sikerült és megvalósított terveknek. Talán ennyi az egész. Én azt gondolom, hogy mindennek az alapja a bizalom. ■



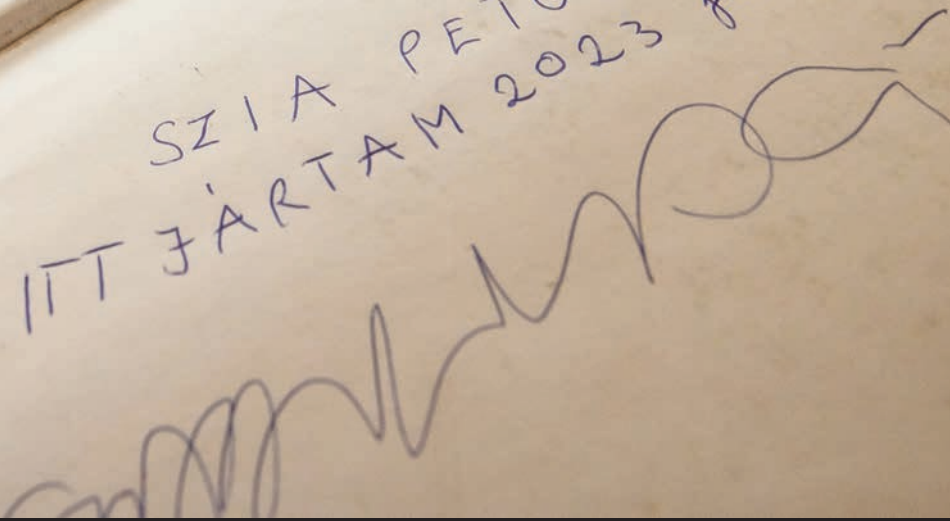
▲ A Kiskőrösi Úri Casino ezüstszerű, a Petőfi-billikomra tesz nyilvános fogadalmat minden szilveszterkor a város polgármestere a kultusz élteitéről. Fotó: Knap Zoltán

JEGYZETEK

- 1 A pesti Gerenday-cég által készített szobor eredetileg a kiskőrösi evangélikus gimnázium előtt állt, a második világháborút követően restaurálásra szorult, majd az iskola épületében helyezték el. Innen került a múzeum tulajdonába, gyűjteményébe, majd a szülőház udvarára.
- 2 KISPÁLNÉ LUCZA Ilona 2019. *Ihletőnk: Petőfi.* A Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum képzőművészeti katalógusa. Országos Petőfi Sándor Társaság – Petőfi Szülőház és Emlékmúzeum, Kiskőrös.



SZIA PETŐFI.
ITT JÁRTAM 2023 július 20. -án



Az első magyar költőtől a sokhúrú lantig: a bolgár Petőfi*

→ ARATÓ GYÖRGY

Petőfi Sándor szülőházának látogatóit fordítóinak szoborparkja fogadja. A kert végén álló rusztikus kőtömbről a bolgár irodalom pátriárkája, Ivan Vazov (1860–1921), a bejárat melletti letisztult vonalú oszlopról pedig Atanasz Dalcsev (1904–1978) néz a költő bölcsőjének helye felé. A két bronzalak önmagában is jelzi egy sajátos Petőfi-recepció dimenzióit: ha a korábbi szoborállítást a tekintélykövető választás indokolta, utóbbit a költészet sajátosságának tisztelete, a kiüresített kultusz közhelyeivel leszámoló szabad szellem előtti tisztelgés szándéka is.² A bolgár Petőfi-fordítások története sok írásból – magyarul is – követhető, mindmáig kevesebb szó esett azonban a recepció korlátairól és zsákcúciról. A kérelhetetlen jubiláns emlékének is tartozunk azzal, hogy második centenáriumán erről is szó essék.

„Az első magyar költő”

Bulgáriában két Petőfi-verset szokás ismerni, sokan idézni is tudják őket: a *Szabadság, szerelem!* és *Az őrvölgy* című költeményt. Míg az előbbi csak 1949 után terjedt el, a *Felhők* ciklus nálunk nem túlságosan kedvelt darabja már évtizedekkel korábban nagyon népszerű volt. Sokáig úgy tartották, hogy az első bolgár Petőfi-fordítás ennek az 1891-ben megjelent Vazov-féle átültetése, s a magyar irodalom bolgár hatásának kezdetét is szívesen kötötték hozzá. „Vazov apó” alakjának jelentőségét mi csak úgy érthetjük meg, ha elképzeljük, hogy nálunk szinte előzmény nélkül, egy személyben testesül meg és alkot fél évszázadig Petőfi Sándor, Jókai Mór, Gárdonyi Géza és Rákosi Viktor. Ilyen tekintély az aprómunkára is fényesen ragyog; kortárs és utókor is nehezen győzheti le azt a kísértést, hogy jelentőségét eltúllozza. Hát még, ha a fordítás hatásos, sikert arat, s

évtizedeken át társasági események, mősoros estek, ünnepek szinte kötelező darabja lesz!

Szerző és fordító klasszisa egymást erősítve ösztönözte tehát a kutatást, amely kezdetben az irodalmi tényeknél maradván azt kereste, hogy milyen szövegből dolgozott a magyarul nem tudó Vazov. Sztilljan Csilingirov (1881–1962) már száz évvel ezelőtt megcáfolta azt a nálunk mindmáig makacsul fel-felbukkanó nézetet, amely szerint a szerb Jovan Zmaj átültetését használta,³ s rámutatott, hogy a bolgár vers nyilván oroszról készült. (Ez annál figyelemreméltóbb, mert a szerb és bolgár változat között közvetítő orosz átköltésre csak évtizedekkel később sikerült rábukkanni.)⁴ „Akkoriban [az 1880-as évek előtt – A. Gy.] Petőfit nemcsak a bolgár író, hanem a bolgár közönség sem ismerte, mert még Oroszországban sem vált népszerűvé. Ebben az országban a nagy magyar költő csak a nyolcvanas évek végén lelt talajra, amikor az orosz értelmiség nagy tömegében az orosz közéleti költészet is otthonra talált. És Petőfit éppen azért kezdték fordítani, mert költészete dúskál közéleti motívumokban, mi több, nem csupán nemzeti, hanem társadalmi szabadságra hív. Oroszország határain belül és kívül pedig éppen a szellemi és anyagi javak társadalmi elosztására vágytak mindazok, akiktől a monarchikus rendszer még az egyéni szabadság összes feltételét és jogát is megtagadta. Petőfi költészete – ha már Oroszországba bejutott – többé a bolgár olvasók előtt sem maradhatott rejtve, hiszen megszokták, hogy irodalmi táplálékukat orosz könyvekből merítsék. És Vazov fordításában, az ő *Dennica* című folyóiratában rögtön feltűnt *Az őrvölgy* [...], mindössze a következő lapalji jegyzet kíséretében: »Az első magyar költő.«⁵ A szerző a fordítás sikerét a századforduló körüli for-

* Köszönjük a Szent Cirill és Metód Bolgár Nemzeti Könyvtár szíves közreműködését.



▲ Ivan Vázov portréja a kiskőrösi műfordítói szoborparkban. Fotó: Knap Zoltán

rongó elégedetlenséggel és tiltakozó közhangulattal magyarázta – aligha sejtve, hogy a közéletiségről írt fenti gondolatai nemcsak egy vers átültetésének körülményeit világítják meg, hanem alig két évtized múltán majd a máig kísértő sztálinista Petőfi-értelmezés fő csapásirányának kijelölésére is szolgálnak.

Jellemző, hogy míg Vazov bombasztikus minősítése és Csilingirovnak az orosz közvetítésről tett megállapításai máig visszhangoznak a szakirodalomban, az teljesen hatás nélkül maradt, hogy ő *Az Őrült* lefordításával kapcsolatos alapkérdést is érintette: a műfordítás iránt nemigen érdeklődő és Petőfiről nyilvánvalóan semmit sem tudó Vazov miért nyúlt ehhez a vershez? Petőfi bolgár útjának történetét ismerve úgy is kérdezhetjük: miért éppen ehhez nyúlt?

Egy közismert hagyomány szerint *Az Őrült* bolgár népszerűsége abból ered, hogy Egressy Gábor elszavalta 1849-ben Vidinben a nélkülöző emigránsok megsegítésére rendezett esten, s egy török tiszt, aki a szövegből és színjátszásból mit sem értett, az őrjöngő produkció hatására kimenekült a szobából, amit a bolgárok nagy örömmel néztek, majd szívesen emlegettek. (A történet különféle változatait százötven évvel később magam is sokszor hallottam Bulgáriában.) Az eset nyilván megtörtént – Egressy művészetének hasonló hatásáról magyar anekdoták is szólnak –, csakhogy ezen az esten bolgárok aligha voltak jelen.⁸ A magyarok között viszont nyilván híre ment, s az internálás unalmában annál szívesebben terjeszthették, mert török „vendéglátóikkal” egyre elégedetlenebbek voltak. A Kossuth-emigráció bolgár emlékezetére vonatkozó – éppen Csilingirov által gyűjtött és közölt⁹ – anyag bizonyítja, hogy a magyar menekülttömeg élénken foglalkoztatta a helyieket, s természetes, hogy a közülük visszamaradó, majd a következő évtizedekben, főleg pedig a török kiűzése (1878) után megélhetést keresve Észak-Bulgáriába vándorolt sokezernyi magyar beilleszkedése során efféle történeteik, a hozzájuk tapadó toposzok környezetükben elterjedtek.¹⁰ Bár más szöveget nem ismerünk, de közvetett adatok arra vallanak, hogy *Az Őrült*nek Vazov 1891-ben közölt fordításán kívül más, talán korábbi bolgár változatai is voltak, s azt is tudjuk, hogy a vers románul már 1868-ban elhangzott

Bukarestben. Az Al-Duna és a Fekete-tenger soknyelvű városaiban (Ruszcsubok,¹¹ Gyurgyevó, Bukarest, Brajla, Galac, Odessza) forgolódó, szervezkedő bolgár menekültek – tanítók, papnövendékek, betyárok és forradalmárok – között a kommünárok eszméitől Bakunyin és Kropotkin anarchizmusáig a kor minden félig emésztett radikális ideája jelen volt, s a kétségbeesett társadalommegváltók a Petőfi-vers világfőlobbantást deliráló hőisére is rokonszennvel tekinthettek. (A kitartóan robbantgató orosz anarchisták pedig – akiknek 1881-ben harmadszori próbálkozásra a „felszabadító” II. Sándor cárt is sikerült meggyilkolniuk – látványos háttérrel szolgáltak Petőfi verséhez.) 1878, a török kiűzése után ez az értelmiségi-féltelmisségi emigráns réteg visszatért Bulgáriába, s az új állam születése körüli zűrzavarban, majd a konszolidáció utáni politikai életben és a közvélemény alakításában megélhetéshez és fontos szerephez jutott. *Az Őrült* népszerűségének kezdete – alkalmasint a Vazov-fordítás megszületése is – és a plebejus-radikális szabadságghós alakjára csupasztított Petőfi-kép propagálása egyaránt ehhez a réteghöz köthető.

„Egy dal”

A bolgár Petőfi-recepcióban azonban a kezdetektől a 20. század végéig megfigyelhető egy másik irányzat is, amelyet nem a súlyos társadalmi és egyéni frusztrációkon tenyésző radikális indulatok, hanem a megismert és átélt európai kultúra elsajátításának és közvetítésének szándéka motivált. Ennek képviselői persze nagyrészt nem a forrongó al-dunai tartományok városaiban vagy dél orosz kolostorokban és diáktanyákon csiszolódtak, hanem Közép-Európa gimnáziumaiban és egyetemeken. Bár akkoriban a tanulni vágyó ifjak számára néhány isztambuli és görögországi intézményen kívül elsősorban Oroszország kínált lehetőségeket, a bolgár középrétegekből sokan Közép-Európában is jól tájékozódottak, és erős kapcsolatokat ápoltak. Brassó, Szeben, Temesvár, Újvidék, Pest, Bécs, Prága és Lipcse korántsem volt ismeretlen számukra, s felvilágosult, előrelátó kereskedők, tehetősebb emberek szívesen küldték tanulni fiaikat az Osztrák–Magyar Monarchia, Szászország, illetve a Német Birodalom felsőbb iskoláiba.

A Vazovét húsz évvel megelőző első bolgár Petőfi-fordítás is így született. Atanasz Iliev (1852–1927) a csehországi Tábor gimnáziumában és a prágai egyetemen tanult, s az ott megismert német és cseh nyelvű Petőfi-kötetek hatására fordította le a *Szállnak reményink...* című verset. (Megjelent az isztambuli *Csitaliste* folyóiratban 1872-ben.) Ez a próbálkozás azonban ugyanúgy magában áll, mint Vazové. Értékelhető folytatás (eltekintve a bolgár nyilvánosságtól elzárt bánási nyelvjárásban született néhány kísérlettől), tehát a Petőfi-recepció valódi kezdete csaknem három évtizeddel később következett.

A török uralom alól fölszabadult Bulgária első értelmiségi nemzedékébe születő Pencso Szlavejkov (1866–1912) 1892-től hat évig a Lipcsei Egyetemen tanult filozófiát, s az európai művészet és irodalom mellett Schopenhauer, Kierkegaard és Wilhelm Wundt tanításával is megismerkedett. Petőfi-élménye ezekre az évekre datálható; a költőként ismert fiatalember folklórgyűjtő apjához hasonlóan otthon volt a népköltészetben, a német romantika és Nietzsche egyéniségkultusza pedig a testi-lelki problémákkal küzdő ifjúhoz közel hozta a korlátain diadalmaskodó magyar költő alakját. Elmélyült, kitartó érdeklődésének jele, hogy könyvtárában hat német nyelvű Petőfi-kiadás és több róla szóló szakmunka is fennmaradt.¹² Bulgáriába visszatérve Szlavejkov 1899-ben a *Miszâl* című tekintélyes folyóiratban közölte tucatnyi Petőfi-fordítását és szubjektív életrajzi esszéjét, s ezzel nemcsak mennyiségileg, hanem esztétikai minőségben is új szintre emelte a magyar költő befogadását. A versekben – leginkább a német közvetítő szöveg miatt – akadnak ugyan kisebb félreértések, de ezek nem zavarók vagy értelmetlenek, s a fordítások ma is jól olvasható, élményt adó költemények – ennél többet mondhatunk-e műfordításról?

A recepció történetében legalább ilyen nagy szerepet játszott Szlavejkov kitűnő Petőfi-esszéje. Az *Egy dal* című portré hatásos pályakép: a költő életének lényeges mozzanatait a *Reggel*, *Dél*, *Este* és *A dal vége* című fejezetekben idézi fel, s a nap fel-, majd lefelé ívelő pályájának, a lángész földi mulandóságának háttere előtt a maradandó csodát, az életművet

állítja az olvasó elé. Elemzése nem a biográfiára, a körülményekre, hanem a személyiségre összpontosít; koldusbüszkeség és férfibecsület, a költő önmagáért és saját tehetségéért érzett felelőssége, szorgalom és önfeláldozó munkabírás, kiterjedt műveltség – az ő Petőfijét ezek a tulajdonságok jellemzik. Az esztétikai ítélet nem a művek témájához vagy politikai irányához, hanem a költői teljesítményhez kötődik: azt hangsúlyozza, hogy a verseknek nem a tartalma, hanem a külső és belső formája tette őket értékesé és népszerűvé. Szlavejkov úgy tudja, hogy korábban a magyarok idegen módon írtak, de Petőfi *couleur locale*-jának természetességével az irodalomban senki, még Burns sem vetekedhet. Pontos, elfogulatlan észrevétel tesz a költő szláv származásával kapcsolatos spekulációkra, egy röpké mondatban pedig hatásos képet fest a magányos farkasként küzdő magyarságra Ausztria által uszított horvát, szerb és oláh ebekről s az északi medve (az oroszok) megjelenéséről. (*A kutyák dala* és *A farkasok dala* Szlavejkov legnépszerűbb fordításai közé tartozik.) A bolgár Petőfi-kép alakulása miatt arra is érdemes





felfigyelni, hogy míg Petőfi és Botev jellembeli hasonlóságát megemlíti, a két költő közötti – már akkor is emlegetett – párhuzamra nem veszteget szót.

„Dicső neve költő fiadnak...”

A versailles-i diktátum Magyarországot és Bulgáriát hasonló katasztrófába taszította. Mindkét nemzetet sokkolta, hogy hazája „mindenfelől önmagával határos” lett, s a kultúrával mindkét nemzet vigaszt és szövetségeseiket keresett a gazdasági válság, a megaláztatás, az elszigeteltség ellen. Petőfi a nemzeti szabadság és a társadalmi igazságosság eszméjének világirodalmi rangú képviselőjeként rokonszenvet ébresztett, születésének centenáriuma, a magyarországi megemlékezések sora Bulgáriában is figyelmet keltett. A korabeli sajtó arról tanúskodik, hogy a recepció fentebb vázolt két útja folytatódott: az életmű és az egyéniség közéleti irányára fókuszáló cikkek könnyen hajlottak a politikai propaganda felé, és az egyszerűbb közönséget célozták meg, az esztétikai értékre összpontosító írások, kiadványok, rendezvények viszont a műveltebb rétegekhez szöl-

tak. Nem meglepő, hogy az évfordulón született maradandó értékű cikkek, kiadványok döntő része a török kiűzése (1878) táján született bolgár értelmiségi közép- és felsőosztályhoz a köréhez kötődik (Alekszandâr Balabanov, Mihail Arnaudov, Teodor Trajanov, Dimo Kjorcsev, a fiatalabb Geo Milev, Teodor Borov), amely tanulmányait hosszabb-rövidebb ideig német egyetemeken – főleg a lipcsein – végezte, hazájába visszatérve a tudományos és irodalmi életben már tekintélyt szerzett, s részben komoly pozíciókba is került. Elsősorban Arnaudov *Licsnoszt i poezija* (Személyiség és költészet) címmel megjelent kötetét¹³ kell kiemelni, amely a szerkesztő bevezetőjén kívül Szlavejkov klasszikus esszéjét, Vazov, Szlavejkov, Andrejcsin, Csilingirov, Bagrjana és Milev harmincöt versfordítását, továbbá Ljudmil Sztojanovnak a közkeletű Petőfi–Botev párhuzamot részletesen először taglaló fejtegetését tartalmazza. Más lapok – köztük a *Prolom* és a *Razvigor* című időszaki kiadvány – szintén nagyobb terjedelemben foglalkoztak Petőfivel. Közleményeik közös vonása az esztétikai igényesség; többségük nemcsak tájékozottságot, hanem szilárd irodalmi értékrendet is tükröz. Kjorcsev például olyan tüzetes kritikát írt¹⁴ az Arnaudov-féle jubileumi kötetéről, a tekintélyes egyetemi professzor, akadémiai levelező tag szerkesztői munkájának hiányosságairól, következtelenségéről és Geo Milev fordításairól, amely a *Nyugat* fénykorának színvonalát is megüti, s a magyar tárgyú bolgár recenziók között máig páratlan. Kitűnő irodalmárok lévén, ezek a szerzők Petőfi költészetének nemcsak a témáival és a tartalmi elemeivel, hanem a poétikai jellemzőivel is foglalkoztak.

A bolgár recepció centenáriumi szerzői közül Ljudmil Sztojanov és Teodor Trajanov maga is verset szentelt Petőfinek. Előbbi *Az örült* alakjából elvonatkoztatott képzeteket szembesítette az 1923. szeptemberi kommunista felkelés leverése utáni megtorlás hónapjainak hangulatával,¹⁵ Trajanov pedig *Kárpáti szél* című mesteri ódájában a Segesvárnál hősi halált halt költő végső pillanatait idézte fel úgy, hogy az intonáció bolgár olvasónak félreérthetetlenül az 1916-ban Dobrudzsára törő orosz hadsereg képét festette fel:

„...vad martalócok patkócsattogását
hozod felénk, jeges kárpáti szél,
s a harc zaját, melyet a hon nevében
harcoltak a hordával, mely sötét
sisakja mélyén ott hozta magával
a volgaparti szolganép ködét...”¹⁶

A vers művészi hatását fokozza, hogy az *Egy gondolat bánt engemet...* tartalmi elemeit idéző szöveg a *Szeptember végén* Bagrjana által tökéletesen viszszaadott ritmusában zeng.

Bulgáriában Petőfi születésének centenáriumán olyan kiadványok, cikkek, művek születtek, amelyeknek hatása évtizedekig meghatározta a magyar irodalom recepcióját. A maradandó értéket teremtő megemlékezéssorozatban magyar résztvevők és mozzanatok is felfedezhetők – ennek részletezése azonban meghaladná a jelen írás kereteit.

„Korának bolsevikje”¹⁷

Az első világháborút követő tragédia negyedszázaddal később mindkét országban megismétlődött. Bulgária ugyan 1944 őszén a győztesek oldalára került, de az átállásért is súlyos árat kellett fizetni: a gyilkos sztálini terror végigsöpört az országon, s a brutális új rendszer még attól a néhány évnyi korlátozott demokráciától – és a vele járó illúzióktól – is megfosztotta a bolgárokat, amelyben a magyarok 1945-től 1948-ig részesülhettek. A szovjetizálástól irtózóknak csekély vigasszal szolgálhatott, hogy a nagy Dimitrovtól a legalsó szintig mégiscsak bolgárok vezényelték és hajtották végre az intézkedéseket – persze mindenütt figyelő szovjet elvtársaik felügyeletével –, mert sok bolgár kommunista gondolta úgy, hogy a Komintern által rendezett 1923-as felkelés véres megtorlását az osztályellenség kiirtásával kell megbosszulni, s a szabadjára engedett csőcselék is elvégezte feladatát. (A modernistaként megbélyegzett Hiperion-körből például többeket csak elhallgattattak, de Teodor Trajanovot egyszerűen agyonverték.) Mindez a károsnak ítélt nézetek irtásával és az ízlés legyalulásával járt. Amivel tehát a magyar értelmiség 1948 után szembesült, az Bulgáriában 1944 őszétől napi gyakorlat volt. A magyar–bolgár

kulturális kapcsolatokat a háború után ilyen háttérrel, eszerint kezdték megszervezni, ami a következő fél évszázadban – bár egyre kevésbé, de végig jól érzékelhetően – a Petőfi-recepciót is meghatározta.

A magyar–bolgár kulturális egyezmény (1948) az 1848–49-es forradalomról és szabadságharcról való megemlékezést kiemelt feladattá tette, s az újabb Petőfi-centenárium már így zajlott. Az állami programok a központi orosz minta szerint olajozottan gördültek. Az alcímként idézett, Lunacsarszkijtől származó gátlástalan csúsztatás szelleme nemcsak a magyar emlékbizottság, hanem a vele összhangban működő bolgár alkalmi testületek tevékenységét is áthatotta. Az évfordulóra – jól láthatóan az Arnaudov-kötet ellensúlyozására – új Petőfi-válogatás készült,¹⁸ amelybe a verseket Radó György segítségével a magyar költészet fordítására kijelölt fiatal tehetség, Nevena Sztefanova (1923–2012) fordította szovjet könyvekből és magyar nyersfordításokból, az Arnaudov-címre (Személyiség és költészet) rímelő



▲ Elizaveta Bagrjana

Petőfi-ismertetőt (Élet és alkotás) pedig Petâr Szlavinszki, a Bolgár–Magyar Társaság fõtitkára írta, aki 1944–45-ben a Dráva mentén harcoló I. Bolgár Hadsereg vezérkaránál tevékenykedett. A csinos füzet Sztefanova tehetségének ellenére is elõrevetítette a következõ évtizedek Petõfi-recepciójának korlátait: jelentõs költõk mégoly ügyes kezdõkkel sem helyettesíthetõk, klasszikus magyar költészetet pedig nem lehet a klasszikus verselés készsége nélkül fordítani. A korábbi színvonalhoz képest nyilvánvaló hiányosságokban szenvedõ fordítások hátteréül Szlavinszki a Komintern-Kominform mûhelyeiben született áthallásos történelemértelmezést vázolta fel: Magyarország osztrák gyarmat volt, a magyarok évszázados terror alatt, sötét rabságban szenvedtek (vö. Bulgária török elnyomása); Petõfi pedig az arisztokraták és a németek ellen a nép élén harcolt (vö. antifasiszta küzdelmek). A Révai József és Anatolij Gidas (Hidas Antal) ötleteit variáló utószó az orosz mintát követve nagyvonalú csúsztatásokra használja ki, hogy a bolgár *narod* szó népet és nemzetet is jelent,¹⁹ Bem nála partizánháborút vív Erdélyben, a félholt Petõfit pedig „a német-szász”²⁰ vonzolja a tömegsír felé, hogy a tiltakozó költõt elevenen elföldelje.

Pedig az egyezményrel kezdõdött kulturális tervgazdálkodás korábban elképzelhetetlen lehetõségeket nyújtott: a következõ negyven évben ösztöndíjasok százait, köztük magyar szakosok tucatjait képezték, kiadványoknál, folyóiratoknál jól fizetett szerkesztõi állások létesültek és rendszeres publikációs fórumok nyíltak, írószövetségi csereprogramokban költõk tucatjai vettek részt. Ehhez képest különösen feltûnõ, hogy míg ezekben az évtizedekben Képes Gézától Fodor András, Nagy Lászlón, Király Zoltánon át Utassy Józsefig, Kiss Benedekig több mint fél tucat magyar költõ tanult meg bolgáruul, s bulgaristaként legalább tucatnyian biztos megélhetéshez jutottak, Bulgáriában más volt a helyzet. Jellemzõ, hogy a Nagy László cseretársául Magyarországra küldött Nevena Sztefanova korán lemondott a magyar költészet fordításáról, s a valamirevaló költõk közül az ötvenes évek elmúltával egyedül Alekszandâr Milanov (1933–2006) tanult meg valamelyest magyarul.

Irodalmunk bulgáriai terjesztésének két fõszereplõje 1989 elõtt Csavdar Dobrev (1933–2021) és Nino Nikolov (1933–2002) volt. Az ötvenes évek derekán együtt végeztek magyar szakot és újságírást Budapesten, s hazatérve mindketten az irodalmi élet és a kulturális irányítás fontos pozícióiba kerültek, ehhez illõ pártmunkával, kapcsolatokkal, moszkvai tanulmányokkal. Nikolov idõközben több nyelven beszélõ, jól verselõ költõ-mûfordítóvá vált, míg Dobrev inkább „teoretikusként” érvényesült. Kezdetben kiadói szerkesztõ, az SZKP Központi Bizottsága Társadalomtudományi Akadémiájának aspiránsa volt, majd a tudományos akadémia folyóirat-szerkesztõségének, a párt kiadványainak, elméleti intézményeknek és a bolgár írószövetségnek a vezetésében kapott feladatokat. 1959-tõl párttag, 1994–2004-ben a Bolgár Szocialista Párt vezetõségi tagja, 1995–1997 között parlamenti képviselõ volt. Petõfit ifjúságától fogva szívügyének, a baloldali közéleti költõ-kép hegemóniájának védelmezését pedig személyes feladatának tartotta.

1950-tõl 1990-ig tizenegy Petõfi-könyv jelent meg Bulgáriában. Ha eltekintünk Sztefanova kétszer is kiadott hangulatos *János vitézétõl*, Petâr Alipev (1930–1999) ihletett egyéni fordításaitól és korábbi címek újrakiadásától, jól látszik, hogy a termést azok a terjedelmes válogatások dominálják, amelyeknek elkészítésében összeállítóként, szerkesztõként, fordítóként és tanulmányíróként Csavdar Dobrev játszott fõszerepet. Bár az 1985-ben napvilágot látott, több mint kétszázötven verset tartalmazó késõbbi változat a korábbiaknál talán arányosabb Petõfiképet nyújt (ilyen terjedelmet persze meg sem töltenének a költõ radikális mûvei), de az elõszóíró és válogató Dobrev szerkesztõtársával, Jonka Najdenovával²¹ együtt az 1970-es kötetet is uraló sztálinista felfogásban, a Lunacsarszkij–Révai–Szlavinszki-féle keretben állítja Petõfit az olvasók elé: „Petõfi csillaga a sötétség és a barbárság, a megaláztatás és a tompa jajveszékélés korszakában született.”²² A hosszadalmas bevezetõ után közölt hatalmas mennyiségû szövegben felbukkanó fordítói remeklések jószerevel eltûnnek a tartalmi tévedésektõl, suta fordítói megoldásoktól, rímelési, prozódiai hanyagságoktól hem-

zsegő szöveg tengerében. A kötet legolvashatóbb egybefüggő része Julija Dimitrova kitűnő fordítása Petőfi prózájából, ez mutatja, hogy a fordításokat válogató-megrendelő szerkesztők az egész életművet átfogó kötet elkészítésekor képtelenek voltak érvényesíteni a művészi minőség szempontját. Maga Dobrev, aki aspiráns szándékaival 1956-ban Lukács Györgynél próbálkozott, s moszkvai tanulmányai után filozófus-teoretikus hírében állt, csak néhány fordítással, köztük a *Felhők* ciklus *Fövény szem... Harmatcsepp...* című versével szerepel. Nyelvtudását és műgondját is jellemzi, hogy Petőfi apokaliptikus látomását némi csúsztatás és egy durva félreértés révén sikerült valódi optimista veresézzé alakítania:

„...Fölébred, tudom,
fölébred legvégül [ti. a természet – A. Gy.],
A viharos remények hirtelen felviharzanak.
Akkor a semmi
a feneketlen tengerbe csapódik.”²³

„A magyar Botev”

Petőfi Sándor és Hriszto Botev párhuzamba állítása a bolgár Petőfi-recepció máig legnagyobb hatású eleme. Életútjuk hasonlósága annyira feltűnő, hogy a párhuzam szerzőjét keresni nemcsak hogy fölösleges, hanem reménytelen vállalkozás. Úgy tudni, hogy a gondolat bolgárul az első Petőfi-ismertetésben²⁴ bukkant fel, de ennél korábbinak kell lennie, mert a jól tájékozott Strausz Adolf szövegét közlő *Budapesti Hírlap* már két évvel korábban úgy említi Botevot, mint akit a „bolgár Petőfinek szoktak nevezni”.²⁵

Az 1877–78-as orosz–török háború nyomán, nagyhatalmi bábáskodással, súlyos születési hibákkal, ellenséges szomszédok gyűrűjében született új bolgár államnak szüksége volt saját hősök panteonjára. A török uralom utolsó éveiben áldozatul esett felkelők (Hadzsi Dimitártól Vaszil Levszkin át Hriszto Botevig) alkalmasak voltak erre. Botev különösen, mert a népe felszabadításának kétszáz fővel nekivágó fiatalember idealizmusa, a vállalkozás romantikus külsőségei és halálának máig tisztázatlan körülményei a fenség vakító fényével fedték el a sivár valóság szörnyűségét. Az emlékezet retu-



▲ Csavdar Dobrev



▲ Ezerháromszáz éves Bulgária – ötlevás emlékérem Petőfi és Botev arcképével (1981)

sált hőse mindazt magába sűrítette, amit a józan lelkületű bolgár nép saját jobbik énjéről gondolni akart, s az így született alak politikai kihasználása ugyanúgy gőzerővel zajlott, mint nálunk Petőfié.

► „Ké Botev?” – A szocialisták, az anarchisták és a sztambolovisták maguk felé rángatják a Botev-alakot. Bolgár éleláp-karikatúrája (1910)



A két „legnagyobb költő” hasonlóságát az életrajz és a versek tematikus párhuzamai közérthetővé tették, s a közhely annyira elterjedt, hogy a centenáriumi Arnaudov-kötetben Ljudmil Sztojanov önálló esszében taglalta,²⁶ de Alekszandâr Balabanov is szükségesnek látta összefoglalni,²⁷ egy iskolának ajánlott folyóirat pedig külön cikkben gyűjtötte össze a két költő szövegszerű párhuzamait.²⁸ Ehhez képest 1944 előtt is keveset számított, hogy Kjorcsev azonnal ízekre szedte Sztojanov cikkét,²⁹ 1945 után pedig a politika, a sajtó, az oktatás és a népművelés mindkét országban gondoskodott arról, hogy „lant és kard” két ikercsillaga fényesen tündököljön. Jellemző, hogy míg korábban magyar részről a párhuzamot csak elszórtan említik, a negyvenes évek második felétől már lépten-nyomon fölbukkan, az pedig jelképesnek tekinthető, hogy a százötven éves Petőfi-jubileum után 1977-ben magyarul és bolgáruul egyszerre kiadott reprezentatív kötet erősíti meg.³⁰ Ennek *Petőfi és Botev* című bevezetését Képes Géza írta, aki már 1950-ben így nyilatkozott: „Hriszto Botev a felszabadult bolgár népnek éppen olyan eleven mai költője,

mint nekünk Petőfi, s nincs egy sora, mely elavult volna, nincs egy gondolata, melyet a bolgár nép ma meg ne valósíthatna, nincs olyan tette, melyet ne tekintene követendő példának...”³¹ Képes persze jó filológusként 1977-ben már a történelmi hasonlóságok, életrajzi párhuzamok mellett néhány poétikai észrevételt is tett – annál könnyebben, mert Botev verseit negyedszázaddal korábban ő fordította magyarra –, nem így Csavdar Dobrev, aki *Költészet és forradalom* című dolgozatában a vaskalapos ideológia nyelvén továbbra sem költészetről, hanem történelmi-társadalmi háttérrel és körülményekről, a költő politikai nézeteiről, népiségről és kommunizmusról értekezett.

„Sokhúru lant”

A *Kortárs* című folyóirat 1973-ban emlékszámommal tisztelgett Petőfinek. Itt jelent meg Atanasz Dalcsevnek, a bolgár költészet doyenjének az a rövid, de rendkívüli jelentőségű írása, amelyet Juhász Péter fölkérésére készített. A folyóiratban közölt fordítás kissé suta címe: *Petőfi sokhúru lírája*.³²

Az esszé megírásakor Dalcsev a kényszerű visszahúzóds hosszú évei után már ismét a bolgár irodalmi élet egyik legnagyobb tekintélyének számított. 1967-ben bolgár és magas szintű szovjet állami kitüntetés, 1972-ben pedig Herder-díjat kapott. Számos Petőfi-vers fordítójaként s idegennyelv-tudása alapján még többnek az ismerőjeként higgadt, pontos megállapításokkal tolta félre az évtizedek óta meggyökeresedett Botev-párhuzamot. Nem a költők életrajzának hasonlóságát, hanem költészetük, egyéniségük ennél fontosabb különbözőségét emelte ki: Petőfi költészetének változatossága, érzelmeinek rendkívüli gazdagsága Botevból hiányzott, ennek oka pedig Dalcsev szerint környezetük különbsége volt. Petőfit jó iskolák, intézmények nevelték, gazdag kultúrát ismerhetett meg, kész költői nyelvet kapott, fejlett társadalmi és politikai élet vette körül – mindebben Botevnek nem lehetett része. A Magyarországot alig ismerő, magyarul nem tudó Dalcsev tanulmányai és olvasmányai alapján tisztában volt azzal, amit az 1945-ben meggyilkolt Trajanov és társai is tudtak, de a sztálinista propaganda Anatolij

Gidastól Csavdar Dobrevig elhazudott: az 1820-as évek Magyarországa nem „a sötétség és a barbárság, a megaláztatás és a tompa jajveszékelés korszaka” volt. Eltérő körülmények pedig más egyéniséget nevelnek: Petőfi és Botev lírájának különbsége abból következik, hogy Petőfi az „életet a maga teljességében, minden megnyilvánulásában és formájában szerette”, Botev viszont „az ügy nevében fegyelmezte, korlátozta önmagát” és költészetét. Márpedig „a szabadság a teljes ember szabadsága: nem szabad megcsonkítanunk és elnyomorítanunk, hanem teljes egészében, minden lehetőségével együtt kell kifejezni. Az emberi megnyilatkozásnak erről a teljességéről nem feledkezhetünk meg ma, amikor Petőfit mint a szabadság és a forradalom költőjét ünnepeljük...”



Nagy költők művei idővel túlnőnek alkotójukon; a kultuszépítés pedig nemcsak egyszerűsítéssel, de mindig torzítással is jár. A tömeg nem feyvertelenül menekülő Petőfit és illúzióinak összeomlásával szembesülő magányos Botevot akar látni, hanem daliás hősöket. Az utókor értelmisége pedig – jobb esetben – eldöntheti, hogy ezt az igényt hogyan szolgálja ki. A bulgáriai Petőfi-recepciót évtizedeken át meghatározó Csavdar Dobrev egy kései interjújában fölnevelő környezetéről és Petőfi jellemformáló hatásáról a következőket mondta: „Azóta undorodom az árulóktól, gyáváktól és besúgóktól. [...] Petőfi óriási szerepet játszott fejlődésben mint az irodalom emberében; ideológiámban és létszemléletemben, méltóságérzetemben és tántoríthatatlanságomban. Középiskolás koromban [1957 előtt – A. Gy.] brigádmunka alkalmával pokrócba burkolódzva szavaltam

Az *őrült* monológját, ezzel táplálva Petőfi iránti lelkesedésemet.”³³ A besúgóktól undorodó Dobrev nem tartotta szükségesnek megemlíteni, hogy pályája delén, 1974-től 1988-ig a bolgár állambiztonság számára bolgár és külföldi értelmiségiekről, írókról, tudósokról – köztük barátjáról, Nino Nikolovról és Juhász Péterről is – jelentéseket írogatott.³⁴

2023-ban amint a magyar, úgy a bolgár Petőfi-recepció történetét nézve is elmerenghetünk: patetikus pózok, üres közhelyek, gátlástalan aktualizálás vagy rendes oktatás és a művek olvasása méltó Petőfihez? ■



▲ Atanasz Dalcssev portréja a kiskőrösi múfordfői szoborparkban. Fotó: Knap Zoltán

JEGYZETEK

- 1 Veres Gábor alkotása.
- 2 Marija Dalcseva 1999-ben ajánlotta fel az akkor általam vezetett szófiai Magyar Kulturális Intézet útján édesapja mellszobrát, Ljubomir Dalcsev munkáját Kispálné Lucza Ilonának, a kiskőrösi emlékház vezetőjének. Az ötlet a családdal barátságban álló Juhász Péteré volt, akivel ugyanabban az évben közösen szerkesztettünk kétnyelvű Petőfi–Botev-válogatást.
- 3 CSILINGIROV, Sztijiljan 1923. Petjofi na bálgarszki. Bibliografiszka szpravka. *Prolom*, II. évf. 9–10. sz. 300–307. o.
- 4 ПÓТН, István 1967. Die Vorlage Ivan Vazovs zu seiner Petőfi-Übersetzung. *Studia Slavica*, XIII. évf. 1–2. sz. 148–154. o.
- 5 A Csilingirov által használt гражданско (grazsdanszko) szó értelmezése önmagában is rávilágít a bolgár Petőfi-recepció sajátos problémáira. Az 1890-es években megjelent első bolgár nagyszótár szerint egyszerűen 'városi'-t jelent, a mai köznyelvben általában 'állampolgár' vagy 'civil' jelentése van, de a jogaiért kiálló, öntudatos polgár jelzője is. Csilingirov itt politikai értelemben használja, s az ötvenes–nyolcvanas évek Petőfiről értekező kommunista tollnokai is így értették – de aligha szorol magyarázatra, hogy a szabadelvű Csilingirov másfajta polgári értékekre gondolt, mint ők.
- 6 CSILINGIROV 1923, 301. o.
- 7 Uo. 300. o.
- 8 Ennek megértéséhez elég EGRESSY 1849. október 30-ai feljegyzésének elolvasása (*Törökországi naplója; 1849–1850; Terebess Kiadó, Budapest, 1997*): [https://mek.oszk.hu/04000/04000/04062.htm#8](https://mek.oszk.hu/04000/04000/04062/04062.htm#8). (Megtekintés: 2023. október 27.)
- 9 CSILINGIROV, Sztijiljan 1943. *Madzsari i poljaci v Sumen. Prinosz kám isztorijata na bálgarszkata civilizacija*. [K. n.,] Sumen. 80. o. Magyarul: CSILINGIROV, Sztijiljan 2007. *A Kossuth-emigráció Sumenban. Adalék a bolgár polgárosulás történetéhez*. Ogledalo Kiadó – HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, Budapest. 130. o.
- 10 A vidáni történetet a magyar olvasók Egressy törökországi naplójának megjelenése, 1851 óta ismerték.
- 11 Ma: Rusze. – A szerk.
- 12 ILLÉS Lajos 1999. A „Felhők”-től „Az apostol”-ig. Petőfi bulgáriai fogadtatásának történetéből (1872–1935). *Kisebbségkutatás*, 8. évf. 4. sz. 494–498. o. 497. o.
- 13 ARNAUDOV, Mihail 1923. *Licsnoszt i poezija*. Pridvorna pecsaticna, Szófia. 120. o.
- 14 KJORCSEV, Dimo 1923. Sztogodisnina na Sandor Petjofi. *Prolom*, II. évf. 9–10. sz. 271–282. o.
- 15 EK, 1. évf. 1924/1. sz. 1. o.
- 16 Nyersfordításban:
„Idegen hordák lódobogásával
Siet a kárpáti szél hozzánk,
Szívünkben dühös tüzek lobbannak,
Hangunkon a halál beszél!
A hajnal rásüt az ádáz lovasokra,
A kik a Volga és a Don kődét vonszolják...”
A vers magyarul előbb Dimo БОИКЛЕН neve alatt jelent meg (*Bolgár költők antológiája; Írók Gazdasági Egyesülete, Budapest, é. n.; 105–106. o.*), JUHÁSZ Péter (szerk.) pedig Tótfalusi István munkájaként közölte („*Felhér szél támad...*”; *Kozmosz Könyvek, Budapest, 1983*; [A világirodalom gyöngyszemei;] 180–181. o.). Valójában Faludy György készíthette: vö. *Napút*, 13. évf. 2011/9. sz. 47–49. o.
- 17 Lunacsarszkij Petőfiről. *Forum*, 4. évf. 1949/8. sz. 634. o.
- 18 ПЕТЈОФИ, Sandor 1949. *Izbrani sztihtovorenija*. Bálgaro-ungarszkijat komitet po szlucsaj sztogodisnina ot szmárta na poeta, Szófia. 71. o.
- 19 Vö. 7. jegyzet.
- 20 ПЕТЈОФИ 1949, 64. o.
- 21 Jonka Najdenova (1953–) Budapesten végzett irodalomtörténész, fordító, egyetemi oktató, a Bolgár Tudományos Akadémia Irodalmi Intézetének munkatársa, Csavdar Dobrev unokahúga.
- 22 DOBREV, Csavdar 1985. Sz lira i szabja. In: ПЕТЈОФИ, Sandor 1985. *Izbrani tvorbi*. Narodna kultura, Szófia. 701. o.
- 23 Uo. 226. o. A bolgár szöveg:
„Ste sze szabudi, znaja,
ste sze szabudi naj-nakraja.
Ste sze razvihrajt izvednáz mecstite burni.
Togava nistoto
v bezdánnoto more ste sze katurne.”
(„Ще се събуди, знаей,
ще се събуди най-накрая.
Ще се развихрят изведнъж мечтите бурни.
Тогавя нищото/ в бездъното море ще се катурне.”)
Petőfi versének részlete:
„De fölébred végre,
Egyszerre fölriad,
Fölkeltik egyre rémesb álmai,
És ekkor a borzalom miatt
A semmiség feneketlen tengerébe
Fog ugrani.”
- 24 KÁNCSEV, K. [Anton Sztrasimirov] 1898. Alekszandár Petjofi. *Prag*, I. évf. 89–92. o.
- 25 „Ezt a Botevet bolgár Petőfinek szokták nevezni...” (STRAUSZ Adolf 1895. A karaszini hősök. *Budapesti Hírlap*, XV. évf. 192. sz. 1. o.)
- 26 Ljudmil Sztobjanov: Botev i Petjofi. In: ARNAUDOV 1923, 109–118. o.
- 27 BALABANOV, Alekszandár 1923. Zsivot i poezija. *Razvigor*, III. évf. június 9. 1. o.
- 28 KÁNEV, Nikolaj é. n. Botev–Petjofi. *Bálgarszka recs*, XI. évf. 6. sz. 194–199. o.
- 29 KJORCSEV 1923, 275. kk.
- 30 KÁRIG Sára – UNDSZIEVA, Cveta (szerk.) 1977. *Petőfi Sándor – Hriszto Botev*. Európa Könyvkiadó – Corvina Könyvkiadó, Budapest; Hazafias Népfront Könyvkiadója, Szófia. 367. o.
- 31 KÉPES Géza 1950. A bolgár Petőfi: Hriszto Botev a nagy könyvnapon. *Kís Ujság*, 4. évf. 120. sz. 5. o.
- 32 DALCSEV, Atanasz 1973. Petőfi sokhúrú lírája. *Kortárs*, 17. évf. 1. sz. 82–85. o. A *lira* szónak – akárcsak más nyelvekben – bolgáruul 'lant' jelentése is van.
- 33 BASZAT, Emil 2015. *Bálgaro-ungarszki ávuglasz*. Gutenberg, Szófia. 63., 75. o.
- 34 Regisztrár na szátrudnicite na Dárzsavna szigurnoszt. *Csavdar Atanaszov Dobrev*, <https://www.agentibg.com/index.php/bg/2014-02-18-16-17-58/265-2015-05-16-07-25-02>. (Megtekintés: 2023. november 1.)



▲ „Szabadság, szerelem!” Versfal a szófiai Sisman cár utcai iskola homlokzatán (Oleg Gocsev falképe, 2006)

Petőfi idei koszorúi közé

A szerkesztők utószava

„Petőfiben, a jelenségben van valami emberfölötti. Ennek az embernek, aki 26 éves korában író volt, költő volt, politikai és irodalmi mozgalmak vezére, családapa, táblabíró, őrnagy, nemzeti hős, s mindennek tetejében különösen művelt, idegen nyelveken is olvasó és beszélő autodidakta, s végül és nem utolsó sorban zseni volt, Petőfi volt és halott volt: nincs példája a világirodalomban” – írta Petőfiről Márai Sándor 1937-ben.

Hogyne: huszonhat évesen halott, majd kétszáz éve halhatatlan; nemzeti példakép, ma pedig popikon. De felmerül a kérdés: kiről is beszélünk? A történelmi alakról és az általa létrehozott művészeti életműről vagy pedig egy általános, kortalanná emelt példaképről, akinek a kultusza olyan eleven, hogy hagyatéka legelemibb ellentmondásaitól is függetleníthető? Kétségtelen: Petőfi Sándor önértelmezésünk arkhimédészi pontja egyéni útkeresésünk során – legyen szó nemzeti összetartozásról, evangélikus műveltségéről vagy világpolgári szalonképességéről. Hiszen Petőfi a magyar önazonosság szellemi alapjához tartozik. Akérdés azonban éppen ezért számunkra is megkerülhetetlen: mi hogyan értjük őt? Bennünket mivé tesz a hatása? Az általunk művelt kegyeleti, nevelői, tudományos vagy művészeti emlékezés és megidézés révén hogyan változik saját korunk és benne a feladatunk?

A 2023-as bicentenáriumi év megszámlálhatatlanul sok Petőfi-kiadványt, róla szóló eseményt és kiállítást hozott, ahogy számos folyóirat is tematikus lapszámmal jelentkezett. Volt köztük olyan, amely a kultusz jegyében fogant, mások a megszokott értelmezési kereteket feszegették, új nézőpontokat kínáltak, kifejezetten érdekes megközelítési módokat mutattak fel, vagy éppen nagyon személyes, intim, esetenként unalmas és érdektelen megoldásokat – ki-ki megtalálhatta a maga Petőfijét lelki hevületének megfelelően. Elhozta koszorúit „a vak Megszokás, a süket Hivatal” is.

Visszanézve az összességre, nyugtalanítóan szól hozzánk is Babits az előző centenárium távolából versében (lásd a 112. oldalon).

A tanár-költő által koszorúfosztónak és szabadtónak szólított ifjúság vigaszára és virágos igazára mindnyájan várakozunk...

Babits ma is szembesítő erejű kérdésében – „Ki ünnepli ŐT ma, mikor a vágy, a gond / messze az Övétől, mint sástól a vakond...?” – olyan belső kontraszt feszül, amelyre mai magunk számára áthidaló választ a szöveg- és tárgyhűségben találhatunk. Arra hívjuk ezért olvasóinkat, hogy olvassuk Petőfit. Vegyük elő tárgyait, járjuk be útjait! Hagyjuk sugalmaztatni magunkat versei, levelei, a hozzá kötődő helyek és tárgyak által! Erre kértük szerzőinket is: osszák meg velünk vallomásaikat, költői, írói szerepvállalásukat versben, esszében vagy novellában – gondosan utalva a sugalmazó örökségének kiválasztott elemére. Úgy kerestük a választ a fönti kérdésekre, hogy ne csak magunkra ismerjünk benne: tegyük láthatóbbá Petőfi örök erejű alakját!

Így járt el a szépirodalmi műveket illusztráló János Nikolett grafikus is, akinek lapunkban megjelenő munkái a Credo történetének első egységes képzőművészeti kompozícióját adják – hadd szóljunk ezért róluk külön is. Ihletői Petőfi személyes tárgyai, alakjához vagy családjához, barátaihoz és utazásaihoz kapcsolódó relikviái voltak. A tárgyak sokasága egyszerre érzékelteti az életút egyes állomásait, az életében jelentős szerepet játszó személyeket, eszméket és a költő kedvteléseit is. Kirajzolódik előtűnik az evangélikus magyar és szlovák családi háttér, amely identitásának alapjait is jelenti: az édesanyát, a mézáros édesapát, aki tudatosan magyar szellemű lutheránus intézményekbe járatta fiát. Látjuk a kocsonyás tál felé hajló gyermeket és testvérét, valamint az otthoni élet színteréül szolgáló mezővárosi világot is a rá jellemző alakokkal, szokásvi-

lággal, viseletekkel. De magunk elé képzeljük azt a kulturális közeget is, amelyet keresett és sajátjának tartott Petőfi: a reformkori kávéházak világát és a biedermeier berendezésű lakásokat, amelyek egyaránt a 19. századi értelmiség jellegzetes találkozási színterei voltak. Látjuk szűk körben a költőt, ahogy kávét kortyol, vagy sakktáblánál ül, esetleg házi sapkában pipázik, s egyszer a hímezés, másszor az íróasztal fölé hajló feleségét is. Megelevenednek

barátai és szerelmei a tárgyaikon keresztül. Ahogyan eszmék és indulatok is a folyóirat hasábjain.

Amikor az olvasó elé bocsátjuk lapszámunkat, abban bízunk, hogy miközben Petőfi átalakuló portréja alatt együtt gondolkodunk alakjáról, a közös tisztelgés a magunk helyét is erősíti: szabad virágok között, szabad földön.

A szerkesztők,
Isó M. Emese és ifj. Arató György

Az ihletként felhasznált tárgyakat a Petőfi Irodalmi Múzeum őrzi, reprodukcióikat pedig az emlékévé és a magyar kultúra napja alkalmából szabadon hozzáférhetővé tették a *200 Petőfi szabadon* weboldalon (<https://200petofiszabadon.pim.hu>).²

- 4–5. o. Petőfi Sándor tintatartója I R.62.436.1–3.
- 7. o. Petőfi Sándor pénztárcája I 2012.55.1.
- 8. o. Szendrey Júlia legyezője I R.86.25.3.
- 9. o. Préselt levelek Csapó Etelka sírjáról I R.88.11.
- 10. o. Egressy Gábor: *Petőfi Sándor*, 1845, Pest (dagerrotípija) I F.3702.
- 14–15. o. Petőfi Sándor: *János vitéz*, 1846, Buda I A 1.938.
- 21. o. Szendrey Júlia jegygyűűje, 1847 I R.62.251.
- 22. o. Petőfi Sándor diákkori kanala I R.62.268.
- 25. o. A murányi várterem ajtajának egy darabja Petőfi Sándor és Tompa Mihály aláírásával I R.62.261.
- 25. o. Petőfi Sándor Szendrey Júlia által hímezett házi sipkája I R.62.355.
- 27. o. Arany Jánosék feketekávés csészei, csészealjjal I R.62.425.1–4.
- 28. o. Petőfi Sándor atillája, 1840-es évek I R.62.242.
- 29. o. Szendrey Júlia hímezése, 1849 I R.62.263.
- 33. o. Kés és villa I R.62.230.1–3.

- 34. o. Petőfi Sándor zsoldtartó tokja I R.62.266.
- 35. o. *A nemzet óhajtásainak említett pontjai – Tizenkét pont*, 1848. márc. 15., Pest I Any.72.450.
- 37. o. Petőfi Sándor (feltételezett) sakk-készlete I R.62.258.
- 39. o. Óra Petőfiék pesti lakásából I R.62.259.
- 40. o. Szendrey Júlia csengője, 1850-es évek I R.2006.5.
- 41. o. Petőfi Sándor utazóládája I R.77.5.
- 42. o. *Petőfi Sándor összes költeményei*, 1. köt. 1842–1844. I A 3721–2.
- 43. o. Petrovics István mészárosbárdja I R.62.228.
- 44–45. o. Gondolkodószék (melyben Orlai Petrics Soma Mezőberényben 1849 júliusában, a költő halála előtt néhány nappal lefestette Petőfit), 1709 I R.62.240.
- 47. o. Petőfi Sándor borospohara I R.86.152.
- 48–49. o. Petőfi Sándor pipája I R.62.257.
- 50. o. Petőfi Sándor iskolai bizonyítványa Aszódról az 1836/1837 és az 1837/1838 évi szintaktikai tanulmányairól, Koren István írásával I P. 56
- 52. o. Petőfi Sándor kiskunfélegyházi kocsonyás tálja I 1824–1830 R.2005.34.
- 53–54. o. Petrovics Istvánék gyertyatartói, 18. század vége I R.86.27.1–2. és Petőfi Sándor pohara I R.62.249.

JEGYZETEK

¹ Babits Mihály: Petőfi koszorúi, részlet.

² Megtekintés: 2023. november 8.

Lapszámunk szerzői

- **Acsai Roland** (1975): többek között Radnóti-, Bárka- és Zelk Zoltán-díjas költő, író, műfordító, irodalomtörténész. Felnőtt- és gyermekirodalmi munkássága mellett irodalomtörténészként főleg az 1800-as évek költészetével és verstannal foglalkozik. Huszonhét könyve után legutóbb az *Áttelelő nap* című verseskötete jelent meg (Parnasszus Kiadó, 2023).
- **Arató György** (1955): tanár, nyugalmazott kormánytisztviselő, kulturális diplomata.
- **Ifj. Arató György** (1986): történész, levéltáros, köztisztviselő. A *Credo* szerkesztőbizottsági tagja, e lapszám szerkesztője. Kutatási területe a 17–18. századi magyar rendiség- és egyháztörténet, valamint az Eötvös Collegium története.
- **Falusi Márton** (1983): József Attila-díjas költő, író, irodalom- és esztétikatanár, a *Magyar Művészet* főszerkesztője. Legutóbbi kötete *Várható elbukásunk – Esszék és tanulmányok* (Nap Kiadó, 2023) címmel jelent meg.
- **Farkas Arnold Levente** (1979): költő, általános iskolai tanár.
- **Fenyvesi Félix Lajos** (1946): költő, író, újságíró. Korábban hosszú éveken át az *Evangélikus Élet* folyóirat munkatársa volt. Húsz kötete jelent meg nyomtatásban, verses és prózai munkák. Legutóbbi könyve *Az idő jelei – Napló 1986–2020* (Napkút Kiadó, 2021) címmel jelent meg.
- **Háy János** (1960): író. Legutóbbi kötete *Szerelmes, istenes, okosos – Háy-kódex* (Európa Kiadó, 2023) címmel jelent meg.
- **Hegyi György** (1968): dalszövegíró, tanár, narratív kisiparos: szabadúszó lumpenértelmiségi.
- **Isó M. Emese** (1989): művészettörténész, közép-korász. A *Credo* folyóirat főszerkesztője.
- **Jancsó Ágnes** (1990): nemzetközi kapcsolatok elemzőből lett kommunikációs szakértő, minden szabad pillanatában ír, hol kultúrtörténeti cikkeket, hol novellákat, a *PesText* világirodalmi fesztivál 2022-es irodalmi pályázatának döntőse.
- **Kertész Eszter** (1970): tanár, költő. Legutóbbi kötete *Élő geometria* (Kairosz Kiadó, 2015) címmel jelent meg.
- **Lackfi János** (1971): József Attila-díjas magyar költő, író, műfordító, tanár. Több mint hetven kötete közül a legutóbbi *Sistergő szoltárok* (Harmat Kiadó, 2023) címmel jelent meg.
- **Marton Réka Zsófia** (1987): költő. Első verseskötete 2015-ben jelent meg *Tranzit-helyzet* (Pult Kft., 2015) címmel, a második megjelenés alatt áll. Spanyol és magyar nyelven oktat történelmet középiskolai tanárként.
- **Miklya Zsolt** (1960): Quasimodo-émlékdíjas, HUBBY-díjas költő, pedagógus, szerkesztő, gyermek- és ifjúsági irodalmi szakember, az Író Cimborák alkotóműhely tagja. Legutóbbi gyerek-, illetve felnőttverskötete: *Végtelen sál* (Móra Kiadó, 2015) és *Párákép fölött* (Magyar Napló, 2019). Jelenleg NKA-ösztöndíjjal egy bibliai szoltárok ihlette gyerekverskötet kéziratán dolgozik *Bújócska-szoltárok* munkacímével.

- **Miklya Luzsányi Mónika** (1965): pedagógus, teológus, író, szerkesztő. Jelenlegi kutatási témája Petőfi Sándor és Szendrey Júlia életútja. Legutóbbi kötete *Petőfi, a sztár* (Móra Kiadó, 2023) címmel jelent meg, és kiadás alatt van *Szabadság, szerelem* (Lampion Kiadó) című ifjúsági történelmi regénye Petőfi Sándor életéről, továbbá *Ezerszer Júlia* (Athenaeum Kiadó) című történelmi regénye Szendrey Júliáról.
- **Molnár Krisztina Rita** (1967): költő, író, műfordító. Legutóbbi verseskötete *Hosszú utazás* (Scolar Kiadó, 2022) címmel jelent meg. Jelenleg *Gombosdoboz* című regényén dolgozik.
- **Petőcz András** (1959): József Attila- és Magyarország Babérkoszorúja díjas költő, író. Budapesten él. Legutóbbi könyve *A folyó felett – Összegyűjtött versek* (Napkút Kiadó, 2023) címmel jelent meg.
- **Petrőczy Éva** (1951): többek között József Attila- és Károli Gáspár-díjas költő, író, műfordító, a Károli Gáspár Református Egyetem Puritanizmuskutató Intézetének alapító vezetője. Legutóbbi kötete *A füst vállalása* (Fekete Sas Kiadó, 2022) címmel jelent meg.
- **Szemethy Orsolya** (1976): képzőművész, író, lovasoktató. 2020-ban mint legjobb elsőkönyves szerző regénykéziratával (*A következő megálló: a Boldogság*) elnyerte a Petri György-díjat. Legutóbbi (első) kötete *A sikoltó – Rémnovellák* (Magvető Kiadó, 2022) címmel jelent meg.
- **Szilágyi Márton** (1965): irodalomtörténész, egyetemi tanár. Legutóbbi könyve *Az utolsó magyar – Arany János élete és költészete* (Osiris Kiadó, 2023) címmel jelent meg.
- **Szövényi-Lux Balázs** (1990): MMA-ösztöndíjas filmrendező, forgatókönyvíró. Tanulmányait az Edinburgh College of Artban végezte. Családja történetét és Erdély elvesztését kutatja, rövidfilmjeit Chicagóban és Seattle-ben is díjazták. Jelenleg első játékfilmjével (*Az első kettő*) járja a világot.
- **Tóth Kinga** (1983): intermediális alkotó-performer, a Debreceni Egyetem doktoranduszhallgatója. Nemzetközi irodalmi és művészeti munkásságáért 2020-ban Hugo Ball Támogatói Díjban és Bernard Heidsieck-díjban részesült, 2021-ben a Villa Waldberta alkotói ösztöndíjasa volt, munkái Tallinnban és a Centre Pompidouban láthatók. Legutóbbi kötetei *MariaMachina* (Kalligram Kiadó, 2022) és *Mondgesichter* (Verlag Matthes & Seitz, 2022) címmel jelentek meg.
- **Vados Anna** (1993): Petri György-díjas költő, pszichológus. *Nincs véna* című első kötete 2022-ben jelent meg a Magvető Kiadó gondozásában. Pszichológusként fiatal felnőttekkel dolgozik életvezetési, önismereti kérdések mentén.
- **Vörös István** (1964): író, műfordító, a PPKE BTK Esztétika Tanszékének egyetemi docense volt, a *Vigilia* folyóirat szerkesztője. Legutóbbi kötete *Árnyékvers és irónia* (Kijarat Kiadó, 2022) címmel jelent meg.
- **Zsávolya Zoltán** (1968): József Attila-díjas költő, író, irodalmár. Legutóbbi kötete *Mérték és mulatás – Közelítések Prágai Tamás műveihez* (Cédrus Művészeti Alapítvány, 2022) címmel jelent meg.

Petőfi koszorúi

→ *BABITS MIHÁLY*

„Avagy virág vagy te, hazám ifjúsága?”

Hol a szem, szemével farkasszemet nézni?

Ki meri meglátni, ki meri idézni
az igazi arcát?

Ünnepe vak ünnep, s e mái napoknak
Szűk folyosóin a szavak úgy lobognak,
mint az olcsó gyertyák.

Szabadság csillaga volt hajdan a magyar,
de ma már maga sem tudja, hogy mit akar:

talány zaja, csöndje
és úgy támolyog az idők sikátorán,
mint átvezetett rab a fogház udvarán
börtönből börtönbe.

Ki ünnepli ŐT *ma*, mikor a vágy, a gond
messze az Övétől, mint sástól a vakond
avagy gyáván bújik,

s a bilincses ajak rab szavakat hadar?
Csak a vak Megszokás, a süket Hivatal
hozza koszorúit.

Óh vannak koszoruk, keményebbek, mint a
deszkák, súlyosabbak, mint hantjai kint a
hideg temetőnek!...

Kelj, magyar ifjúság, tépd le a virágot,
melyet eszméinek ellensége rádob
emlékére – kőnek!

Kelj, magyar ifjúság, légy te virág magad!
Nem drótos fűzérbe görbítve – légy szabad
virág szabad földön!

hogy árván maradva megrablott birtokán
mondhassa a magyar: „Kicsi az én szobám,
kicsi, de nem börtön!”

Avagy virág vagy te?... légy virág, légy vigasz!
Legyen lelked szabad, legyen hangod igaz
az Ő ünnepségén:

Koporsó tömlőcét akit elkerülte,
most hazug koszorúk láncait ne tőrje
eleven emlékére!

Régóta keressük az együttműködés lehetőségét a kulturális élet önszerveződő közösségeivel a hűség és a missziós elkötelezettség értékei mentén. Ennek jegyében rendeztük sajtó alá ezt a lapszámunkat is a magyar tanárképzés ősi intézményének, az Eötvös Collegiumnak a hagyományát éltető Mika Sándor Egyesülettel közösen.